

PROCURATORSTANDEN

I DANMARK

INDTIL MIDTEN AF DET 18. AARHUNDREDE

AF

NICOLAI ABRAHAMS

KØBENHAVN
DET NORDISKE FORLAG
BOGFORLAGET: ERNST HOJSEEN

1902

Oplag: 1000 Eksp.

FORORD

Naar jeg har fundet det nødvendigt at ledsage dette lille Arbejde med et Par Ord til dets Læsere, saa er det nærmest for at gøre Rede for dets Tilblivelseshistorie, idet det nemlig under Udarbejdelsen er blevet til noget helt andet, end det oprindeligt var tænkt som, vistnok ingenlunde til Gavn for Helheden. Min oprindelige Tanke var at give en kortfattet Fremstilling af Procuratorstandens Forhold paa Holbergs Tid, en Holbergstudie, væsentlig til Oplysning om, hvorvidt de af Holberg paa flere Steder fremstillede Typer paa Procuratorer virkelig lignede hans Samtids Procuratorer, eller om de var frie Udslag af den frødige Komikers Indbildningskraft. Naar jeg gik i Gang med Arbejdet med den Anskuelse, at Holberg i det væsentlige havde Ret i sin Fremstilling, støttede jeg mig paa dette Punkt til Werlauffs Udtalelser i Antegnelser til Komediernes S. 95—97.

Men efterhaanden som jeg arbejdede mig ind i Æmnet, lik jeg mere og mere Interesse for det. Det forekom mig umuligt at gaa udenom de utrykte Kilder, baade Centraladministrationens Arkiv, der viste mig Forarbejderne til de talrige Reskripter om Æmnet, og de lokale Arkiver, der fristede mig til dyberegaaende Undersøgelse af Tingbøgerne; men samtidig indsaa jeg klart, hvor umuligt det vilde være, navnlig for en debuterende historisk Forfatter, fuldt ud at komme til Bunds i det store Stof, som især Tingbøgerne frembød. Jeg tør derfor langtfra rose mig af til Fulde at have draget Nytte af de rige Kilder, hverken de omtalte eller de mange

Købstadsbeskrivelser og udgivne Samlinger. Af disse har jeg læst en Del, men langt fra alle.

Min oprindelige Hensigt har endvidere medført, at jeg har standset min Udvikling ved Midten af det 18de Aarh., hvilket kun kan forsvares med Forholdet til Holberg for Oje, idet dér i og for sig ikke er noget afgørende Skælnemærke i Procuratorstandens Historie, i alt Fald intet andet end det rent negative, at det paa den Tid omtrent kan vise sig, hvor ringe en Betydning Indførelsen af den juridiske Examen i 1736 fik.

Forholdet til Holberg har endelig medført en noget mere indgaaende Behandling af Procuratorstandens Forhold til Literaturen — navnlig den udenlandske — end Æmnet set fra et rent historisk Synspunkt i og for sig fordrer.

Trods det gives der ikke her — og tilsigtes der ej heller — en egentlig Monografi af Procuratorstanden. Langt mere er det vedblevet at være, hvad det oprindelig skulde, et Tidsbillede fra Slutningen af det 17de og Begyndelsen af det 18de Aarh.

Inden jeg slutter, maa jeg nævne tre Bøger, af hvilke jeg — navnlig paa Grund af deres udmærkede Kildehenvisninger — har haft overordentlig megen Nytte under Udarbejdelsen, men som jeg i Kildehenvisningerne ikke egentlig har haft Lejlighed til at citere, nemlig Werlauffs Antegnelser til Holbergs Komedier S. 95—97, G. L. Badens Juridiske Ordbog II. S. 73—76 og Edv. Holms Danmark-Norges indre Historie 1660—1720. I. S. 274—76. Endelig er der saavel paa vore tre Arkiver her i Byen som paa Bibliotekerne vist mig en Imødekommenhed og Hjælpsomhed, for hvilken jeg ikke noksom kan takke. Naar man derfor trods alt maaske vil sige, at jeg har forløftet mig paa dette Førstearbejde, saa skyldes det udelukkende min Uerfarenhed i Anvendelsen af de Kilder, hvis Righoldighed overvældede mig.

Kjøbenhavn, i April 1902.

N. A.

INDHOLD

	Side
I. Indledning. Procuratorstanden i Menigmands Øjne. Dens Opstaaen et Led i Retsudviklingens Historie.....	1
II. Lidt om Procuratorer i Udlandet. Italiens Universiteter. Uberto de Bobio's Skrift om Advokater. Tyskland. Slægten medtages. «Vorsprehere». Doctores som Advokater	6
III. Procuratorstandens Opstaaen i Danmark. Chr. II.s Love. «Tingstud». «Bænkeskriver» og «Vinkelskriver». Bytingsbøgerne fra Næstved og Helsingør omkr. 1600. Købstadbeskrivelserne: Ribe, Odense, Køge. Arild Hvitfeld 1599. Resultater. — Forholdene i Slesvig, navnlig Landretsordning 1573 og Husum Stadsret	14
IV. Forordninger, Love og Reskripter samt sædvanemæssige Regler vedrørende Procuratorerne, 1638—c. 1750. Fdg. $\frac{9}{10}$ 1638 og Store Reces 1643. Chr. V.s Lov: 1—9. — Kongens og Øvrighedens Udnævnelse af Procuratorer. Tinglæsning af Procuratorbeskikkelser. Reskr. $\frac{20}{2}$ 1720 m. Indlæg. Reskr. $\frac{31}{10}$ 1732 m. Indlæg. Reskr. $\frac{9}{12}$ 1735 m. Indlæg. Fdg. $\frac{23}{12}$ 1735. Fdg. for Norge $\frac{19}{8}$ 1735. Fdg. $\frac{10}{2}$ 1736	32
V. Procuratorernes Uddannelse. Det juridiske Fakultet for 1736. Fdg. $\frac{10}{2}$ 1736. Datidens slette Dommere. Lakajismen. Gejstlige som Procuratorer. Dommere og andre (juridiske) Embedsmænd. Ridefogder. Sagførerfuldmægtige. — Examensforordningens Virkninger.....	53
VI. Procuratorernes Virksomhed. Deres Udelukkelse fra visse Retter: Landjurisdiktionerne, Politiretter o. desl. — Procuratorerne i Kjøbenhavn 1685. Indlæg. Procuratorerne i Helsingør o. 1700. Bedemanden i Helsingør 1672. Supplikker. Rejser. Procuratorregninger. — Delinkventsager	70

- VII. **Ankerne mod Procuratorstanden.** Tidsforholdene. Retslokalet. Christian IV.s Brev af $15/7$ 1647. De uautoriserede Procuratorer. Ogenavne. -- Hindring af Forlig; Reskr. $20/8$ 1738 m. Indlæg. Processernes Forhaling; Forelæggelse af Lavdag; Formalitetsindsigelser; Langsomhed ved Højesteret; Kommissionssager. Opførsel paa Tinge. — Hans Kjeldsted. Højesteretsadvokaterne 101
- VIII. **Procuratortypen i Literaturen.** Maître Pierre Pathelin. Hans Sachs. Reinecke Fuchs. Shakespeare. Harlequin Grapignan (Théâtre italien). Racine: Les Plaideurs. Holberg. — Falster. Villh. Helt. Jørgen Riis's danske Spectator. Friderich Horns Afhandling. Edvardsen Friis: Skelskor. Testrup: Relation om Tingene. Hedegaards Afhandling. «Faldsmaal» i Gulddaasen. — Ordsprog. — Kingo 129
- IX. **Slutning.** De slette Procuratorforholds Eftervirkning i nutgældende Proces -- Fdg. $17/5$ 1690 og Anstandslovgivningen. Colbjørnsens Betænkning 1796. Fdg. $2/3$ 1741. Pl. $12/8$ 1766. Fdg. $10/7$ 1795 § 38. — Colbjørnsen om Procuratorerne. Bang og Larsen. — Haandslaget ved juridisk Examen 157

I.

At dømme i en Sag, det er Jo Intet stort,
Men Procuratorkunst, at gøre hvidt til sort,
Det, falskt og kroget er, at gøre ret og Ilge,
Det kræver stor Forstand, det andet har at sige.

Peder Paars. 2. Bog. 3. Sunq.

Naar man siger om et Menneske, at han er «en rigtig N. Procurator», saa véd enhver, hvad man mener dermed, og ingen falder paa at betragte det som en Smiger. Baade i Literaturen og i den almindelige Mening, navnlig i de lavere Klasser, har der dannet sig den fixe Ide, at Procuratorerne er snedige og underfundige, haarde og ubarmhøjertige; og naar der først har dannet sig en fix Ide, saa skal der meget til for at udrydde den; saaledes gaar det med det enkelte Menneske og -- maaske i endnu langt højere Grad — med Folkebevidstheden. Dér graver en saadan Fordom sig rigtig ned, den forplanter sig fra Slægt til Slægt, og der skal mange Slægtled til for at faa Bugt med den. Al den gamle Overtro og alle de gamle Fordomme, som vi Nutidsmennesker fødes med, har imidlertid oftest deres Rod i længst forsvundne Tider, og selv om det Forhold, som har givet Anledning til Fordommens Dannelselse, forlængst er ophørt at existere, og hvor meget vi end søger at overvinde den, den dukker dog stadig op igen og gør sig gældende med hele sin oprindelige Styrke.

Naar der nu har dannet sig en ufordelagtig Mening om Procuratorerne hos Menigmand, saa er der paa Forhaand Sandsynlighed for, at det ogsaa her er ældre Tiders Forhold, der ligger til Grund. Men førend vi gaar ind paa en Under-

sogelse heraf, skal det dog strax bemærkes, at selv bortset herfra er der — og maa der for den uindviiede være — noget odiøst i, hvad en Procurator foretager sig. Det kan ikke undgaas, at det kommer til at tage sig ud, som om der ikke var nogen større Glæde for en Procurator end at føre Proces. At dette i alt Fald i Nutiden ikke forholder sig saaledes, overser de fleste. Og det at føre Proces er for de allerfleste Mennesker en stor Ubehagelighed. Thi hvorfor fører man Proces? Man gør det, enten fordi man ikke vil vente længere paa Penge, som man har til Gode — med et teknisk Udtryk for at opnaa Exigibilitet for sin Fordring — eller fordi man ønsker Afgørelse af et omtvistet juridisk Spørgsmaal: men i begge Tilfælde staar Sagføreren let som en usympatetisk Person: I første Tilfælde kan det ikke undgaas, at der kommer et Præg af Haardhed over Forfølgningen, og den, som er Genstand for denne — den Ubemidlede — ser ganske naturligt med skæve Øjne til Forfølgeren. Han ser ikke den egentlige Part i Sagen — Kreditor — som staar bagved og forlanger, at Sagføreren skal gaa frem med Strængthed. Denne bliver derfor for ham den haarde Blodsuger, der ikke tager i Betænkning at bringe ham til Ruin. I det andet Tilfælde, ved den tvivlsomme Retstrættes Afgørelse, er Virksomheden heller ikke for Lægfolks Øjne tiltalende; det kommer let til at tage sig ud som «Lovtrækkeri», naar Procuratorerne hvad jo er nødvendigt — staar paa hver sin Side og haler i Lovens eller Kontraktens Ord eller i de omtvistede faktiske Omstændigheder — alt naturligvis for at fremstille Sagen i deres Parts Favør. Naar saa hertil kommer, at alt dette, som for Menigmand er højst ubehageligt — for nogle endogsaa en Ulykke — for ham er en Indtægt, det, hvoraf han søger sin Ernæring, og at han som Følge deraf maa have Interesse i at puste til Gløderne, ja hvor kan det saa undre, at Procuratorstanden kun kan gøre Regning paa ringe Sympati i det almindelige Omdømme!

Hvor lidt end disse Betragtninger har paa sig i Nutiden, hvor Retssagerne kun er en ringe Del af Sagførernes Virksomhedsomraade og navnlig gennemgaaende den mindst ind-

bringende, saa maa man dog desværre indrømme, at der har været en Tid, hvor de var fuldt berettigede, og det er da Mindet om denne Tid i Forbindelse med den ældre Literaturs Procurator typer, der har givet Folkevittigheden Vind i Sejlene.

Hine den ældre Tids Procuratorer er det, vi skal beskæftige os med her. Det Stadium af den almindelige Retsudviklings Historie, paa hvilket der danner sig en Procuratorstand, frembyder i sig selv ikke ringe Interesse. Thi det er en Overgangstid i Domstolenes Historie, i ydre Forstand vel egentlig den Tid, hvor den største Forandring foregaar, den, som allerskarpest adskiller Middelalderens Borgerdomstole fra Nutidens embedsmæssige Retter. Paa en Tid, hvor Borgerne selv møder paa Tingene for som Dommere at afgøre de forefaldende Tvistigheder, er det naturligt, at ogsaa Parterne møder selv for at fremstille deres Sag for Medborgerne; og paa den anden Side, naar Dommeren er en Embedsmand, hvad er saa naturligere end, at Parten ogsaa lader sin Sag føre af en Person, som er «Embedsmand»? Dette maa nu ikke forstås saaledes, at den i juridisk Henseende saa vigtige Forflyttelse af den dømmende Myndighed fra Folkets til Herredsfogdens Haand skulde være foregaaet netop i de Aar, da Procuratorstanden opstod. Paa det Tidspunkt er denne Overgang allerede foregaaet. Det, som haves for Øje, naar vi her taler om en stor Omvæltning i Domstolenes Historie, er for en juridisk Betragtning noget rent ydre. Det er det stadig mere embedsmæssige — bureaukratiske — Tilsnit, som Domstolene i Tidens Løb har antaget, og denne Omdannelse sker ikke paa nogle faa Aar; den strækker sig lige fra det 14de Aarhundrede til op mod vore Dage, og Herredsfogdens Indtræden som Dommer i Stedet for det forsamlede Folk paa Tingene var kun det første Skridt paa Vejen hen imod de moderne Tilstande. Derigennem var kun skabt den allerførste Betingelse for Dannelsen af en embedsmæssig Dommerstand, nemlig den, at det er en Mand, som er valgt af en udenfor Folket staaende Magt, som har den dømmende Myndighed i Hænde. Omdannelsen fuldbyrder sig saa først i Tidens Løb, idet Dommerhvervet efterhaanden optager sin Udøvers fulde Tid.

hvilket atter forudsætter, at han kan leve af det. Et af Overgangsledene i denne store Udvikling dannes af den Tid, hvor man indfører Skrift i Rettergangen, og omtrent samtidig hermed er det, at Procuratorstanden opstaaer, en Omstændighed, som mere end noget andet bidrog til Borttagelsen af det folkelige Præg, som Domstolene i Begyndelsen havde. At der nu ikke blot er Samtidighed, men ogsaa en vis Sammenhæng til Stede mellem Indførelsen af Skrift i Rettergangen og Procuratorstandens Opstaaen, har i og for sig Sandsynlighed for sig. Thi paa en Tid, hvor Skrivekunsten var saa lidt udbredt som den, vi her taler om — Slutningen af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede — maatte Indførelsen af Retsprotokoller og den hyppigere Brug af Indlæg i mere udviklede Sager, hvilket ogsaa paa den Tid blev almindeligere, i ikke ringe Grad forandre Borgernes Stilling til Domstolene. At skrive — endsige forfatte — et Indlæg kunde Menigmand selvfølgelig ikke. Men selve den Omstændighed, at hvert Ord man sagde, optegnedes i en Protokol, maa for den, der modte for Retten uden noget Kendskab til Lov og Ret, skabe en Tilstand af Utryghed, der vel nok har drevet en Del til at søge Hjælp. Alligevel tør vi kun betegne Indførelsen af Skrift i Rettergangen som Anledning til Procuratorstandens Opstaaen. Den virkelige Grund til begge disse Fænomener og i det hele taget til den Udvikling af Domstolene i embedsmæssig Retning, hvoraf de begge kun er et Led, ligger dybere. Det maa altsammen ses som et Udslag af hele Samfundslivets kulturelle Udvikling. Det, som er det karakteristiske i denne Udvikling, er den stadig stigende Gennemførelse af Princippet om Arbejdets Deling, som atter har sin Grund i Livsforholdenes Mangfoldiggørelse (Differentiation). Hvor stor er Forskellen ikke mellem den Tid, hvor enhver selv frembragte alle sine Livsfornødenheder, og Nutiden, hvor man køber sig de samme Livsfornødenheder for de Penge, man har tjent ved f. Ex. i Aarevis at passe et bestemt Hjul i en Maskine paa en Fabrik. Ganske paa samme Maade gaar det paa Retsomraadet: I Begyndelsen fører man sine Sager selv — ligesom man kærner sit Smør selv og karter sin Uld selv — men Retsreglerne

bliver efterhaanden saa mangfoldige som Følge af de mere udviklede Livsforhold, at det for det første bliver umuligt at opbevare dem og den Procedure, de giver Anledning til, i Tingmændenes Erindring, og dernæst at kun en Person, som har visse Forkundskaber, eller i hvert Fald ved udelukkende at give sig af med den Slags Ting har opnaaet nogen Øvelse, er i Stand til at fælde en Dom eller føre en Sag — hvilket med andre Ord vil sige den embedsmæssig uddannede Dommer og Procurator. Rigtigheden af denne Betragtning bestrykes yderligere derved, at, da man endelig her i Danmark skrider til at give den nyopstaaede Procuratorstand en lovhjemlet Tilværelse ved Fdg. af 9. Sept. 1638, saa gør man det man kan næsten sige instinktmæssigt — med den Indskrænkning, at Procuratorerne kun maa findes i Byerne, nemlig der, hvor Differentiationen er mest fremskreden og Trangen som Følge deraf stærkest. Naturligvis har det ogsaa fortrinsvis været i Byerne, at Trangen har givet sig Udslag ved Dannelsen af en Procuratorstand, før Lovgivningen havde skænket den sin Billigelse.

Men de første Tidens Procuratorer er gennemgaaende slette; de er egennyttige og stridbare og gør mere Skade end Gavn. Grunden hertil er den ganske simple, at den Plads i Samfundet, som de var kaldede til at udfylde, var af en saadan Beskaffenhed, at de næsten var nødt til at falde for de Fristelser, som deres Virksomhed fører med sig; alt det usympatiske, som der ovenfor er gjort Rede for, maatte nødvendigvis klæbe ved dem, fordi det Omraade, hvorpaa de skulde virke væsentlig kun var Sagførelsen. Den blev for dem Hovedindtægtskilden, som der skulde bringes saa meget ud af som muligt. Hvad der ellers faldt for af Dokumentskrivning og Brevskrivning var kun Tillældigheder, og alt det, som i Nutiden er Hovedsagen — Ejendomshandlerne og Pengetransaktionerne — gik dels dem forbi, og dels var det ikke af saa stor Betydning, at det kunde blive til noget ordentligt. Det Billede af Procuratorstanden, som de følgende Blade skal indeholde, vil derfor vise Skyggesiderne ved denne Stand kraftigt udviklede paa Lyssidernes Bekostning.

II.

Gaar vi tilbage i Middelalderen, er Italien vistnok det Land, hvor vi først træffer Procuratorerne som en selvstændig Stand. Ved Universiteterne i Norditalien — særlig Bolognas — opblomstrede der som bekendt i det 13de Aarh. en rig retsvidenskabelig Literatur, som behandlede den romerske og kanoniske Ret i vidtløftige videnskabelige Værker (Glossatorerne). Iblandt denne righoldige Literatur fandtes der dog ogsaa Værker med rent praktisk Formaal, ligefremme Haandbøger for juridiske Embedsmænd og deriblandt ogsaa forskellige Skrifter til Brug for Advokater, saaledes en Bog af en vis Jacobus Balduini († 1235) betitlet «Libellus instructionis advocatorum», som dog er forblevet ufuldendt og som Følge deraf har mindre Interesse. Af større Betydning var Uberto de Bobio's Værk om samme Æmne¹. Forfatteren var doctor legum ved Universitetet i Parma og døde c. 1215. Han erklærer det i Forordet for sin Plan at forfatte et Værk, hvor ved Klagerens og den Indklagedes Advokat kan lære, hvorledes deres Optræden skal være for Retten. Først vil jeg behandle dem begge i Almindelighed og dernæst specielt hver enkelt. I den almindelige Del, hvor han altsaa skal omhandle en Advokats Optræden uden Hensyn til, om han taler Klagerens eller den Indklagedes Sag, gaar han ikke desto mindre meget stærkt i Detaljer. «Naar en Advokat gaar frem for Dommeren for at øve sit Hverv, skal han være iført passende Klæder og en Talar . . . Naar der er flere, som komme fra den samme Side, saa skal de gaa forstandig, og den ældste skal gaa først . . . de maa ikke komme leende frem for Dommeren.» Der gives Regler for, hvorledes Advokaten skal hilse Dommeren. Han skal staa op, naar han skal til at begynde sin Tale; det sømmer sig ikke at sidde ned. Naar han begynder sin Tale, skal han først paakalde Dommerens Velvilje, og saa skal han ikke strax gaa løs paa Hovedsagen, men aabne sin Tale med en Indledning «for at gøre Dommeren velvillig og opmærksom», og han skal rose Dommeren, dog ikke for overdrevent, for at det ikke skal lyde som Spot.

Ligeledes skal han rose sin Modparts Tale — dog ogsaa det med Maadehold — fordi han jo senere er nødsaget til at angribe ham; men i hvert Fald skal han afholde sig fra alle Skældsord. Naar den Mand, som agter at føre Trætte, kommer til ham, skal han lade sig give en skriftlig Fremstilling af Retsforholdet. Han skal have sin Opmærksomhed henvendt paa, om der er Beviser, og hvis Sagen ikke synes ham god enten i sig selv eller paa Grund af manglende Bevis, skal han nægte at befatte sig med den. Han skal hellere paatage sig den Indklagedes end Klagerens Sag. «Hvis han ved intetsomhelst har bevist sin Paastand, hvad skal han saa gøre hin ulykkelige Advokat? Han maa gaa beskæmmet bort fra Skranken.»

Forfatteren gaar dernæst over til den specielle Del af sit Æmne og behandler først Klagerens Advokat. Han betegner dennes Hverv som det vanskeligste, hvorfor han maa være baade skarpsindig og subtil for saa hurtig som muligt at kunne hidføre Domfældelsen. «O, du Klagerens Advokat, vær klogtig som en Slange, men vis dig saa enfoldig som en Due.» Naar Dommen skal til at falde, raader han ham til ikke at være til Stede, med mindre han er aldeles sikker paa Sagens Udfald; «thi hvis du tabte Sagen, maatte du gaa bort med Skam.»

Det interessanteste af Bogens Afsnit er dog det, der handler om den Indklagedes Advokat; thi først det aabner det rette Indblik i alle de Kunstgreb og Spidsfindigheder, som lange Tider igennem har været knyttet til Forestillingen om en Advokat. Det siges ligefrem, at hans Hverv er at forhale Sagen: «tuum est fugere et differre.» Derfor maa han ikke komme for tidligt frem for Retten, i alt Fald ikke, før Klageren har indfundet sig, og naar denne taler indtrængende, «skal du sidde for Dommeren og ikke sige noget, men lade, som du sover, og dog lægge nøje Mærke til Klagerens Ord . . . og du skal rejse dig langsomt op, ligesom du blev vækket op af Søvn.» Hvad egentlig alt dette Spilfægteri skal være godt til, forstaar man ikke rigtigt; at det skulde have gjort et godt Indtryk paa Dommeren, synes i hvert Fald

højest urimeligt. Men man maa jo næsten tro, at noget saadant har været Skik og Brug. De Indsigelser, som den Indklagedes Advokat da først og fremmest skal lægge sig efter, er de «dilatatoriske» d. v. s. saadanne, som kun gaa ud paa at opsætte Sagens Realitetsbehandling: Dommerens Inkompetence, Værnetingsindsigelsen og deslige Formalitetsindsigelser. Først naar alle disse er udtømte, «da skal du langsomt halvt uvilligt (nolens volens) spørge efter Anklageskriftet (libellum) og lade dig det overrække». Men der advares dog mod en altfor overdreven Brug af disse dilatatoriske Indsigelser: der gives mange Advokater, særlig Dekretalister (kanoniske). Hvis Gud er Bugen, og som prale af, at de har forhalet Sagen i 2 Aar, førend dens Realitet kom under Behandling: men Advokaterne skulle paa Dommens Dag*) gøre Regnskab for, hvad de har begaaet.»

Herefter følger saa en Fremstilling af den anklagede Advokats Forsvar for sin Klient iøvrigt med dens Exceptioner o. s. v.

Det her anførte og flere andre Værker om samme Æmne gør det jo utvivlsomt, at der i det mindste i Italien allerede den Gang maa have været en egentlig Advokatstand, om end man vel næppe kan antage, at en sluttet Advokatstand skulde have haft Eneret paa at udføre Retssager for andre². Det vilde imidlertid føre os for langt bort fra vort Æmne at underkaste disse Forhold nogen nøjere Undersøgelse. Vi skulle derfor nu vende os til vore Stammefrænder mod Syd, den germaniske Stamme i Tyskland, for at se, om vi ikke maaske der kan finde Forhold, som kunde lede os paa Spor efter Forholdene i vort eget Land i de ældste Tider.

Det var mange Steder i Tyskland Skik og Brug, at Parterne mødte med deres Slægtninge, undertiden hele deres Slægt, for Retten; og at man ved saadanne Lejligheder har mødt ganske mandstærkt op, fremgaar af nogle Bestemmelser

*) At der her er tilsigtet et Ordspil: Dommens Dag — Dommendag, synes utvivlsomt. Der staar paa Latin: «Sed sicut tutor reddit rationem — ita advocati reddituri sunt rationem in die judicii de hoc quod commiserint in re principali et in exceptionibus dilatatoriis».

i enkelte tyske Landsretter om, at man ikke maatte have mere end højst 30 (!) med sig. I nogle Retsforfatninger var det endogsaa gjort Slægtningene til Pligt at møde op og staa deres Frænde bi, naar han tillaltes for Retten. Som man ser, har der ganske naturligt været en Trang til at have Bistand, naar man skulde møde for Retten. men det, man tilsigtede ved at samle sine Frænder i Hobetal om sig, har vel snarest været at opnaa den moralske Støtte, som en talrig Slægt yder. Nogen egentlig sagkyndig Bistand var der jo her ikke Tale om. Men ogsaa det kendte man.

Hvad der siges om Repræsentation for Retten i de gamle germaniske Love — Burgundernes, Vestgoternes o. a. — er selvfølgelig ikke meget og da først og fremmest langt fra nok til, at man her tør tale om nogen egentlig Procuratorstand. Det indskrænker sig for det meste til, at der gives den fornødne Tilladelse til at lade møde for sig ved en anden, noget, man forøvrigt ikke alle Steder maatte, hvorfor det undertiden endogsaa var nødvendigt at erhverve Kongens Tilladelse til, naar man selv var forhindret, at lade sig repræsentere af en anden.

Efterhaanden opkom imidlertid den Institution, hvori Spiren til Procuratorstanden laa; det var de saakaldte «Vorsprecher» (Fürsprecher, causidici, advocati). Der sondredes skarpt mellem disse og «procuratores» eller «mandatarii». Disse sidste var Personer, som traadte i Stedet for Parten, naar denne selv ikke havde Tid eller Lejlighed til at møde for Retten, medens hine blot talte Partens Sag for Retten. De medbragte kun deres Indsigt i Lov og Ret. Parten stod selv hos og forsynede dem med de fornødne faktiske Oplysninger. Allerede i de ovenfor nævnte ældste germaniske Love omtales der saadanne «Vorsprecher» eller «causidici»³; men det var dog først paa de store tyske Lovsamlingers Tid, i «Sachsenspiegel» f. Ex., altsaa i Begyndelsen af det 13de Aarh. at «Vorsprecher» væsenet stod i fuldt Flor som en vigtig Institution. Naar vi nu i det følgende skal betragte disse «Vorsprechere» lidt nøjere⁴, saa kan vi ganske se bort fra det Tilfælde, at Parten ikke mødte selv for Retten, men sendte en

Stedfortræder: det har kun været i de sjældne Undtagelsstilfælde, det har været Folk, der var for fornemme til at indfinde sig i Retten i egen Person og navnlig altid Klostre og deslige gejstlige Stiftelser, der sendte en Procurator, og denne Repræsentant har da været stillet ganske ligesom Parten selv, hvis han havde mødt. Som oftest har det været en Mand, som aldeles ikke var særlig retskyndig, og han har maattet have en Advokat til at tale for sig for Retten. Det er ikke fra disse Udsendinge, at den senere Tids Advokater og Procuratorer stammer; og dette er ogsaa ganske naturligt. Naar man antager en Sagfører til at føre sin Sag, saa er det vel nok en medvirkende Aarsag, at man ikke selv har Tid eller Lyst til at møde i Retten: men det, som er Hovedgrunden, er og bliver dog, at man tror sin Sag bedre forvaret, naar man har overdraget dens Førelse til en Person, som har mere Indsigt i Lov og Ret, end man tiltror sig selv. Hvor store Forskellighederne mellem de tyske «Vorsprecher» og Nutidens Sagførere end er, saa er det dog i dem, vi maa søge Fortypen for Procuratorstanden i moderne Forstand. Thi det kan ikke nægtes: Forskellen er meget stor i det ydre.

Man maa nu for det første ikke tro, at det gik til som nu til Dags, at man engagerer en Sagfører selv og paa Forhaand sætter ham ind i Sagens Fakta; noget saadant er det vel nok der tænkes paa i de i det foregaaende omtalte Instruktioner for Advokater fra Italien; men det kan vistnok med Sikkerhed siges, at Forholdene dér var langt mere fremskredne end længere mod Nord. Nej, man mødte op for Domstolen og begærede der en Mand til at hjælpe sig, og Dommeren valgte da en af de omkringstaaende, oftest en af Tingmændene, til «Vorsprecher» for den, der ønskede Hjælp. Udtalte Parten Ønske om at faa en bestemt Mand til sin Forsvarer, toges der dog saa vidt muligt Hensyn hertil. Men, hvad der er det karakteristiske ved hele denne Institution og bevirker, at man aldeles ikke her kan tale om nogen Sagførerstand, er, at den, der valgtes til Sagfører, ligesom Dommerne, ikke var andet end en Medborger, som paa Grund af sin større Indsigt i rettlige Forhold, som han havde erhvervet ved ofte

at hivaane Retten og selv sidde til Doms, var bedre i Stand til at føre en Sag end Parten selv. Bedre Illustration til, hvad vi ovenfor har sagt om, at en embedsmæssig Procuratorstand først opstaar samtidig med, at den embedsmæssige Dommerstand bliver til, kan ikke tænkes, end disse folkelige Sagførere overfor den folkelige Ret. Naar, som meget almindeligt var, Retten udtog en af Meddommerne til Sagfører, var det selvfølgelig forbudt den paagældende at afgive sin Stemme i den Sag, som han selv havde ført for den ene af Parterne; men dette Forbud blev rigtignok meget ofte overtraadt, hvorfor hele dette Forhold at vælge Meddommerne til Advokater ofte førte til slemme Misbrug og blev en væsentlig medvirkende Aarsag til Indførelsen af egentlige Advokater ved Retterne⁹⁾.

Denne «Vorsprecher», som Parten saaledes havde faaet tildelt til at føre sin Sag, stod saa op og talte for Retten, medens Parten selv stadig stod hos og kunde rette ham, naar der var noget, han syntes ikke blev rigtigt fremstillet. Parten var ingenlunde bunden ved sin Advokats Fremstilling af Sagen. Nogle Steder var det endogsaa paabudt Dommeren som Pligt at adspørge Parten, om han var tilfreds med Advokatens Tale eller ej. Han var da berettiget til ikke blot at rette de enkelte Fejl, men ogsaa til helt at misbillige Talen og forlange en ny Advokat. Undertiden kunde det jo hænde, at Advokaten, der selvfølgelig ikke kunde være nøje inde i sin Klientes Sag, naar han saaledes uden nogen egentlig Forberedelse skulde føre den, trængte til Oplysninger for at inødegaa Modpartens Indvendinger, og der findes da nogle Steder foreskrevet særlige Regler for, hvorledes denne Meddelelse mellem Advokaten og hans Klient skulde gaa for sig. De maatte ikke tale højt sammen, men kun hviske — for ikke at gøre Skaar i Rettens Værdighed — eller ogsaa maatte de gaa bort sammen,

⁹⁾ Angaaende det ejendommelige Embede som *judex*, der kendtes indenfor bayersk Retsomraade, henvises til en Afhandling af Merkel i *Zeitschrift für Rechtsgeschichte* I S. 131 o. ff. I Begyndelsen var denne *judex* nærmest at sammenligne med den fra nordisk Ret kendte «*Lovsigemand*», men gik siden over til at være en Slags Sagfører.

dog ikke for langt fra det Sted, hvor Retten holdtes, og ikke mere end 3 Gange under Advokatens Tale. Dette rent udvendige Forhold til den Sag, som en «Vorsprecher» havde at føre, dreves i den første Tid endogsaa saa vidt, at Advokaten kun antoges for en Retsdag ad Gangen, slet ikke til at føre Sagen helt til Ende. Naar Sagen kommer for igen paa en ny Retsdag, maa Parten atter anmode Retten om at give sig en Forsvarer, enten den samme eller en anden. Men paa den anden Side fører han saa alle de Retssager, som en Part maatte have for Retten paa den bestemte Dag. Forst senere, da Advokatvirksomheden bliver et Erhverv, indføres den Skik, at Advokaten antages til at føre en Sag til Ende⁵. Heller ikke var det nødvendigt at betale sin «Vorsprecher» noget for hans Ulejlighed. Virksomheden som saadan var ligefrem en Del af Forpligtelsen til at være til Stede paa Tinge. Det var endogsaa omstridt, hvorvidt det var tilladeligt eller passende at give ham noget⁶.

Alt dette viser vistnok tilstrækkeligt, hvor uendelig stor en Forskel der var paa disse «Vorsprechere» og Nutidens Sagførere, og hvad der navnlig interesserer os her: det viser os, at Forskellen er af ganske samme Art som Forskellen mellem Datidens og Nutidens Dommere.

En Advokatstand i moderne Forstand dannes først, da Mislighederne ved de skildrede Tilstande paa Grund af de forandrede Tidsforhold var blevne alt for følelige, navnlig som sagt det Forhold, at én Person meget ofte optraadte baade som Dommer og Sagfører i den samme Sag. Men hertil kommer ogsaa — og derpaa maa sikkert Hovedvægten lægges — at Retten efterhaanden mister sin nationale Karakter ved udstrakt Anvendelse af fremmed, romersk og kanonisk Ret, hvilket bevirker, at det ikke er hver Mands Sag, naar han blot er klog og forretningskyndig, at føre Sager for Retten. Og den romerske Ret breder sig mere og mere. Kejsere og Fyrster ser i denne et Kampmiddel mod Adelens Vælde — den kender ikke til Middelalderens oprørske Lensmænd og deres Krav. Det bliver efterhaanden mere og mere almindeligt, at Kongerne antager «doctores» som juridiske Raadgivere. og

disse «doctores» trænge sig ind overalt: i Byernes Styrelse som Stadsskrivere og deslige og ogsaa blandt de højere Retters Assessorer. Men efterhaanden som alt saaledes bliver mere og mere smittet af denne fremmede Indflydelse, efterhaanden bliver det ogsaa mere og mere umuligt for Menigmand at føre en Retssag. Derfor kommer ogsaa Doktorerne ind blandt Advokaterne, om end ikke uden bitter Modstand fra mange Retters Side, der sejgt holder fast ved de gamle Sæder og ikke vil have noget med det nymodens udenlandske Væsen at gøre. Man har saaledes en Historie⁷ — hvis det kun er en Anekdote, er den sikkert i alt Fald træffende — om en Doktor fra Constanz, som ganske koldblodigt blev smidt ud, da han kom frem for Retten og citerede Bartolus og Baldus. Han fik til Svar: Hør I Doktor, vi edsvorke spørge ikke efter «Bartele og Baldele» og andre Doctores. Vi har vor egen Lands Lov og Ret. «Naus mit Euch, doctor, naus mit Euch!» — Og den gode Doktor maatte træde af, og Dommerne afsagde en Dom, der var stik imod «Bartele og Baldele» og Doktoren fra Constanz.

Men trods Modstand og Uvilje fra mange Retters Side kom de kære Advokater dog ind og gav deres Bidrag til den Udvikling af Retten i romanistisk Retning, der tilsidst endte med den formelige Reception af den romerske Ret som gældende Ret i alle ikke særligt lovbestemte Tilfælde, det, som atter i forøget Grad gjorde Ansættelse af faglærte Advokater ved Retterne til en Nødvendighed. Der oprettedes saa efterhaanden ved hver Ret visse Advokatembeder, hvis Indehavere havde Eneret til at optræde som Forsvarere for Retten, og hvem det ogsaa tillodes at tage Betaling for deres Tjeneste, dog med det Paakæg, at de skulde arbejde uden Betaling for de fattige.

Vi er nu naaede til et Tidspunkt — omkring det 16de Aarhundrede — hvor Ordningen er væsentlig den samme som nu til Dags. Advokaterne udgjorde nu en Stand for sig. Der var blot den Forskel, at de som hidtil oftest optraadte sammen med Parten selv, medens der stadig ikke var nogen Eneret til at optræde som Stedfortræder for Parten.

III.

En Udvikling saa skarpt tegnet og som Følge deraf saa lærerig i samfundshistorisk Henseende som den skildrede har vort Land ikke været Vidne til. Vor Ret har jo ikke været Genstand for nogen egentlig Paavirkning fra tysk Ret. De danske Landslove, som ere omtrent samtidige med Sachsen-spiegel og de andre tyske Lovsamlinger, viser os Tilstande, hvor det utvivlsomt har været det overvejende almindelige, at man ikke blot selv mødte for Retten, men ogsaa førte sin Sag selv, og ogsaa Opkomsten af en Sagførerstand, havde her langt fra saa gode Betingelser som i Tyskland, hvorfor det ikke kan undre, at vi er noget tilbage. Forholdene var saa smaa. Vi kendte her ikke til de store folkerige Byer, som blomstrede op rundt omkring i det øvrige Europa. Paa en Tid, hvor Genua, Paris, Nürnberg var Verdensbyer med et rigt, pulserende Handelsliv, var Købstæderne herhjemme kun Smaaflækker, der halvvejs havde bevaret Landsbyens Præg. Og fremdeles: den stærke Opfordring til Indførelsen af Sagførere, som Romerrettens stadig om sig gribende Benyttelse i Tyskland gav, savnedes helt hos os. Hvad Under altsaa, at det varer længe, inden nogen dansk Lov skænker den procesuelle Representation paa Ting sin Opmærksomhed*).

Og dog, helt rigtigt er dette nu heller ikke. Der var netop ved Lov gjort Forsøg paa at indføre lignende Tilstande som de tyske her i Landet, riglignok paa et Tidspunkt, da «Vorsprecherne» i selve Tyskland var i Færd med at vige Pladsen for de faglærte Advokater; men Forsøget foreligger dog. Selvfølgelig er det Christian II., der er Ophavsmanden, og de paagældende Artikler findes i hans to Love, (den saakaldte «gejstlige» og

*) Saa meget mere komisk bliver det derfor, naar man for ramme Alvor har troet, at der var en Procurator, der deltog i Braavallaslaget. Denne Anakronisme har Saxos Oversætter Schouholle i forrige Aarhundrede gjort sig skyldig i. Han oversætter nemlig Saxos Ord om en vis Sigmund, der deltog i det nævnte Slag, saaledes: Sigmund var en stærk Advokat, der indrettede Kontrakter mellem dem, der solgte og købte. (Schouholles Oversættelse af Saxo S. 220). Vedel oversætter det samme Stykke saaledes, at Sigmund var halvt Kræmpe, halvt Købmand.

«verdslige» Lov) fra 1522. Som bekendt fik disse Love imidlertid ikke stor Betydning for Retsudviklingen i Danmark, idet de, efter at Kongen var fordreven fra Landet, blev højtidelig brændte paa Viborg Landsting den 23. Marts 1523: men de fortjener dog at nævnes her, fordi de indeholder det første egentlige Spor af Procuratorer her i Landet. Men lige saa lidt som disse Bestemmelser fik nogen virkelig praktisk Betydning, lige saa lidt synes de at være fremgaaede af nogen egentlig Trang i Folket eller at være en Stadfæstelse af et Forhold, som i nogen væsentlig Grad havde givet sig Udslag i det praktiske Retsliv. Dertil staar de altfor ene i den samtidige Lovgivning om processuelle Forhold; ingen af de Recesser, som følge umiddelbart efter Christian II.s Tid, og som dog omhandle de processuelle Forhold ret udførligt, navnlig den kjøbenhavnske Reces af 1537, omtaler de «Talsmænd», som Christian II.s Love søger at indføre. Selvfølgelig er det ikke min Hensigt at benægte, at der kan have været Folk, som trængte til og ogsaa fik Hjælp paa Tingene til Fremsettelse af deres Klagemaal^{*)}. Det benægtes kun, at der her i Danmark har været nogen Institution i hine Tider, der i Betydning blot tilnærmelsesvis kunde lignedes med de tyske «Vorsprechere». Christian II.s Love ere dannede efter tyske og hollandske Forbilleder, og det er tydeligt, at ogsaa hine Talsmænd er hentede fra Udlandet. Et sikkert Vidnesbyrd herom er den Titel, som Kapitlet om Talsmænd har i et af Haandskrifterne af den verdslige Lov, nemlig: «Hvilken ikke selv kan tale maa have en Forsprock». ⁸ At dette sidste Udtryk er det tyske «Vorsprecher» i en eller anden plattysk eller

*) I Kong Hans's alm. Stadsret Art. 16 tales der saaledes om, at udenbys Mand, naar den, som han har Krav paa, ikke er til Stede, kan «skikke sig Maalsmand for Foged, Borgmester og Raadmænd, som hans Sag fordrer med hans fulde Magts-Brev». Maalsmand synes saaledes snarere end Talsmand at have været Benævnelsen for en Person, der forte en andens Sag. Kalkar forklarer det ligefrem ved «Sagfører, Talsmand» og Fritzner i sin oldnordiske Ordbog målsmaðr paa lignende Maade. — Andetsteds forekommer Ordet ligefrem i Betydningen Værge: sat Værge, og nogen Sagførerstand henleder dette Udtryk ikke Tanken paa.

nederlandsk Form, er jo utvivlsomt. I selve Bestemmelserne er der heller intet, der modsiger denne Antagelse²⁾.

Selvfølgelig er det umuligt at angive et bestemt Aar eller blot et bestemt Aarti, i hvilket den Stand, vi her beskæftige os med, begyndte at spire frem her i Landet. Den Slags Ting opstaar ganske spontant, samtidig paa forskellige Steder, saaledes som Udviklingens Gang fører det med sig, og Samfundshistorien kender ikke til de bestemte Skillelinjer. Det sikreste Middel, vi har, til blot tilnærmelsesvis at give Svar paa det opstillede Spørgsmaal er at undersøge Tingbøgerne. Men førend vi gaa over til en Undersøgelse af disse, skal der gøres opmærksom paa, at det ældste Minde, vi vistnok har om en Sagførerstand i Praxis her i Landet, hvor underligt det end lyder, er Ordet *Tingstud*. Som saa ofte før maa Sprogvidenskaben lede os paa Vej ved Undersøgelsen af kulturhistoriske Spørgsmaal. At det kun kan blive Hypoteser, man kan opstille ad denne Vej, er selvfølgeligt. Slutningsstavelsen i Ordet *Tingstud* antages af Molbech i hans Ordbog at maatte forklares som det gamle danske Ord *stud* = *Stotte*³⁾, og ikke, som det nu almindeligt sker, som *Dyret*: en *Stud*. At dette nu virkelig forholder sig saaledes, er ikke blot noget, som paa Forhaand har Sandsynligheden for sig; det bliver yderligere sandsynligt ved en nøjere Betragtning af

²⁾ Bestemmelserne lyder i deres Helhed saaledes:

Christian II.s gejstlige Lov, Kap. 50: Item hvilken som selv ej kan sin Tale fremføre for Retten, den maa skikke en anden i sin Sted, som hans Ord kan fremføre og tie selv stille. Er han og saa vankundig, fattig eller elendig, at han kan ingen Fortalere faa, da skal Dommeren være forpligtet til at skikke hannem en til, som i Loven forfaren, vis og fornumstig er, og den skal annamme Sagen til sig og til Rette forfordre. Hvo det ej gore vil, have forbrudt, som Dommeren da finder hannem for.

Christian II.s verdslige Lov, Kap. 10: Om Talsmænd. Hvilken, som ej selv kan sin Tale fremføre for Rette, han maa skikke en anden udi sin Sted, som hans Tale fremføre kan, og tie selv stille, og skal udi hver Købstæd skikkes to eller tre, efter som Behov gøres, de som Talsmænd være skulle og fremføre saadanne deres Sager i Rette; og skulle vores Scultus, Borgemestere og Raad gore derpaa en skikkelig Løn, som samme Talsmænd have skulle for deres Umage.

³⁾ Jfr. *Stud* som Betegnelse for en Skat i Middelalderen.

Forordn. af 9. September 1638, hvor Ordet i alt Fald ikke behøver at opfattes som brugt i nogen nedsættende Betydning, saaledes som det ved første Øjekast nok kunde synes at være. Det hedder ved Omtalen af den i Forordningen givne Regel om, at der ikke maa findes Procuratorer paa Landet, at, naar nogen ikke er i Stand til selv at føre sin Sag, skal der bevilges ham en i Herred eller Birk bosat oprigtig Dannemand, «som ellers ikke er Tingstud eller lader sig gemenlig bruge i Procureren». Det indskudte Ord «ellers» viser tydeligt, at der ikke skal tænkes nogen Modsætning mellem Tingstuden og den oprigtige Dannemand. Der menes blot, at vedkommende ikke maa være Procurator, hvilket i og for sig var nok til at gøre ham noget mistænkelig. Naar der endvidere længere nede i samme Lov advares imod, at der paa Landet bruges «andetsteds afsatte og forviste Procuratorer og Tingstude, som antages til andre Folk eller deres Tjenere at tribulere», saa synes det ogsaa her klart, at Trykket skal lægges paa «afsatte og forviste», medens Ordet Tingstud er brugt ganske jævnsides med det foranstaaende «Procurator». Det forekommer endvidere i nogle gamle danske Ordsprog*). Disse har selvfølgelig alle et for Sagførerstanden nedsættende Indhold, men i selve Betegnelsen «Tingstud» synes der ikke at ligge noget særlig nedsættende. Naar det saaledes hedder, at «Trætte gør Parterne magre, men Tingstuden fed», kan man uden paa nogensomhelst Maade at forandre Ordsprogets hele Karakter og Mening indsætte Ordet Procurator eller Sagfører i Stedet for «Tingstud». — Man kunde jo tænke sig, at Ordet var blevet Betegnelse for en noget lavere Kaste af de Medhjælpere paa Tinge, som i Tidens Løb havde udviklet sig. Disse Tingstude kan have været den allerførste Spire af en Procuratorstand her i Landet; da det var en Betegnelse paa en Stand, som ikke var agtet, var dets Overgang til et Skældsord meget let, og da det var den første Betegnelse paa denne Stand, er det ogsaa naturligt, at det er det, som først taber

*) Disse findes alle anførte nedenfor i Afsnittet om Literaturen. Se iovrigt Molbechs Ordsprog S. 231—32.

sin oprindelige Betydning og synker ned til at blive Skældsord. I en noget senere Tid er Turen kommen til Ordet Procurator; thi, at dette kan bruges som Skældsord, naar det siges med den rigtige Betoning, er der ingen Tvivl om. Vi maa vel antage, at Ordet Tingstud, da det anvendtes i 1638, om end dets oprindelige Betydning ikke helt var tabt, dog var i Færd med at uddø som normal Betegnelse for en Sagfører. Herpaa tyder for det første, at det kun bruges paa to Steder i Forordningen og ligesom tilfældig er sluppet med ind, medens det aldeles ikke har fundet Anvendelse ved den vidtløftige Indledning, som skildrer de bestaaende Forhold; men ogsaa, og endnu bestemtere, den Omstændighed, at det allerede i Christian IV.s store Reces 5 Aar efter er udeladt paa det ene af de Steder, hvor det forekommer i 1638, og det skønt Recessens Bestemmelser iøvrigt er en ligefrem Afskrift af Forordningens. I Christian V.s Lov forekommer det slet ikke. — Ordets Overgang til Skældsord er ogsaa fuldstændig foregaaet i 2den Udgave af Osterrson-Weyles Glossarium fra 1652°). Denne synes aldeles intet at ane om, at Ordet en Gang har haft en anden Betydning, og tager det udelukkende som et Skældsord. Han jævnfører det med Ordet Rabulist og siger, at Tingstud kaldes den, som er trættekær og vil rage udi hver Mands Sag til Tinge, som hannem intet vedkommer, eller og en ret gammel Trættebælle, som for sin Skalkhed, Practiquer og Kroglover ikke bør at lides eller tilstedes inden Tinge udi nogen Sag for andre at bruges:^{oo}).

Antager man nu imidlertid trods alt, at Benævnelsen Tingstud en Gang har været den almindelige, folkelige Betegnelse for en Sagfører — og det forekommer det mig, at der er al mulig Grund til navnlig, naar man betragter den

^o) Artiklen Tingstud findes mærkelig nok slet ikke i 1ste Udgave af Værket fra 1641, skønt det jo som nævnt er brugt i Fdg. af 1638.

^{oo}) Det kan her bemærkes, at G. L. Baden i sin juridiske Ordbog til denne Forklaring føjer: «Mellem Juristerne i Almindelighed og in specie mellem Sagførerne udmærker Tingstud en sig ved Rigdom paa Exceptioner, Benægtelser, Protester, Reservationer, stundom, og især under den svage Dommer, ved Uartigheder.»

Maade, hvorpaa Ordet bruges i Forordningen af 1638 — kommer det ligefrem til at betyde «Støtte» (Medhjælper) paa Tinge. Allerede denne dets Betydning peger stærkt henimod det tyske «Vorsprecher» som Betegnelse for en Person, der møder sammen med Parten paa Tinge, i Modsætning til det, der i Tyskland kaldtes Procurator eller Mandatar, nemlig den, der møder for Parten. Og dette bestyrkes yderligere ved den Maade, hvorpaa Ordet bruges i Forordningen af 1638, nemlig — paa begge Steder, hvor det forekommer — i Modsætning til Ordet Procurator (eller det dermed ensbetydende «gemenlig lader sig bruge i Procureren»). Ordet Tingstud faar derved forøget Interesse, idet det synes, at denne Sondring mellem «med» og «for» Parten har staaet Lovgiveren klar, og at vi dog altsaa her i Danmark har kendt en Institution, der kunde lignedes med de tyske Vorsprechere, om end langt fra saa betydningsfuld som denne, og selv om Lovgivningen først faar fat paa disse Tingstude, da det er blevet for sent at redde den gode danske Betegnelse for disse Folk. Det vil ogsaa andetsteds blive vist, at det i den første Tid var ligesaa almindeligt — eller snarere almindeligere — at Procuratorerne mødte sammen med deres Part, som at de mødte alene.

Vil vi forsøge at tidfæste disse Tingstude, saa kommer vi derimod til Kort. Rigtignok kunde man jo ræsonnere saaledes: Christian II.s Love kender aldeles ikke dette Navn for en Sagfører, men har derimod to helt andre, nemlig «Talsmand» og «Forsprock». Imidlertid kan Ordet jo ikke være saa helt nyt, derpaa tyder baade dets Form og den Omstændighed, at det allerede i Midten af det 17de Aarhundrede har tabt sin oprindelige Mening. Eller med andre Ord: Paa den ene Side vilde Christian II. vel næppe have taget Ordet Talsmand som Oversættelse af det tyske «Vorsprecher», naar der allerede havde existeret et saa godt dansk Ord som Tingstud som Betegnelse for ganske det samme; men paa den anden Side maa der jo et ikke saa ganske lille Spand af Aar til, for at et Ord skal forandre sin Betydning. Altsaa bliver den sidste Halvdel af det 16de Aarhundrede den Tid, i hvilken vi maa søge Oprindelsen til Ordet. Overfor denne Slutning maa vi

dog tage nogen Afstand. Ordets Form i sig selv — Benyttelsen af Ordet «Stud», der som Betegnelse for en Skat allerede forlængst var gaaet ud af Sprogbrugen^{o)} — henviser det nærmest til Tider, der ligger meget længere tilbage. Og i alt Fald er der ikke noget i Vejen for at antage, at Christian II. helt har overset dette Ord, som vel nærmest har været et rent populært Udtryk, medens han udelukkende har haft Øje for sine tyske Forbilleder.

Ogsaa et andet gammelt Ord lærer os noget om Procuratorstandens Kaar i de ældste Tider. Mærkeligt nok er ogsaa det et af Skældsordene for Procuratorstanden, nemlig Ordet «Bænkeskriver» og det dermed ensbetydende, endnu brugelige «Vinkelskriver». Det første Led af dette Ord er uden Tvivl det samme som i Ordet »Bænkebrev«, der ogsaa har sit Sidesykke i «Vinkelbrev», og om hvilket Osterrson Weyles Glosarium siger, at «saaledes kaldes alle de Breve, tvistige og tvivlagtige Sager angaar, som ikke er gaaen til Ting eller til Ting bekræftet.» Denne Forklaring er ganske rigtig. Ordene stamme fra en Tid, hvor den skriftlige Udstedelse af Skøder var i Færd med at træde i Stedet for den ældre Tids mundtlige Overdragelse i visse vedtagne Former paa Ting; men det skriftlige Skøde som saadant skulde aldeles ingen Betydning have, naar det ikke var bleven læst til Ting. Saa var det, man kaldte det et «Bænke- eller Vinkelbrev» — et «Stuc- og Bænkebrev»^{o)}. Heraf opstod saa ganske naturligt Betegnelserne Bænke- og Vinkelskriver for en Person, som hjalp med Forfattelsen af saadanne Breve. Men ligesom Bænkebrev altid har en nedsættende Betydning: det bruges jo kun om noget, der ikke er, som det skal være — noget lyssky — saaledes hviler der ogsaa strax fra Begyndelsen en foragtelig Betydning over den tilsvarende Betegnelse for en Person. Dette staar ogsaa i Forbindelse med, at der i Slutningen af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede herskede den Skik i hvert Fald i nogle Byer, at Byskriveren havde Eneret til at

^{o)} Det forekommer endnu, men kun undtagelsesvis, i Frederik I.s Tid (se herom Matzens Retshistorie, Offentlig Ret, I. S. 135).

forfatte retslige Dokumenter for andre. I et aabent Brev til Aalborg af 24. December 1572 paabydes det ligefrem som Pligt, at Skøder skulle skrives af Byskriveren, og det udtales i en Herredagsdom af 1639, at Borgmester og Raad i Kjøbenhavn nogle Aar : Forvejen havde udstedt en lignende Befaling for denne Bys Vedkommende. Selv om det nu nok maa antages¹⁰, at der ikke har været givet nogen Regel, der hjemlede Byskriveren en saadan Eneret i Almindelighed, saa ser man dog ogsaa andetsteds, at det faktisk har været ret almindeligt, at Retsskriveren har udført den Art Forretninger. Der fortælles saaledes¹¹, at paa Skiftet efter Mads Ravn fordrede «forrige Byskriver Niels Ibsen» 34½ Daler for Breve, han havde skrevet for Mads Ravn i Aarene fra 1622—26*). Hvad var i og for sig ogsaa rimeligere end, at den, der af Øvrigheden var bemyndiget til at skrive i Byens Anliggender, skaffede sig en Biindtægt ved ogsaa at skrive for private paa en Tid, da Skrivekunsten ikke var hver Mands Eje? Men ved Siden heraf har der naturligvis været Folk, som uden nogen Bemyndigelse udrettede den samme Gærning. Dem er det saa, Øvrigheden i sin Vrede har kaldt Bænkeskrivere og Vinkelskrivere. Det kan forøvrigt her bemærkes, at med Hensyn til Testamenter var det i den katholske Tid Skik, at Gejstlige hjalp til med deres Aflattelse¹².

*) At denne Skik endnu saa sent som i Slutningen af det 18de Aarhundrede ikke var saa helt ualmindelig, kan ses af Fdg. af 3. April 1771 om Supplikker. Der findes ved denne et Schema for, hvorledes en Ansøgning til Kongen skal være stilet, og det forlanges blandt andet, at der paa Foden skal være angivet, hvem Ansøgningen er konciperet af, saaledes som det endnu almindeligt sker. I Schemaet staar der her saaledes:

«Concip. N. N.

Procurator eller By-, Herreds- eller
Sorenskriver der paa Stedet.»

I Nutiden findes der jo saa godt som ikke selvstændige Skrivere ved Retterne i 1ste Instans, og de af dem tidligere besørgede Forretninger af den heromhandlede Art er for Hovedpartens Vedkommende gaaet over til Sagførere, omend den Part, som Herreds- og Byfuldmægtigene have arvet, ingenlunde er saa helt ringe.

Gennem disse gamle Skældsord for Procuratorerne, Tingstud samt Bænke og Vinkelskriver, har vi nu altsaa faaet et Vink om Tilværelsen af en Procuratorstand paa et Tidspunkt, hvor Lovgivningen endnu ikke havde behandlet Forholdet, og vi har derigennem set begge de to Egenskaber, i hvilke Sagførerene senere kom til at optræde: den procesførende og den dokumentskrivende, der i Nutiden er bleven den vigtigste, i deres første Spire. Men vender vi os fra disse sproglige Undersøgelser til Tingbøgerne fra Slutningen af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, saa finder vi der Tilstande, om hvilke det uden Overdrivelse kan siges, at det er meget sjældent, at man træffer paa Sagførere. Det, hvortil man egentlig mest brugte Repræsentation paa Ting, synes at have været de talrige til den saakaldte »jurisdictio voluntaria» hørende Forretninger — Lovbydelser, Arveafkald, Skødninger o. desl. — som den Gang var nødvendige i saa mange af Livets Forhold. De foregik paa den Maade, at vedkommende, der f. Ex. vilde sælge en Ejendom, enten selv eller ved en Repræsentant mødte op, medens der holdtes Ting, og under en en Gang vedtagen Formular kundgjorde han da, at han skødede og overdrog den og den Gaard til den og den, hvilket saa indførtes i Tingbogen. Men efterhaanden som det var gaaet af Brug, at Borgerne hver Tingdag indfandt sig paa Ting for at tage Del i Forhandlingerne, blev de ganske naturligt ogsaa kede af at møde, naar der var en eller anden Formalitet af denne Art, der skulde foretages, og det vel navnlig, fordi der var nogle af disse, f. Ex. Lovbydelserne, der skulde ske tre Tingdage i Træk. Det var derfor ikke saa underligt, at man ofte overdrog Varetagelsen af sin Tarv i saa Henseende til en Person, som af anden Grund alligevel skulde være til Stede paa Ting. Snart var det Bysvenden, snart en af Stokkemændene, undertiden endogsaa Borgmesteren eller en Raadmand, der selv skulde pleje Ret. I Næstved var det saaledes i 1597 i den Grad almindeligt, at deslige Forretninger gaves Bysvenden i Ærinde¹³, at man næsten kunde fristes til at tro, at det var noget, som skulde være saaledes. Det har dog aabenbart ikke været

Tilfældet; det har kun været af Nemhedshensyn, at man gjorde det. I de egentlige Retssager var det derimod det almindelige, at man mødte selv; men ogsaa her kunde det forekomme, at man overlod enten Bysvenden eller en anden af de nævnte Personer at fremlægge et (sandsynligvis af en selv forfattet) Indlæg.

Sørgeligt er det nu, at disse Tingbøger saa sjældent give os fuld Besked. Den eneste Maade, hvorpaa man kan undersøge, hvorvidt en egentlig Procuratorstand paa de Tider har været til, er ved at iagttage, om det samme Navn kommer igen paa flere Steder som Betegnelse for en Person, der optræder for en anden; thi nogensomhelst Betegnelse af disse Sagførere — hverken som Procuratorer eller som «Tingstude» — har jeg ikke fundet i de Tingbøger, jeg har haft Lejlighed til at undersøge, nemlig Næstveds og Helsingørs. Selvom det nu imidlertid langt fra er saa hyppigt her, som det senere blev, at man træffer det samme Navn flere Gange, saa maa det dog indrømmes, at det forekommer. Det synes saaledes fortrinsvis at have været en bestemt af Stokkemændene, man har henvendt sig til, naar et eller andet skulde foretages paa Ting, og at altsaa denne virkelig kan anses som en Slags Procurator. Et endnu tydeligere Vidnesbyrd om, at der dog saa tidligt som i 1597 i Næstved har været i det mindste én Person, som har gjort sig det til Indtægt eller dog har givet sig særlig af med at føre Sager for andre, foreligger i følgende: Der findes en Person, som bærer det ingeniunde almindelige Navn Samuel Pederssøn, som det nævnte Aar optræder to Gange for Retten som Sagfører for en anden — den ene Gang for en Person i Kjøbenhavn — men endnu næsten 40 Aar efter, 1634—35, træffer man paa det samme Navn, og paa den Tid er dets Bærer bleven en ret søgt Sagfører, som har en Del Sager for andre. Denne Mand synes saaledes at have gjort Udviklingen med lige fra Begyndelsen — fra hine Tider, hvor man endnu ikke træffer nogen egentlig Sagførerstand, og til tæt op mod den Tid — 1638 — da den allerede eksisterende Sagførerstand faar den offentlige Sanktion som saadan, som den hidtil havde savnet.

Det fremgaar af Bytingsbogen, at Forholdene i 1634—40 har været langt mere fremskredne end 40 Aar før. Paa den Tid er der hele 5 Navne, som kommer meget hyppigt igen, deriblandt den ovenfor nævnte Samuel Pederssons, og foruden disse 5 en hel Del andre, som møder en eller et Par Gange som Sagfører. Noget Tegn paa, at der er foregaaet en Væsensforandring, foreligger der dog ikke før i 1640. En af de allerhyppigst nævnte Procuratorer synes at være udgaaet fra Tingmændenes Kreds — han findes da i alt Fald ogsaa nævnt som saadan; og et Par af de optrædende Sagførere er kort efter nævnte som Raadmænd. Jeg kan desværre ikke oplyse, hvorvidt de ogsaa var det, da de optraadte som Sagførere; men efter, hvad vi har set i det foregaaende, er der jo intet, som taler derimod. Om ogsaa Bysvenden den Gang er bleven brugt, kan jeg heller ikke oplyse; men ogsaa det er ganske sandsynligt. Thi om en af de optrædende Sagførere siges det, at han er «forrige Byens Tjener». Man tør vel saa nok sige, at det ligesom tidligere har været betragtet som en god Skole for en vordende Sagfører at have givet sig saa meget af med Retssager, som Bysvenden i Folge sit Embede som Stævningsmand maatte. Nogen Benævnelse af Sagførerne som saadanne findes ikke heller her, og man er altsaa ogsaa her henvist til at lægge Mærke til, om de samme Navne kommer igen.

Som nævnt er det saa en Gang i 1640 — altsaa efter at Forordningen af 1638 var given — at man i Næstved Bytingsbog føler, at der er foregaaet en Væsensforandring med Procuratorstanden, idet den Statsmagts Billigelse, som var givet Procuratorerne som Stand i denne Forordning, nu fremtræder fuldbyrdet i det virkelige Liv. Ikke saaledes at forstaa, at Procuratorerne nu benævnes som Procuratorer; det har jeg ikke truffet paa; men det fremgaar af Bytingsbogen, at en vis Peder Jacobsen er, som det hedder, «forordnet og befalet at udføre deres Sager her til Tinge, som dennem selv ikke kan eller maa forfølge». Med andre Ord: Sagførerstanden er fra en selvbestaltet Stand nu — ogsaa i det virkelige Liv — gaet over til at blive en Embedsstand med Em-

bedsrettigheder og Embedspligter, gaaet ind som et Led i Rækken af de talrige Embeds- og Bestillingsmænd i Byerne. Deri er det, at den væsentlige Forandring ligger. Det forekommer mig ogsaa, at man i Sagførernes Optræden mærker det kraftige Rygstød, de har faaet for deres hele Stilling deri, at de nu kan henvise til en kongelig Forordning som Hjemmel for, hvad de maa og skal gøre.

Saaledes i følgende Udtalelse af den omtalte Peder Jacobsen: «Han vidste intet af denne Sag og Tiltale, Hans Stub lader føre i Dag, for han haver slaget sig fra samme Sag af Aarsag, at Hans Stub og Mathias Klock (Citanterne) er opkommen til hannem for nogen Tid siden med et stillet og skrevet Forsæt (Indlæg), de vilde, han skulde lægge i Rette, hvilket han ikke vidste at kunne gøre, medens, hvad han skulde lægge i Rette for Hans Stub eller andre, det vilde han selv stille og skrive efter Sagens Lejlighed, som han vilde svare til, og blive ved Hovedsagen»¹⁴. Kan hænde, at det kun er en Tilfældighed, at disse Ord forekommer nu. Men med Bevidstheden om Forordn. af 1638 som Baggrund fristes man til i denne Udtalelse fra en Sagførers Side at se et Vidnesbyrd om, at Procuratorerne nu udgør en Stand med lovhjemlede Rettigheder og Pligter, der optræder ganske anderledes bestemt end forhen.

Naar vi altsaa er komne til det Resultat, at Sagførerstanden ved Overgangen fra det 16de til det 17de Aarhundrede egentlig kun er i sin Vorden, men at den i Løbet af de første 30—40 Aar af det nye Aarhundrede tager mægtig Fart og allerede staar i fuld Blomst, da Regeringen i 1638 faar Øje paa Forholdet og ordner det ved faste Regler, saa stemmer disse Iagttagelser ikke blot med Præmisserne til Forordningen af 9. September 1638 om, at der «paa nogen Tid lang er opkommen Procuratorer»; men ogsaa de spredte Notitser rundt omkring i de talrige Købstadbeskrivelser viser omtrent de samme Forhold.

Den af Danmarks Byer — bortset fra Kjøbenhavn — for hvis Vedkommende der findes de mest indgaaende Studier paa Retsvæsenets Omraade, er vistnok Ribe. Kinchs Værk om

Ribe Bys Historie giver da ogsaa paa dette særlige Omraade en hel Del Oplysninger om end ikke nogen sammenhængende Skildring af Procuratorstandens Opstaaen. Der omtales saaledes en Person, som efter at have været Byfoged indtil 1618 siden blev Sagfører, og en anden, som i 1612 begyndte ofte at møde i Retten for andre, men siden blev Byfoged¹⁵, medens det dog synes at fremgaa af Fremstillingen andetsteds, at Ribe egentlig har været temmelig langt tilbage i den heromhandlede Henseende, idet det siges,¹⁶ at det først var i 1649, at der forekom Procuratorer der i Byen, som virkede regelmæssig i en saadan Stilling. Hvis der imidlertid hermed ikke menes andet end, at det først var i det nævnte Aar, at Procuratorerne begyndte at kaldes Procuratorer, saa er der heri intet særligt, men tvertimod Overensstemmelse med, hvad vi ovenfor har sagt.

Mærkeligt synes det snarere at være, naar der i en Vedtægt om Vagtholdet i Odense fra 1635 er omtalt Byens Procurator.¹⁷ Dette tyder jo paa, at der ligefrem maa have været en med offentlig Autorisation forsynet Procurator der i Byen endogsaa førend Forordningen af 1638. Det siges nemlig om denne Procurator, at han, ligesom en hel Del andre opregnede, højere og lavere Embedsmænd, skal være fritaget for Vagttjeneste. Man kunde næsten være tilbøjelig til at tvivle om, at der virkelig ved Procurator skal forstaas det samme, som vi nu forstaar derved; om der ikke muligvis er tænkt paa en anden af Byembedsmændene. Ret beset turde det dog maaske forholde sig rigtigt alligevel. Thi den Opregning af Personer, hvem der gives den samme Begunstigelse som Byens Procurator, synes at indeholde en saa fuldstændig Fortegnelse over alle tænkelige Byembedsmænd, at enhver Fejltagelse er udelukket; af Personer, som muligvis kunde tænkes benævnte med Titlen Procurator, er medtaget baade Kæmner og Overformynder.

En Bestyrkelse paa, at der virkelig har været en Slags autoriserede Procuratorer i alt Fald i de større og mere fremmelige Byer selv før 1638, foreligger i en Efterretning fra Køge¹⁸, og den er endda saa meget mærkeligere, som Rege-

ringen i dette Tilfælde aabenbart har billiget det bestaaende Forhold. Der fortælles nemlig om den berygtede Mads Ravn's Hustru, at hun ved et Kongebrev af 6. Januar 1629 fik udnævnt en Procurator «Mester Jacob Haas» fra Roskilde til sit Forsvar.

Til yderligere Bekræftelse af Rigtigheden af de ansatte Tidspunkter for Procuratorstandens Fremvæxt her i Landet kan det endnu nævnes, at Arild Hvitfeld i sin Fortale til Christian I.s Historie skriver om Forholdene paa sin egen Tid — det nævnte Bind af hans Historie udkom i 1599 — at «enhver taler sin egen Tarv hos os, som kan, uden Procuratoribus, som Sagerne ofte for deres store Gerrighed forhale».

Naar vi nu skal forsøge at samle alt det spredte Stof, som baade de sproglige Undersøgelser, Tingbøgerne og Købstadbeskrivelserne har ydet os, til en samlet Fremstilling af Procuratorstandens Opstaaen i Danmark, saa bliver de Betragtninger, som Ordet Tingstud førte os til, det eneste, som volder os noget Bryderi, og som ikke rigtig stemmer med de øvrige Resultater, forsaavidt vi jo ovenfor antog, at dette Ord pegede tilbage til en noget ældre Tid end Slutningen af det 16de Aarh., og fordi det saa sporløst er forsvundet i Kilderne som normal Betegnelse for en Sagfører. Hvad der kan anføres til Opklaring heraf, er og bliver selvfølgelig Hypoteser, eftersom vi her bevæge os i Tider, hvor der ingen Tingbøger existerede, eller hvor disse, selvom de har eksisteret, i alt Fald ikke ere bevarede til vore Dage. Hvis vi nu ikke helt vil opgive at faa disse Tingstude med og helt frakende Navnet den Betydning af «Støtte paa Tinge», som vi ovenfor har givet det, og som i og for sig har saa megen baade sproglig og historisk Sandsynlighed for sig, saa maa vi forsøge at skaffe dem Plads som det allerførste Led i Rækken af processuelle Medhjælpere paa Tinge og maaske ogsaa flytte deres Virksomhedsomraade noget. Vi søge Vejledning baade i Betragtning af Forholdene i Tyskland og navnlig i den Tilstand, som Procuratorvæsenet var i ved Overgangen fra det 16de til det 17de Aarh. Udviklingen kan da antages at være gaaet for sig paa følgende Maade:

Vi forudsætte, at det fra Begyndelsen af har været det almindelige, at alle selv indfandt sig paa Tinge, naar de havde et eller andet der at forrette, og ogsaa at man saavidt muligt selv førte sine Sager der. Men saa kan der jo have været en eller anden, som følte sig noget utryk, ikke rigtig vidste, hvad han skulde sige eller gøre, og var bange for at gøre Dumheder. I et saadant Tilfælde har han vel næppe, som man nu vilde gøre, henvendt sig til en eller anden og bedt ham føre sin Sag eller følge med paa Tinge og hjælpe sig. Nej, oftest er de selv mødt op paa Tingstedet og har der bedt en eller anden om at hjælpe sig. Fortrinsvis har den, hvem man saaledes henvendte sig til, været en højerestaaende Mand i Samfundet, om hvem det maatte antages, at han var i Besiddelse af større Erfaring i retslige Sager og i det hele større Dannelse. Men ved Siden heraf maa man antage, at der ogsaa har været Folk, der har gjort sig en Indtægt af at indfinde sig paa Tingstedet for at understøtte dem, som viste sig at trænge til Hjælp, naar de kom for at føre deres Sager. Dem er det saa, man i fuld Overensstemmelse med Karakteren af deres Virksomhed har kaldt Tingstude. At det især har været paa Landet, at man har kaldt dem saaledes, eller at det i hvert Fald er der, Benævnelsen af Tingstud har holdt sig længst, derpaa tyder det, at det paa begge de Steder i Fdg. af 1638, hvor Ordet Tingstud nævnes, er Forholdene paa Landet, der er Tale om*). Vi kommer maaske Karakteren af deres Virksomhed nærmest, naar vi antager, at det har været en Slags omrejsende Procuratorer; thi at der skulde

*) Til yderligere Bestyrkelse heraf kan det anføres, at paa et Sted i Fdg., hvor der er brugt næsten ganske de samme Vendinger, som paa et af de Steder, hvor Ordet Tingstud bruges, men hvor der er Tale om Forholdene i Byen, er dette Ord med Flid undgaaet. Det ene Sted staar der: « . . . en Trætter, afsat Procurator eller saadanne bevilge at bruges, som mere søges og antages for Folk at plage o. s. v.» Det andet Sted: « . . . andetsteds afsatte eller forviste Procuratorer og Tingstude, som antages o. s. v.» En Sammenstilling af disse to Steder turde ogsaa vise, at «Tingstud» ikke er brugt i nedsættende Betydning som = «Trætter».

have været faste Sagførere ved Retterne i en ældre Tid end Begyndelsen af det 17de Aarh., det modsiges af de Forhold, vi finder i Købstæderne paa det angivne Tidspunkt. At disse Tingstudes Virksomhed har været synderlig anset, er der ingen Sandsynlighed for, naar man husker paa, hvor hurtig Navnet bliver et Skældsord. — Men efterhaanden som vi nu nærmer os det 17de Aarh., fremkom der i Købstæderne, dels paa Grund af den udvidede Anvendelse af Skrift i Rettergangen, dels paa Grund af de mere udviklede Samfundsforhold og det større Antal af Embedsmænd, der som Følge af disse i Tidens Løb opkom, en frodigere Jordbund for Dannelsen af en egentlig, bosat, professionel Sagførerstand. Vel er det ved Overgangen til det 17de Aarh. ikke meget bevendt hermed; vi har jo i det foregaaende set, hvorledes man henvendte sig til Bysvenden eller til en af Tingmændene for at faa sine Forretninger paa Tinge udførte. Hvad vi imidlertid ogsaa meget ofte ser, er, at det er en afgaaet Byfoged, der virker i Egenskab af Procurator¹⁹, og at Byskriveren udførte Sagførerforretninger af anden Art, var jo endogsaa paa sine Steder en sat Regel. Men heri ligger netop i højeste Grad en Mulighed for Udviklingen af Procuratorstanden som Stand. Thi naar det er en Byfoged, der virker som Procurator, gør han det i Kraft af sin i Praxis erhvervede — oftest rigtignok kun meget middelmaadige — Indsigt i Lov og Ret. Disse professionelle Byprocuratorer, som saaledes opstod rundt omkring i Købstæderne i Aarhundredets Begyndelse, kan da antages at have fortrængt, hvad man før deres Tid kan have kendt af Procuratorer rundt om paa Landet. Navnet Tingstud kommer da til at betyde det samme som «Bondeprocurator» og — i Kraft af de Erfaringer, man havde gjort om deres Virksomhed — tillige Rabulist og bliver meget snart kun et Skældsord. I hvor høj Grad Fdg. af 1638 og forøvrigt ogsaa den efterfølgende Lovgivning — navnlig Christian V.s Lov — gør Procuratorstanden til et Særeje for Byerne skal siden vises. Den forbyder jo endogsaa Existenten af Procuratorer andetsteds end i Byerne, og Procuratoren

bliver saaledes i Tidens Løb en Byembedsmand, jævnsides med Kæmneren, Overformynderne og alle de andre.

At forsøge paa at søge yderligere Bekræftelse paa Rigtigheden af disse Hypoteser ved en nøjere Undersøgelse af de ældste bevarede Tingbøger vilde efter de Erfaringer, jeg har gjort med Hensyn til dem af dem, som jeg har haft fat paa, vise sig haabløst. Thi for det første skulde jo efter det ovenfor antagne Tingstudene netop tilhøre en Tid, hvor Tingbøger næppe har været ført, og for det andet giver Tingbøgerne som sagt langt fra Oplysning om alt, hvad der foregaar paa Tinge. Den i det foregaaende oftere citerede Bytingsbog for Næstved synes saaledes i en ganske overvejende Grad at have haft Interesse for, hvad der fandt Sted af Skødninger og Lovbydelser paa Tinge, og kun at have givet meget ringe Plads til de egentlige Retsager. Ogsaa Tingbogen for Helsingør for den samme Aarrække frembyder kun meget lidt af Interesse, hvad Sagførervæsenet angaar. Det er navnlig noget, som gælder om begge disse Tingbøger, at man kun sjældent faar Oplysning om, hvorvidt Parten ogsaa selv er til Stede, naar der siges at optræde en anden paa hans Vegne. Kun paa et eneste Sted i Næstvedtingbogen er det lykkedes mig at konstatere, at dette virkelig har været Tilfældet. Maaske kan det dog ogsaa opfattes som et Fingerpeg i samme Retning, naar det i Helsingørtingbogen er temmelig hyppigt, at der møder en Person for en anden og gør Undskyldning for, at denne ikke er mødt selv ved at fortælle, at vedkommende er syg.

Efter hvad der her er antaget om Procuratorstandens Opstaaen i Danmark, maa man altsaa sige, at den er kommen ganske af sig selv, voxet ud af den stadig øgede Trang til sagkyndig Bistand paa Retsvæsenets Omraade, ganske uden Paavirkning udenlands fra. Og det er saa meget mærkeligere, som der allerede langt tidligere havde været Procuratorer og Advokater i Slesvig og var givet Regler for disses Forhold.

I den slesvigske Landsretsordning fra 1573²⁰ maa man

nærmest sige, at Advokaturen gøres til fri Næring. Det siges, at, skønt det ved andre Landsretter — naturligvis i Tyskland — er brugeligt at ansætte et vist Antal Advokater, som maa aflægge Ed til Retten, saa sker dette dog ikke her, da det hidtil har staaet Parterne frit for at søge Advokater i eller udenfor Fyrstendømmet, og mange har deres faste Advokater, som allerede i Forvejen kender deres Sager. Advokaterne fritoges ogsaa for at aflægge Ed. Denne Begrundelse for ikke at indføre faste Advokater viser jo med Sikkerhed, at Advokatspørgsmaalet ikke blot rent teoretisk er bleven rejst som Følge af, at denne Landsretsordning skulde udarbejdes «aus gemeinen kaiserlichen und sächsischen Rechten auch wohlhergebrachten Gewohnheiten»²¹, altsaa af Kilder, hvor Sagførervæsenet allerede stod i fuldt Flor, — men at man virkelig ogsaa i Praxis har haft Advokater. Af Husum Stadsret²² fra 1608 fremgaar dette endnu tydeligere, og her lyder ogsaa Klage over de daarlige Advokater. Der gives her den samme uindskrænkede Frihed til at bruge, hvem man vil, til Procurator: men saa klages der over, hvorledes tidligere adskillige have ladet sig bruge for Procurator, som ikke havde studeret det ringeste, langt mindre at de skulde forstaa processum juris, og derfor ofte gjorde Sagerne saa intrikate og mørke, at hverken de selv eller Dommerne kunde begribe dem. Og naar de saaledes havde aftvunget Parterne en Sum Penge, men havde fundet dem selv uduelige til Sagerne tilbørlig at udføre, have de overtalt Parterne til at antage andre lærde Advokater foruden dem, som kunde udføre Sagerne, alt naturligvis til stor Pengespilde for Parterne. Naar der saa til Bedring af disse Forhold gives den Regel, «at enhver først skal examinere sig selv og ikke antage noget at betjene, som han ikke forstaaer, eller som overgaar hans Evner», og at navnlig de, som ikke have studeret og ej heller forstaa processum juris, aldeles ikke skulle antage sig disputérliche, tvivlsomme og højvigtige Sager, saa tvivler vi rigtignok paa, at denne Appel til Procuratorernes Samvittighed virkelig skulde have haft nogen Bedring af Forholdene til Følge, og det selv om den er understøttet af Trusel om Straf, hvis der handles derimod. Vel

er denne Stadsret nu fra 1608 og altsaa udkommet paa et Tidspunkt, hvor efter det foregaaende Procuratorer ogsaa begyndte at vise sig i Kongeriget; men ikke desto mindre aabner den dog Indblik i langt mere fremskredne Tilstande end dem, vi paa den Tid kender her. Vi sporer her den stærke Indvirkning fra tysk Ret med dens lærde Advokater med romerretlig Uddannelse, som den slesvigske Ret i det hele i saa høj Grad har været Genstand for, men som den danske Ret stod helt udenfor*).

Nogen Paavirkning af disse slesvigske Forhold og dergennem af de tyske — paa Forholdene i Danmark er vi i alt Fald ikke i Stand til at eftervise. Det eneste Minde derom foreligger vistnok i det Navn, man her i Landet som i Udlandet gav den nye Stand — Procuratorer — et Navn, som nu er stærkt i Færd med at uddø her i Landet.

IV.

«Eftersom nu paa nogen Tid lang mod al gammel og lovlig Sædvane Procuratorer lader sig finde, som andre Folks Trætter forfølge og sig af egen Magt saadant paatage og deraf som et Haandværk leve og dog mange fattige, vanvittige sammenhidser og for deres egen Fordel føre i Vidtløftighed, Trætte og Pengespilde, og efterdi saadanne dog med alle ikke vel kunne ombæres og afskaffes for en Del Undersaatters

*) Af Bestemmelser om Procuratorer og Advokater findes der i de slesvigske Stadsretter ikke faa, saaledes Eyderstädter Landrecht 1591, som tillod Procuratorerne at affatte skriftlige Indlæg for Parterne, men forbød dem at fremkomme for Retten og agere mundtlig, for at Parterne ikke skal blive bragt i Vidtløftighed; Polizeiorndning der Stadt Flensburg 14. Januar 1600, der paabyder, at Parterne enten selv eller ved deres tilstrækkelig befuldmægtigede Procuratorer skal fremføre deres Sag med tilbørlig Modestie og Beskedenhed o. s. v.; samt endelig Friederichstädter Stadtrecht 1633, der har de samme Regler som Hussums i Texten citerede, men foruden disse en meget indgaaende og vidtløftig Behandling af Emnet. Angaaende de her citerede Retskilder henvises til Corpus stat. slesvic.

Ukyndighed i Sprog og Lov, Sygdom, Tidsspilde, Vidtafliggenhed og andre Aarsager, da skal udi Købstæderne være Procuratorer, som efterfølger.»

Saaledes sammenfatter Forordningen af 9. September 1638 den Udvikling, som vi i det foregaaende har forsøgt at optrække Hovedlinierne af, og lægger samtidig Programmet for den følgende Tid. Det, som strax falder i Øjnene, er, at man ingenlunde med Begejstring har set en Sagførerstand opstaa: men ikke destomindre finder man det ikke hensigtsmæssigt helt at afskaffe Sagførerne ved et ligefremt Forbud mod Sagførelse for andre. Man tager dem som et nødvendigt Onde, et Synspunkt som ogsaa alle Forordningens øvrige Bestemmelser bære tydeligt Vidne om.

Da denne Lovbestemmelse er Grundlaget for hele den følgende Tids Bestemmelser om Procuratorer, idet Christian IV.s store Reces af 1643 næsten ordret optager Forordningens Bestemmelser, og Christian V.s Lov i Realiteten heller ikke gør nogen Forandring i dem, vil det have Interesse at se lidt nøjere paa dens enkelte Regler; man faar derigennem et godt Indblik i Regeringens Stilling til den nyopstaaede Stand.

Procuratorerne skal efter Forordningen udvælges af Kongens Lensmand og Borgmester og Raad. De skulle være gode, fromme, uberygtede og oprigtige Dannemænd. Endvidere skal de tages i Ed, «at de i ingen dennem beviste vrang og uretfærdige Sager ville lade sig bruge, ej heller vidende nogen Uretvisheder i Rettergang, Vidners Førings eller anderledes drive, saa og at de deres Principaler oprigtigen ville tjene, ville og ej Sagen med Kroglov, Udeblivelse, Forhal, unødvendige eller søgte Skudsmaal uden billig Aarsag opholde . . . om hvilken Ed han af Dommeren udi hver Sag, som tvivlraadig er, kan erindres». De advares dernæst om ikke at gøre sig skyldig i Vidtløflighed i deres Indlæg, og det stilles dem udtrykkelig i Udsigt, at, naar de gøre sig skyldige i nogen af de nævnte eller andre Forseelser, f. Ex. at hidse Folk sammen, udsuge de fattige eller andre med ubillig Løn, da skal Øvrigheden strax afsætte dem, «og maa de ej af Dommeren lides eller tilstedes». Der paalægges dem Pligt til uden Betaling at udføre

de fattiges Sager, naar Øvrigheden befaler det: «samme Procuratorer skulle ellers gøres Løn for» de forskellige retlige Handlinger, som de ville komme til at udføre, hvormed vel menes, hvad der fremgaar af det tilsvarende Sted i Christian V.s Lov, at der skal sættes en Taxt for den Løn, de maa tage af dem, som har Formue. Derefter følger den fra Christian V.s Lov bekendte Sætning, at «ingen skal være forpligt dennem at bruge, som selv eller ved sin Værge eller Tjener sine Trætter vil udføre, eller og nogen sin Forvant, om Sagen hans Ære eller Liv paagaar, kan bekomme, som saadan hans høje Nødtørft kan udføre». Som man ser, er Reglen for Procuratorernes Eneberettigelse til at gaa i Rette for andre allerede den Gang hævdet med den samme Undtagelse, som endnu den Dag i Dag gælder. Dog havde Reglen den Gang endnu en Undtagelse, som nu ikke mere er nødvendig. Det hedder nemlig i Forordningen, at «med Øvrighedens Tilladelse kan og enhver bruge, hvo hannem lyster, dog at han, der bruges, skal i den Sag beediges»: men af Frygt for, at denne Undtagelse skal føre til Misbrug, tilføjes det: «Dog skal ikke heller Øvrigheden en Trætter, afsat Procurator eller saadanne bevilge at bruges, som mere søges og antages for Folk at plage, opholde og tribulere end en retfærdig Sag retviseligen at udføre.» — Saaledes skal der forholdes med Procuratorerne i Byerne.

Men i Erkendelsen af, at Procuratorstandens Indførelse egentlig er et Onde, indrømmer man ogsaa kun deres Tilstedeværelse paa saadanne Steder, hvor dette Onde formentlig er nødvendigt. Heraf den Regel, som ogsaa gaar igen i Christian V.s Lov, at Procuratorer ikke maa bruges «paa Landsbyen . . . meden der skal helst enhver føre selv sin Sag ud, paa det Trætter ej skulle formeres»; dog gives der ogsaa her for det Tilfælde, at nogen ikke skulde være i Stand til selv at udføre sin Sag den Regel, at der skal bevilges ham en i Herred eller Birk bosat oprigtig Dannemand, som ellers ikke er Tingstud o. s. v. (De paagældende Artikler i Fdg. ere citerede saa fuldstændigt i det foregaaende, at vi her kan nøjes med en Henviisning dertil.) Kan der ikke skaffes nogen saa-

dan, da skal Herskabet lade svare for ham eller skaffe ham en, som kan svare for ham.

Man er dog ved Forordningens Aflattelse fuldt ud paa det rene med, at, ligesaavel som Regeringen ikke ser med blide Øjne til denne nye Stand, som den ikke desto mindre ser sig nødsaget til at give offentlig Sanktion til, saaledes vil heller ingen andre være velvillig stemt imod den: Forbemeldte Procuratorer, som nogen Sag oprigtigen som forbemeldt udfører, skulle ej derfor af nogen Øvrighed ligges for Had, meden lides og forfremmes til Underøvrigheds Bestilling, naar deres Retvished altid befindes o. s. v. Denne Bestemmelse, der gaar igen i hele den efterfølgende Tids Lovgivning om Procuratorer og endnu findes i Fdg. af 3. Juni 1796, indeholder et Forsøg paa at højne Standens Niveau, som man paa Forhaand indser ikke vil blive særlig højt. Den er et Modstykke til de strenge Trusler om Afskedigelse for det Tilfælde, at de ikke opføre sig godt, et Lokkemiddel, hvorved det tilkendegives dem, at de staar sig bedre ved at opføre sig godt, for saa kan de opnaa at blive forfremmede til Øvrighedsbestillinger, end ved at opføre sig slet, for saa bliver de ikke forfremmede og tilmed straffede.

Saaledes ser det Grundlag ud, paa hvilket hele Procuratorstandens Tilværelse hvilede, stærkt begrænset som det var. For det første derved, at der kun maatte bruges Procuratorer i Byerne, men for det andet maa vi lægge Mærke til, at Fdg. af 1638 egentlig slet ikke tænker sig, at Procuratorerne vil faa andet at befatte sig med end at føre Retssager for Folk. Dette oplyser bedst, hvad vi ovenfor har sagt, at Procesførelsen i de Tider betragtedes som den væsentligste Indtægtskilde for en Procurator, idet de andre Forretninger, som nu udgør Hovedbestanddelen af de fleste Sagføreres Virksomhed, den Gang ikke spillede nogen nævneværdig Rolle. Nogen Eneret for Procuratorerne til at udføre disse andre Forretninger — deriblandt navnlig Forfattelsen af retslige Dokumenter — indfører Forordningen i hvert Fald ikke, og det er kun rent i Forbigaaende, at det som en Del af Procuratorernes Virksomhed nævnes: «*Supplicatser . . . at forfatte*».

Som allerede fremhævet bliver disse Bestemmelser ved at gælde i lange Tider, idet Christian IV.s store Reces ganske simpelt optager Forordningens Bestemmelser næsten ordret. Der følger kun d. 11. Juli 1654 en Forordning, i hvis Præmisses der klages over, hvorledes Trætter her mægtig tillægger og forlænges navnlig paa Grund af Procuratorernes Misbrug, hvorfor det bestemmes, at Procuratorerne ikke maa admittes videre, end Recessen tillader, især ikke paa Landet, og at Parten skal være pligtig at møde selv, naar Landsdommeren finder det nødvendigt — Kilden til D. L. 1-9 17. I Christian V.s Lov findes egentlig heller ingen Nydannelser: thi bortset fra nogle rent formelle Ændringer Udeladelse af Forordningens Indledningsord til Afsnittet om Procuratorer og en Omordning af de enkelte Bestemmelseres Plads er det egentlig kun Reglen om Procuratorernes Udnævnelsesmaade, som er undergaaet nogen Forandring i Danske Lov. Paa dette Punkt bestemmes det nemlig nu, at de ikke som hidtil skal udnævnes af Lensmand og Borgmester og Raad, men af Borgmester og Raad alene, og denne Bestemmelse hviler selvfølgelig aldeles ikke paa nogen Overvejelse med Hensyn til selve Procuratorstanden. Den har udelukkende storpolitisk Adresse, som et Udslag af Enevældens hele Politik overfor Købstæderne, der gaar ud paa at løse Byøvrighederne fra Forholdet til de verdslige Øvrigheder paa Landet Amtmændene — og kun stille dem under et — lidet betydningsfuldt — Tilsyn fra Stiftamtmandenes Side²³. Ny indføjet er endelig Bestemmelsen om, at Procuratorerne, naar Dommeren det fornødent eragter, kunne tilpligtes paa ny for Retten at gøre deres Ed²⁴. Det skal endnu kun nævnes, at Peder Lassen i Lovens 1—9—12 foreslaar tilføjet en Bestemmelse om, at Procuratorerne ikke førend Processens Udgang selv maa oprette nogen Kontrakt om nogen vis Summa 2, 3 eller

²³) Recessens Regel er forøvrigt endnu bibeholdt i Vindings «1ste Projekt», og Ordene «Befalingsmand med . . .» udgaa først ved Lassens 1ste Revision af Vindings Projekt (Secher og Støchel: Forarb. t. Christian V's Lov I. S. 418).

flere hundrede Daler, men lade sig nøje med, hvis billigt og ret kan være, langt mindre at gøre nogen Akkord de quota litis eller om halv, tredje eller fjerde Part af, hvis tildømmes²⁵. En Bestemmelse som denne kunde sikkert have gjort stor Nytte i Forbindelse med den paabudte Fastsættelse af en Taxt for Procuratorernes Betaling, navnlig i Betragtning af de efter Datidens Forhold ublu Priser, Procuratorerne tog, og hvorvidt der i de enkelte Byer endda blev fastsat en saadan Taxt, kan jeg ikke give nogen Oplysning om.

Lovbogens Bestemmelser om Procuratorer er i det hele ikke ganske klare*), altfor slavisk skrevne ud af de ældre Forbilleder og navnlig altfor lidt udtømmende til, at man kunde nøjes med dem i det praktiske Retsliv. De Procuratorer, som Loven forudsætter, er nemlig stadig kun Underretsprocuratorer i Købstæderne. Man fastholder den maaske

* Hvad der navnlig giver mig Anledning til at kalde dem dette, er følgende: I Bestemmelsen om, at der ikke maa bruges Procuratorer paa Landet, er der foretaget en Ændring af Recessens Regel, som bevirker, at denne bliver klarere end Lovens, idet der nemlig i Recessen staar: «skal enhver selv føre sin Sag ud . . . eller og bevilges en i Herred el. Birk o. s. v.» medens D. L. har: «eller og bruge dertil en o. s. v.» Det synes saaledes efter Loven at have været Mening, at man ganske simpelt kunde overdrage sin Sag til en privat Mand uden Autorisation, en Regel, som jo er i Modstrid med Reglen i 1—9—14. At Meningen virkelig er den angivne, derpaa tyder det, at Vindings 1ste Projekt til Lovbogen, som har de samme Udtryk som Recessen, paa dette Sted har en Tilføjelse: «og tage sit Herskabs Forskrivelse derpaa», medens Stedet altsaa i den endelige Text er forandret derhen, at man kan vælge, hvem man vil. Forklaringen er aabenbart den, at 1—9—14 og i det hele alt, hvad der positivt siges om Procuratorer kun skal gælde i Byerne. Paa Landet er det ligegyldigt, hvem man vælger, naar det blot ikke er en Procurator. Afsnittets Tilblivelseshistorie er iøvrigt saaledes: Vindings 1ste Projekt er lige skrevet ud af Recessen og Fdg. blot med den nødvendige Forandring af «Lensmand» til «Kongens Befalingsmand» og med det ovenfor omtalte Indskud i 1—9—15 («tage sit Herskabs Forskrivelse derpaa»). Den egentlige Omredigering finder Sted under den 2den Revisionskommissions Arbejde 1675 («det sidste Projekt»), hvor Afsnittet er næsten enslydende med Lovens Affattelse. Senere indføjes kun den i Texten omhandlede Tilføjelse i 1—9—10.

for en ældre Tid nogenlunde passende Betragtning af Procuratorerne som en særlig Art Byembedsmænd og forbigaar i fuldstændig Taushed Landstings- og Højesteretsprocuratorerne, idet det jo vilde være meningsløst at tænke sig disse udnævnte af de enkelte Byers Magistrater. Noget saadant har selvfølgelig heller aldrig været paatænkt; thi allerede før Lovbogens Tid var det Skik, at Kongen selv udnævnte Procuratorer, og disse var netop forlenede med denne større Myndighed, Retten til at gaa i Rette ogsaa for de højere Instanser; og hermed fortsættes der ogsaa i den senere Tid. Undertiden lyder disse kongelige Bevillinger paa, at vedkommende er berettiget til «at betjene alle og enhver her i vore Riger Danmark og Norge, som hans Tjeneste fornøden haver og begærendes er, udi hvis retfærdige Sager nogen til Ting eller andre Steder ved Retten haver at udføre»²⁶. altsaa i Udtryk, som omfatter Højesteret. Undertiden lyder de kun paa at «betjene godt Folk, udi hvis retmæssige Sager de saavel for Over- som Underretterne i vore Riger og Lande kunde have at udføre»²⁷; her synes det at kunne være Tvivl underkastet, hvorvidt de ogsaa havde Lov til at procedere for Højesteret. Undertiden er ogsaa Højesteret udtrykkelig undtagen fra deres Virksomhedsomraade.

Disse kongelige Benaadninger slutte ofte med følgende Trusel: «Dog skal han tiltænkt være sig i samme Procuratoris Embede efter Landsloven og andre Forordninger i alle Maader at forholde, saafremt han ikke aleneste denne vores Benaadning vil have forbrudt, mens endog stande derfor til Rette, som vedbør»²⁸.

Det bliver imidlertid ikke staaende ved, at Kongen saaledes giver visse Personer Bevilling til at gaa i Rette for andre; Udviklingen kræver lettere Veje, og det indføres efterhaanden, at ogsaa Øvrighederne — Amtmænd og Stiftamtmand — udsteder Procuratorbevillinger, gældende for det vedkommende Embedsmand underlagte Distrikt, uden nogen Hjemmel herfor i Lovgivningen, en Beføjelse, som det ikke er saa underligt, at de verdslige Øvrigheder efterhaanden tiltog sig, eftersom Loven dog giver dem Ret til at meddele

Bevilling til Førelse af en enkelt Sag²⁹. Amtmændenes Beskikkelse gav saaledes Ret til at føre Sager for alle og enhver ved Underretterne i Amtet, Stiftamtmandenes gav Adgang til alle Stiftets Underretter, baade Købstædernes Byting og Raadstueretter og Herreds- og Birketing paa Landet^{*)}³⁰. Som Exempel paa, hvorledes Forholdene kom til at stille sig efter de nye Regler, som Praxis havde indført, kan anføres en Fortegnelse over de beskikkede Procuratorer i Fyens Stift i 1732³¹, som findes i Rigsarkivet. Af de 14 Procuratorer, om hvis Ansættelse der den Gang havdes tilfredsstillende Oplysninger, var 3 beskikkede af Kongen til at være Procuratorer i Fyens Stift, 2 havde Adgang til alle Over- og Underretter og var selvfølgelig ligeledes beskikkede af Kongen, 5 var beskikkede af Stiftamtmanden for Fyens Stift, 1 af en Amtmand for de ham anbetroede Amter, 2 af Stiftamtmanden, men kun med Beføjelse til at procedere i en enkelt By eller et enkelt Herred, og om 1 siges det, at han er beskikket af Byfogden, altsaa atter en Ansættelsesmaade, som Loven slet ikke omhandler. Der nævnes aldeles ikke nogen som beskikket af Borgmester og Raad, og det er derfor med fuld Ret, at Stampe i sine Erklæringer³² siger, «at det nu er ganske af Moden, at Borgmester og Raad antage Procuratorer».

En Formalitet, som vistnok ret almindelig brugtes ved Ansættelsen af Procuratorer, men som Lovgivningen heller ikke udtaler sig om, er, at Procuratorbevillingerne læstes til Tinge. Hvor almindelig denne Skik har været, tør jeg ikke udtale mig om; det har vel snarest fundet Sted, naar det ikke var Borgmester og Raad, som i Henhold til Loven havde udnævnt Procuratoren; jeg har i alt Fald fundet den anvendt ved Laalandsfar Landsting i 1672, hvor en Person fra Nakkov ved Navn Mads Hansen Hyldtoft — forresten en indflydelsesrig Mand, der endte som, eller maaske allerede den Gang var Raadmand i bemeldte By³³) — lod læse og paaskrive hans kon-

*) Det skal andetsteds omtales, at ogsaa Reglen om, at der kun maatte findes Procuratorer i Købstæderne, herigennem mere og mere blev fraveget.

**) Om hans tidligere Liv se nærmere nedenfor.

gelige Majestæts ham naadigst meddelte Bevillingsbrev, at han maa lade sig bruge som Procurator at procedere for hvem, som hans Tjeneste behøver³³. Den paagældende har imidlertid allerede længe før den Tid optraadt som Procurator baade ved Laalandsfar- og Falsters Landsting, og det Bevillingsbrev, som i 1672 læses, maa derfor nærmest antages kun at være en Stadfæstelse af en ham allerede tidligere given Bevilling, som har fundet Sted i Anledning af Regeringsskiftet i i 1670. Saadanne Stadfæstelser af Procuratorbevillinger ved Regeringsskifte var nemlig ogsaa senere hen i Tiden Skik og Brug i alt Fald for de af Kongen udnævnte Procurators Vedkommende³⁴.

Som man vil se, hvilede altsaa Procuratorstandens Forhold i hele Begyndelsen af det 18de Aarh. egentlig udelukkende paa Praxis; de Lovregler, som var givne i Chr. V.s Lov, var utilstrækkelige og overholdtes ikke, og nogen direkte Indgriben fra Lovgivningsmagtens Side finder ikke Sted før langt senere. Mærkeligt nok synes man at have vist mere Omhu for Forholdene i Norge end her i Danmark, idet det der — delvis endogsaa før Lovbogens Tid — gøres til Virkelighed, hvad i Danmark kun henstilledes til Magistraternes Pligtopfyldelse: I Norge satte man bestemte Taxter for Procuratorernes Betaling*) i de betydeligere af Landets Byer, først for Bergen i en Forordning af 16. Novbr. 1680 om Skriver- og Procuratorløn samt Arveskifter, Brude- og Fadder-gave i Bergen. Senere udkommer lignende Bestemmelser i Reskripter for Trondhjem, Skeen og Stavanger³⁵.

*) Denne større Interesse for Norge viser sig allerede i Christian IV.s Levetid. Under 16. Juli 1644 udgaar en Forordning for Norge, der indeholder en Taxt for Forfattelsen af visse af de vigtigste retslige Dokumenter. Der kan her samtidig gøres opmærksom paa en Fdg. for Norge af 9. Juli 1646, hvori det omtales, at «en Del Losgængere» sig skal lade finde, som skrive Supplikationer for Bønderne imod Forordningen; de skal afstraffes. Det normale har aabenbart været, at Sorenskriveren skrev Supplikker for Folk; thi det siges i den samme Forordning, at en Del Sorenskrivere vægre sig derved, navnlig i de Sager, som angaa dem selv eller Fogden, hvorfor der skal beskikkes en «skikkelig og ærlig Mand» i hvert Len, som kan udrette det nævnte Hverv for Folk i saadanne Tilfælde.

Regeringen beskæftigede sig som sagt kun saare lidet med Procuratorstanden i Aarene efter Chr. V.s Lov, og det skönt det ikke manglede paa Opfordringer til at tage sig af Forholdene. Derpaa tyder i hvert Fald en lille Bestemmelse, som ganske tilfældig synes at være sluppen ind i en Fdg. af 4. Marts 1690, der ellers omhandler forskellige andre processuelle Forhold. Det hedder her, at, «som en Del Procuratorer ej saa rigtig Folkes Sager skal omgaas, som de burde, saa forbydes hermed Procuratorerne strængelig ej om nogen Sag, som de sig paatage at udføre, enten ganske eller en Del deraf, for eller siden at transigere, eller sig den paa nogen Maade eller Vilkaar at tilforhandle, under Straf ej nogensinde for nogen Ret mere at gaa i Rette». Naar Modparten begærer det, skal de gøre deres Ed herpaa, og det indskræpes Dommerne at iagttage L. 1—9—10 om, at Procuratorerne skal paamindes om deres Procuratored, og om fornødent skal de lade dem gentage denne. Det Indtryk, man ved det citerede Sted faar af Procuratorstandens Hæderlighed, er ikke synderlig stærkt; men paa den anden Side kunde Regeringen slaa sig til Taals med, at, selvom man forsøgte paa at reformere de slette Forhold, saa vilde man ikke komme videre langt dermed; man var i de Tider endnu altfor magtesløs til med nogen Udsigt til et gunstigt Resultat at tage en alvorlig Kamp op, og det saa meget mere som Dommerstanden heller ikke var den bedste.

Bortset fra nogle enkelte Smaabestemmelser, som skulle blive omtalte paa sit Sted i det følgende, og som mere eller mindre alle vise os de samme lidet hyggelige Tilstande, hengaar der over 30 Aar fra Chr. V.s Lovs Tid, før Regeringen atter tager fat paa Sagførerforholdene, og naar det saa endelig en Gang sker, at Regeringen i en eller anden Anledning tager Procuratorstanden op til Overvejelse, saa er det, som det følgende vil vise, oftest enten med det Resultat, at Forhandlingerne helt bliver staaende paa Overvejelsernes Stadium, eller ogsaa munder de kun ud i et eller andet Reskript til Amtmændene, der i det væsentligste indskrænker sig til at indskræpe de allerede givne Reglers Overholdelse, medens en

Omordning fra Grunden af aldrig foretages. Det lader man Praxis om. De vigtigste af disse Regeringens Overvejelser er det, der i det følgende skal gives en Fremstilling af.

I 1719 indkom der til Kongen to Ansøgninger om Procuratorbevilling. Den ene var fra en Person fra Laaland, som i nogle Aar havde «betjent adskillige Godtfolk der i Landet i deres paakommende Processer» i Henhold til Stiftamtmandens Bevilling. Den anden Ansøger havde i sin Ungdom været Teolog, — men var, da han ikke kunde opnaa noget gejstligt Embede, slaet ind paa den juridiske Løbebane, havde tjent nogle Aar hos Generalfiskalen og «siden publice gaaet i Rette for adskillige smukke Folk». Generalfiskalen Truels Smith giver ham den Anbefaling, at han er «af et redeligt, flittigt og skikkeligt Forhold, baade udi Levnet og udi, hvis hannem blev anbetroet, saa at han gjerne havde beholdt ham udi sin Tjeneste, dersom han ikke med Fuldmægtiger allerede havde været forsynet». Begge ansøger de nu om at faa kongelig Bevilling som Procurator ved alle Over- og Underretter. Højesteret undtagen. — Paa disse to Ansøgninger resolverede Kongen imidlertid, at det var bedst, at der ikke udnævntes flere Procuratorer, førend det var blevet undersøgt, hvor mange der var, og at der blev sat et vist Tal paa Procuratorerne, som ikke maatte overskrides. Sagerne tilstilledes Rostgaard, der netop i de samme Dage var bleven udnævnt til Justitiarius i Højesteret, for at han kunde afgive Betænkning over disse Spørgsmaal, og i den nærmeste Tid efter søger han Oplysninger om Antallet af de Procuratorer, der var; han forfatter paa Grundlag heraf en Liste over de «mest bekendte Procuratorer i Danmark», hvilken han indsender til Kongen tilligemed sin Betænkning³⁶. Af Fortegnelsen fremgaar, at der var 17 Procuratorer, som havde Tilladelse til at gaa i Rette for Højesteret, ved Underretterne i Kjøbenhavn var der 11, i Sællands Provinser, saavel i Købstæderne som paa Landet var der 11, i Jylland 8, paa Fyn 5, paa Laaland og Falster 4. At denne Liste, hvis Tal ingenlunde forekommer overvældende, ikke har været fuldstændig fremgaar ikke blot deraf, at den kun giver sig ud for at være en Specifikation paa de

«mest bekendte» Procuratorer i Landet; men Rostgaard fremhæver ogsaa andetsteds udtrykkelig dens Ufuldstændighed: «Eders Majestæt vilde deraf allernaadigst formærke, at ej alene Kjøbenhavn, men og det hele Land er temmelig vel forsynet med det Slags Stridsmænd, og er jeg vis paa, at der findes endnu en god Del, hvis Navne jeg i saadan Hast ikke kunde blive videndes om». Han fortsætter: «Naar det nu tages i Consideration, at den mindste Part af disse gode Mænd have selv haft Midler at leve af, da de begyndte at advocere, at ingen af dennem bruger nogen Negotie eller Avling, men alene maa leve af deres Procuratorembede, og at en Del have samlet sig Midler ved denne Profession, men over alt, at de alle med Hustruer, Børn og Betjente skulle leve af den Gage eller det Salario, som Eders Majestæts Undersaatter til dennem maa contribuere, saa er intet vissere end, at Landet tager af, om Procuratorerne tager for meget til; thi de ville alle leve og en Del leve vel. Give Gud aleneste, at de var saa gode, som de er mange». Som det vil ses, er Rostgaards Syn paa Procuratorstanden ikke lyst, og han slutter sig derfor fuldstændig til den af Kongen tagne Beslutning, at det indtil videre kunde være nok med det Antal af Procuratorer, som allerede forefandtes, og at der ingen ny bør antages, førend der fra alle Landsting i Danmark saavel som fra de 5 Købstæder, Odense, Ribe, Aarhus, Viborg og Aalborg er indkommet en Fortegnelse over de Procuratorer, som er bosiddende eller bekendte der, tilligemed nogen Underretning om deres Dygtighed. Naar da det virkelige Antal af Procuratorer var blevet bekendt, kunde der gives en Anordning, der bestemmer nøjagtigt, hvor mange Procuratorer, der maa være i hver Landsdel, saaledes at der ikke ansættes nogen ny, førend det nuværende Antal ved Dødsfald eller paa anden Maade var kommet ned under det fastslaaede. Ved Nyansættelser skulde saa Landsdommerne eller Magistraterne medgive Ansøgeren Attest om hans Dygtighed, og for i det hele at hæve Standen foreslaar han, at der skal holdes Forelæsninger paa Universitetet, der kan give unge Mennesker nogen Undervisning i Lov og Ret, samt at der skal gives dem Tilladelse til at øve sig for Underretterne

i Kjøbenhavn, førend der gives dem endelig Bevilling som Procurator.

Dette Rostgaards Betænkende tager Kongen til Følge, idet der under 26. Febr. 1720 udgaar et Reskript til Landsdommerne i Danmark samt de 5 ovennævnte Købstæder og nogle flere, hvori det paalægges dem at indsende en Fortegnelse over Procuratorerne tilligemed Oplysninger om disse. Desværre véd jeg ikke, om der er indlobet Svar herpaa, og i saa Fald, hvorledes dette har lydt, undtagen fra en af Byerne, nemlig Aarhus, men det er rigtignok ogsaa saa trist, at det giver al Anledning til Bekymring. Den 5. Marts 1720 indsendes der fra Aarhus en rigtig Fortegnelse paa de her nu værende Procuratorer, som ere tvende, den ene en fattig Kandestøber, den anden en fattig Student, begge af ingen tilstrækkelig Dygtighed, og haver ingen bedre været at formaa formedelst befrygtende Mangel af Subistence til Livs Ophold, hvorfor det Sted ikke er, ej heller har været forsynet med gode Procuratorer.³⁷ Denne Oplysning giver unægtelig Anledning til Overtanke: men i den ganske modsatte Retning af den, man havde tænkt sig, idet Procuratorerne i Aarhus aabenbart har været for faa, snarere end for mange, men til Gengæld saa meget slettere.

Trods alt lykkes det dog ikke at faa Regeringen opskræmmet: alle Rostgaards smukke Ord og Forslag faar ingen praktisk Betydning; thi Sagen dør ganske stille hen af sig selv, og det eneste, der opnaas, er, at der under 28. Marts 1721 udstedes et Reskript til Magistraten i Aarhus, som paalægger denne at sørge for, at der bliver beskikket ordentlige Procuratorer.

Næste Gang, Regeringen beskæftiger sig med disse Forhold, er i 1732. Det foranlediges denne Gang ved, at Stiftamtmand Holstein indgiver en Erklæring³⁸ til Kongen, hvori han henleder dennes Opmærksomhed paa de store Misbrug, der finder Sted. Kongen havde d. 15. Januar 1731 ladet udgaa Befaling til alle Amtmænd og Stiftamtmand om, at de skulde indgive deres Relation om Underrettsdommernes og -skrivernes Dygtighed eller Udygtighed. Nu er det, at Hol-

stein mener, at de bestaaende Brøst paa Retsvæsenets Omraade ikke mindre foraarsages ved slette og uretvide Procuratorer end ved udygtige Dommere. Atter siges det, at der findes alt for mange Procuratorer, «saasom fast enhver, der vil, uden at agte om Lovens Bydende udi dens 1. Bog, 9. Kap., 10. Art. og uden at have erhvervet Eders Majestæts eller vedkommende Øvrigheds Tilladelse derpaa lade sig bruge til Procuratores». Og han skildrer med de grelleste Farver, hvor slette Procuratorerne er. Han tilraader derfor Kongen, at der skal gives Dommerne Paalæg om under stræng Straf ikke at tillade nogen uautoriseret at gaa i Rette for andre; han vil endog have, at nogle af de allerede anordnede Procuratorer, hvoriblandt der «findes de, som ikke due meget», og hvis Antal desforuden er for stort, skulle afskaffes, og at det skal fastsættes, hvor mange, der skal være i hvert Stift. Kancelliet anser imidlertid de sidste Foranstaltninger for at være betænkelige, og det under 31. Oktober 1732 udstedte Reskript nøjes derfor med at indskærpe Dommerne at passe paa, at ingen uberettiget gaar i Rette for andre, en Foranstaltning, som selvfølgelig var altfor blid til at faa nogensomhelst virkelig Forbedring af Forholdene til Følge.

Omtrent samtidig med, at der saaledes klages over Procuratorforholdene paa Sælland, er lignende Forhandlinger i Gang for Fyns Vedkommende³⁹. Det er ogsaa der navnlig Mængden af de uautoriserede Personer, der gaa i Rette for andre, som har foranlediget Forhandlingerne. Sagens Forhistorie er følgende: I Aaret 1729 henvendte 4 Procuratorer fra Odense sig til den daværende Stiftamtmand over Fyns Stift, Gehejmerraad Chr. Rosenkrantz, med Klage over de mange uautoriserede Personer, der ved at føre Sager for Folk betog de beskikkede Procuratorer Næringen. Som Svar herpaa udstedte Stiftamtmanden under 10. Marts 1729 en Befaling, hvori By-, Herreds- og Birkefogderne tilholdes, at de ikke maa understaa sig i Rettergang andre at tilstede end dem, som dertil viser sig legitimerede. Denne Befaling besørgedes derefter bekendtgjort ved «adskillige og mange Retter» i Stiftet, men selvfølgelig uden noget Resultat. Godt 2 Aar

efter, nemlig den 31. December 1731, indgaar derfor de samme fire Procuratorer til Kongen med en Klage, hvori de anraaber ham om at afhjælpe Uvæsenet. De klager over, at mange, som enten haver ringeste Øvelse eller selv indbilder sig at forstaa noget af Lands Lov og Ret, foretager sig baade i Købstæderne og paa Landet ved Underretterne at gaa i Rette og tale i forefaldende Sager; de skildrer disse Personer til Dels som løse Folk, der hverken have Bopæl eller Tilholdssted, og fremhæver navnlig det ubillige i, at disse Personer skulle have Lov til at betage de autoriserede Procuratorer Brødet, skønt disse dog maa svare borgerlig Skat og Tyngde og — hvad der ikke er det mindst ærgerlige — maa gøre sig stor Uejlighed med Førelsen af Delinkventsager og Fattigfolks Sager uden Betaling. Dette Klageskrift sender Kongen til Stiftamtmand Sehested, der i Mellemtiden var bleven Stiftamtmand over Fyns Stift, og udbeder sig hans Betænkning. Denne sætter sig i Bevægelse for at affatte en Fortegnelse over alle de autoriserede Procuratorer i Fyns Stift, samt en over saadanne Personer, som uden Bevilling have givet Møde ved Retterne i Stiftet. Af disse Lister, som tilligemed Stiftamtmandens Betænkning indsendes til Kongen, fremgaar, at der ialt var 14 autoriserede Procuratorer i Fyns Stift, medens der opgaves ikke mindre end 47 Personer, der var mødte uden Autorisation, et Forhold, som tydeligere end noget andet viser, hvor megen Grund Procuratorerne havde til at klage. Betænkningen fremviser ikke noget væsentlig nyt Middel til Afhjælpelse af Ulemperne. Der foreslaas navnlig — som altid — at give Underdommerne Paalæg om under Straf at vogte over, at ingen uberettiget faar Adgang til at møde for Retten som Procurator, endvidere at de, som ikke bevisligt have aflagt deres Procuratored, skulle have Paalæg om at gøre det, og at ingen maa møde for nogen Procurator i Rette, medmindre han tjener hos ham for Kost og Løn. Endelig foreslaar han oprettet en Taxt for de autoriserede Procuratorer, der efter hans Mening ogsaa er ubillige i deres Forlangender.

Navnlig dette sidste Forslag synes at være falden i god

Jord. I alt Fald tilskriver da Kongen atter Sehested og udbeder sig hans Betænkning over Indrettelsen af en saadan Taxt. Denne henvender sig til Købstædernes Magistrater i sit Stift for at søge Oplysninger dels om de gængse Priser, Procuratorerne tog, dels om Magistraternes Mening om den Taxt, som paatænkes indført. Svaret herpaa foreligger for det første Spørgsmaals Vedkommende i nogle til Stiftamtmanden indsendte Procuratorregninger, der findes blandt Sagens Akter i Rigsarkivet, og som viser, hvilke efter Datidens Forhold ublu Priser, man maatte betale. Som Svar paa det andet Spørgsmaal havde Magistraterne udarbejdet nogle Udkast til Procuratortaxter, hvilke dog ikke vandt Stiftamtmandens Bifald, fordi de forekom ham at være altfor strænge: «Brødkurven hænges Procuratorerne derved højere, end vel forsvarligt er det er Synd at betage dem eller enhver, hvad Ret er, saasom en Arbejder er sin Løn værd». Han udarbejdede da selv en Taxt; men heller ikke denne Gang blev det til Alvor med en grundig Reform. Reskriptet, som i Anledning af disse Forhandlinger udgaar den 9. December 1735, indeholder foruden de almindelige Paamindelser og Indskærpninger kun den spagfærdige Regel, at Procuratorerne skal tilholdes, at de -ej af deres Principaler imod Loven fordre ubillige Salaria, med mindre de ville vente sig at vorde ansete paa Embeder eller med Suspension og anden høj Pengestraf, saafremt de sig herimod skulde forse». Det udtales, at Fastsættelsen af en Taxt vilde kunne medføre «mange skadelige Konsekvenser for Godtfolks Sager».

At alle disse Forhandlinger om Procuratorernes Forhold, ligesom den hele Reformiver, der virkelig synes at have besjælet Regeringen i den her omhandlede Tid, dog virkelig har baaret nogen Frugt, om ikke i nogen Forbedring af Forholdene saa dog i Foretagelsen af kraftige Foranstaltninger, viser den bekendte Forordning af 23. Decbr. 1735, hvis Titel i sin Helhed lyder: «Forordning om Lovens Skærpelse imod temere litigantes samt uretvide Dommere og Procuratores». Strax i Præmisserne angiver den sig som en Frugt af den Erfaring, Regeringen har gjort, at «Justitiens uforhalede og

retsindige Befordring er hidindtil hindret, dels ved det, at trættekære Menneskers Ondskab samt egennyttige og uretvide Procuratorers Opholdelse og Lovkroge har indviklet andre Undersaatter i unødvendige Processer og gjort Sagerne meget forvirrede og uendelige, dels ved Underdommernes Egennyttighed, Vankundighed eller Partiskhed. Disse Forhold har atter medført en overhaandtagende Bebyrdelse af Højesteret ved mange i og for sig unødvendige Appeller. Derfor indskærper Forordningen først og fremmest de hidtil gældende Bestemmelser om de Æmner, som den behandler, og befaler deres nøjagtige Efterlevelse ved alle Retterne. Men dernæst skrider den til Indførelsen af en ny Foranstaltning, nemlig Idømmelsen af Bøder til Justitskassen, naar nogen Part uden Nødvendighed har ladet det komme til Proces, hvilken Bøde altid skal idømmes, naar en Part findes saa ugrundet i sin Sag, at han dømmes til at betale Modparten Kost og Tæring. Findes hans Forhold saa slet, at det efter Loven og Forordningerne berettiger til Idømmelsen af en Mulkt, da skal der foruden denne tillige idømmes ham en Bøde til Justitskassen af samme Størrelse som Mulkten. At disse Bestemmelser væsentlig er rettet mod Parterne, forhindrer ikke, at de ogsaa kan have haft deres Nytte i Forholdet til Procuratorerne, eftersom de i høj Grad indeholder Tilskyndelse for Parterne til at vogte sig for Procuratorernes slette Raad^{*)}. At man imidlertid saa med den dybeste Mistillid paa Procuratorernes Virksomhed, navnlig naar det gjaldt om at raade Folk til, hvorvidt de skulde anlægge eller taale en Sag, fremgaar allertydeligst af følgende Stykke, der oprindeligt i Lovudkastet var indskudt som en selvstændig Paragraf mellem Lovens nuværende § 2 og 3. Det lyder i sin Helhed saaledes:

«Men paa det enfoldige Folk ej skulle af Uvidenhed eller ved egennyttige Procuratores enten forledes til saadanne ugrundede Processer, som siden ved Oberretterne eller og

^{*)} Forøvrigt herskede der i hin Tid en Trættekærhed og Proces-syge, som nok kunde opfordre til ogsaa at skræmme Folk i Almindelighed lidt (se herom nærmere nedenfor).

for vores Højesteret som frivoles med Omkostninger og Bøder maatte tabes, eller og lade sig afskrække at forfølge deres gode Ret, saa tillade vi allernaadigst, at saadanne maa indsende deres havende Acter med en specie facti til det juridiske Facultet ved vores Universitet i Kjøbenhavn og der begære Underretning, om de efter disse Acter og Sagens Beskaffenhed kan have Adgang og Føje til at rejse eller udslaa Proces, hvorom bemeldte Facultet skal være pligtig at meddele dem deres Betænkning paa et Ark stemplet Papir til 24 β under Facultetets Segl og derfor saavel som for Skriverpenge og Seglet ej tage mere med alt end 5 indtil 20 Rdl. og til Justitskassen lige saa meget for hver saadan Betænkning, som dog forud ved Acternes Indlevering skal betales, og naar Facultetet da har eragtet, at der var Adgang og Føje til Proces, samt saadan Facultetsbetænkning for Retterne produceres, saa ville vi allernaadigst, at, enten Sagen vindes eller tabes, saadanne Parter dog for Omkostning og Mulct maa være befriede, saafremt det ej kendes, at de for Facultetet har videndes skjult de fornemmeste Documenter og Omstændigheder i Sagen, til hvilken Ende det juridiske Facultet i sit Eragtede haver at specificere alle dem communicerede Documenter og lade dem paa- tegnet følge med sin Betænkning tilbage.

Hvad der har været Grunden til, at dette Indskud, som findes paa en i Rigsarkivet beroende Konzept til Forordningen, ikke er blevet til Lov, har jeg ikke fundet nogen Oplysning om. I det paagældende Aktstykke findes Stykket overstreget, og i Marginen staar ganske lakonisk vedtegnet: «§ 3 bliver borte». Men hvad enten nu Grunden har været, at man ikke har villet bebyrde det juridiske Fakultet med saadanne rent praktiske Forretninger, eller man har indset det i Grunden upraktiske i en saadan Foranstaltning, der kun i ringe Grad vilde blive benyttet paa Grund af dens Kostbarhed, saa er det dog i hvert Fald sikkert, at et tydeligere udtalt Mistillidsvotum til Procuratorstanden ikke let kan tænkes.

Hvad Forordningen i sig selv indeholder direkte vedrørende Procuratorerne, er i og for sig kun lidt: de «skal af

Dommeren tilholdes at efterkomme alt, hvad Loven og Forordningerne, deres Ed eller og Højesterets Patent og Instruction dem foreskriver, og saa ofte deres Brøst derimod findes med saa meget haardere Mulct eller anden Straf anses, efterdi de, som vil vejlede andre, ej bør undskylde sig med nogen Uvidenhed. Naar nogen Procurator mulkteres, skal han altid betale ligesaa meget til Justitskassen, som Mulkten i sig selv udgør. Iøvrigt indeholder Forordningen kun nogle skærpende Bestemmelser om Dommere og Kommissarier for det Tilfælde, at deres Domme befindes ulovskikkede, navnlig bestaaende i Idømmelsen af Bøder til Justitskassen ogsaa for disses Vedkommende.

Kort forud for denne Forordning om Retsvæsenet i Danmark var der forøvrigt gaaet en mere almindelig Ordning af Forholdene i Norge ved Fdg. af 19. August 1735. Man tør vel nok antage, at Retsforholdene i Almindelighed og Procuratorernes Forhold i Særdeleshed har været endnu mere vildsomme der end i Danmark, eftersom det fjernliggende Land med de store Afstande endnu mindre har kunnet være Genstand for en stadig og ordnende Opsigt fra Regeringens Side. Vel er Norske Lovs Bestemmelser om Procuratorer enslydende med Danske Lovs, og vel var der for de større Byer i Norge udgivet en særlig Procuratortaxt, men ikke desto mindre har der gaaet en Del Uordner i Svang. Forordningens Omtale af Procuratorerne begynder, som næsten alle den Tids Love om disse Forhold, med en Indskærpelse af de gamle Bestemmelser, her navnlig Bestemmelsen om, at ingen maa gaa i Rette for andre uden Autorisation, naar han ikke er Partens Værge, Frænde eller Tjener. Der fremkommer dog her det nye, at der gives Sanktion til det, som alt længe havde fundet Sted, at Amtmænd og Stiftamtænd beskikkede Procuratorer for deres Distrikt, ligesom ogsaa Kongens Udnævnelse af Procuratorer udtrykkelig nævnes. Enhver Procurator, som ønsker at procedere ved Overhofretten skal forsyne sig med Statholderens og andre vedkommendes Paategning, at «efter foregaaende Examen» deraf kan ses, om hans Tjeneste gøres fornøden, og om han er duelig og bekvem til Procuratorem-

bede. (At der med Udtrykket Examen ikke sigtes til andet end en forudgaaende Undersøgelse af Ansøgerens Forhold, er formentlig utvivlsomt.) Der gives endvidere særlig Tilladelse til, at, naar «en Bonde eller andre enfoldige Mænd» begærer Øvrigheden om Tilladelse til at lade en oprigtig Mand af Tinglavet tale sin Sag for Retten i Stedet for en af de autoriserede Procuratorer, da kan dette bevilges, hvis han derved kan faa sin Sag udført billigere end ved at henvende sig til en Procurator. — Ellers maa kun Procuratorerne give Møde for andre, dog at det tillades dem at sende en Fuldmægtig, naar denne for hver Sag forsynes med en skriftlig og stempet Fuldmagt, og med den Forpligtelse, at Procuratoren skal staa inde for Fuldmægtigens Procedure.

Det omtales dernæst, at der findes en Del Vinkelskrivere og Boide-Procuratorer paa Landet, som er uautoriserede. Disse skulle afskaffes, og der gives da nærmere Regler om Udnævnelsen af Procuratorer. I Købstæderne skal Magistraten udnævne 1, 2 og i det højeste 3, dog i Christiania og Bergen om fornødent flere Mænd til at gaa i Rette for Bytingene og skrive Supplikker for Borgerne. For disse sættes der en moderat Taxt. Overretsprocuratorerne skal udnævnes af Kongen eller Øvrigheden, og for deres Vedkommende fastsættes der ingen Taxt; de skal indgive specificeret Regning over deres Udgifter og Salær, hvilken da af Retten skal paakendes. Paa Landet skal der i hvert Fogderi anordnes 2 eller om fornødent flere Mænd, der skal hjælpe Almuen med Forfattelse af Supplikker og andre Memorialer, naar de ikke kan eller vil bruge Sorenskriveren dertil. Man vil lægge Mærke til, at det altsaa ogsaa i Norge endnu stadig forudsættes som noget naturligt, at Retsskriveren anvendes til Affattelse af retslige Dokumenter for Menigmand. At de omtalte Landprocuratorer ogsaa skulle bruges til at føre Sager, nævnes der paa dette Sted ikke noget om; men længere nede i Forordningen kommer det, at naar nogen «af den gemene Mand paa Landet» ikke selv kan føre sin Sag, da maa han dertil tage en af de anordnede Procuratorer eller ogsaa som nævnt henvende sig til Øvrigheden for at blive hjulpen. Meget ejendommelig er den Ad-

varsel til Dommerne, Forordningen indeholder, at de ikke under en stræng, i Gentagelsestilfælde yderligere skærpet Straf maa enten selv eller ved Fuldmægtig concipere eller forfatte Stævninger eller Indlæg i de Sager, som de selv skal dømme i. Naar der dernæst fortsættes: «Antager han sig begge Parternes Sag og skriver Stævninger og Indlæg for dem begge, skal han uden al Naade miste sin Bestilling og desuden være Generalfiscalens Tiltale undergivet til Straf paa Ære og Boslod», saa grænser det unægtelig nær op mod det komiske. Men alene den Omstændighed, at det er nødvendigt at indskærpe en saa selvfølgelig Ting som den, at den samme Mand ikke maa være baade Dommer og Procurator for begge Parter i den samme Sag, tyder jo paa, at det ikke altid er gaaet saa regelmæssigt til i Rettergangen, som ønskeligt var.

Mærkeligt nok er det, at der udkommer en Forordning for Norge med en saa udtømmende Ordning af disse Forhold, medens Danmark stadig maa nøjes med de Regler, som har uddannet sig i Regeringens og Domstolenes Praxis. Men stor Betydning har det ikke haft; thi Reglerne i Danmark var i Virkeligheden temmelig nøje overensstemmende med Forordningens, og at man med et Slag skulde have faaet Bugt med Misbrugene i Norge, er der ikke megen Rimelighed for.

Noget virkelig nyt er det derimod, som fremkommer kort Tid efter ved Udgivelsen af Forordningen af 10. Februar 1736 om Oprettelsen af en juridisk Examen. De Regler, som denne Forordning giver, betegner et saa væsentligt Fremskridt baade paa det specielle Omraade, som her behandles, og for Retsudviklingen i det hele, at man er berettiget til at vente sig de største Resultater af den og med Rette kan betegne den som en Milepæl i Retsvæsenets Udvikling her i Landet. Hermed sigtes selvfølgelig til dens Regel om, at ingen maa antages til noget Dommer- eller Procuratorembede, medmindre han har underkastet sig den ved Forordningen indførte juridiske Examen. At den i Virkeligheden blev uden nævneværdig Betydning, er kun et sørgeligt Bevis paa, hvor

langt et Spring der i de Tider var fra at give en Lov til at skaffe denne Lov Lydighed.

Forordningen af 1736 vil blive behandlet udførligere strax nedenfor. Det maa her være nok at notere den Kendsgering, at den ikke blev af saa indgribende Betydning for vort Lands Retsudvikling, som man skulde have troet.

Regeringen, som i saa høj Grad havde vist sin Interesse for Retsvæsenets Tarv ved de omtalte Forordninger af 1735 og 1736, taber ingenlunde sin Interesse for disse Ting; allerede 3. Marts 1741 følger den overordentlig vigtige Forordning om Vidner. Men af Ting, som direkte vedrører Procuratorstanden, fremkommer der ikke synderligt mere af Betydning i det Tidsrum — første Halvdel af det 18de Aarh. — som vi her begrænse os til. Den almindelige Fremstilling af Regeringens Forhold til Procuratorstanden skal derfor standses her.

V.

Naar man hører, at det først var i 1736, at der oprettedes en juridisk Examen her i Landet, saa følger det af sig selv, at de Procuratorer, som vi her beskæftiger os med, ikke ret vel kan have været grundig studerede Jurister. Den Tanke, at man maa have bestaaet en Examen, naar man søger Ansættelse som Sagfører, er nu til Dags saa indgroet, at det forekommer en ganske løjerligt, at det nogensinde kan have været anderledes. Men sét med Tidens Øjne stiller det sig ikke saaledes. Thi hvad var en »grundig studeret Jurist» i hine Tider? Ja man fristes til at svare med Holberg: Det var vel en klog Mand paa Himlen, men en Nar paa Jorden.

Da Universitetet i Kjøbenhavn blev oprettet, stiftedes der selvfølgelig ogsaa et juridisk Fakultet ved dette. Det kaldtes »*facultas juris utriusque*». Men af de to Retssystemer, som der hentydes til i dette Navn, var den danske Ret ikke det ene; det var den romerske og kanoniske Ret, der doceredes. Fakultetet var indrettet ganske efter det fra Udlandet givne

Mønster for Højskoler af den Art. De Forelæsninger, som skulde holdes, omhandlede kun Justinian og Dekreterne, og de Examener, der var, var ikke Embedsexamener i vor Tids Forstand, men akademiske Grader, af hvilke der var tre, Baccalaurgraden, Licentiatgraden og Doktorgraden. som erhvervedes ved akademiske Disputatser, der oftest omhandlede alt andet end den gældende danske Ret. Ved Reformationen mistede den kanoniske Ret sin Betydning, og der gives derfor ogsaa i Universitetsfundatsen af 10. Juni 1539⁴⁰ den juridiske Professor Paalæg at læse over Institutionerne og i sine Forelæsninger tilføje noget af Plato og Cicero og Historien samt Aristoteles' *Politica*. Nogen praktisk Betydning tillægger man kun de juridiske Studier ved Universitetet, forsaavidt det jo kunde tænkes, at de en Gang kunde komme til at gavne en vordende Statsmand i hans Uddannelse*). Normalt er der nu kun én Professor ved det juridiske Fakultet, men i 1657 ansættes der en til, for at man for Fremtiden ogsaa kan lære noget af den kanoniske Ret. At man sikkert kunde have haft større Nytte af at høre den danske Ret forelæst, tænker man ikke paa; og dog er Trangen hertil til Stede. Den ytrer sig Aaret efter, da 9 Studenter, netop foranlediget ved den omtalte Nyansættelse, anmoder om, at det maa befales en af Professorerne at læse over den danske Ret og, «i det ringeste vise *juris Danici og Justiniani consensum et dissensum*». Dette har dog maaske hjulpet noget; thi det fremgaar af Lektionskatalogerne, at der i alt Fald nogle Aar efter er blevet læst over dansk Ret, dog utvivlsomt paa Latin⁴¹. Men selv om saa er, er der dog ikke endnu vundet noget Skridt fremad imod at gøre det juridiske Fakultet til en Uddannelsesskole for Embedsmænd og Sagførere. Det er sikkert vedblevet at være som før, at det kun var de Folk, som i Kraft af deres Fødsel kunde vente sig de højere Embeder i Staten tildelte, der har nogen praktisk Gavn af deres juridiske Uddannelse ved Fakultetet.

*) Følgende Udtalelse i Fundatsen tyder herpaa: «Vi haabe da, at nogle af Disciplene maa blive Mænd, der med deres Raad kan gavne Staten.»

I 1720 var der, som nævnt i det foregaaende, Planer oppe om at foretage en Ændring i det slette Forhold, som jo efterhaanden maatte staa alle klart; men Rostgaards Indstilling desangaaende kom ikke til at bære Frugt, og en Systemændring sker først ved Universitetsfundatsen af 1732 og den kort efter følgende Fdg. af 10. Febr. 1736. — I Universitetsfundatsen af 31. Marts 1732⁴² befales det, at der skal være 2 juridiske Professorer, hvoraf den ene profiterer jus naturæ et gentium saa og jus publicum, men derunder en Dag om Ugen filosofia moralis; den anden læser over jus Justinianæum og forklarer derhos vor allernaadigste Lov visende dens Overensstemmelse med Natur- og Folkeretten saavelsom med andre Landes Love. — Saa endelig gøres Skridtet fuldt ud ved Dan- nelsen af en juridisk Examen i 1736. Denne Examen ordnes væsentlig i Overensstemmelse med den teologiske Examen: 3 Karakterer, samt en teoretisk og en praktisk Del. I den teoretiske Del lægges naturligvis en hel Del mere Vægt paa jus naturæ og romanum, end man gør nu til Dags; men at der dog tilsigtes en Prøve for danske Embedsmænd, fremgaa deraf, at «den danske og norske Lov og Rettergangsmaade» stadig fremhæves ved Siden af de to andre. Den praktiske Prøve bestaar i Udarbejdelsen af et Indlæg og en Dom over en forelagt Kasus. Efter Examen følger saa den endnu brugelige Haandsrækning med tilhørende Løfte om ikke at misbruge sin juridiske Viden. I Erkendelsen af, at der ikke vil være tilstrækkelig mange 'studerede Jurister til dermed at besætte de ledigblivende Embeder, gives der dog Tilladelse ogsaa for Ikke-Studentere til at underkaste sig en juridisk Prøve. Denne Prøve foregaaer ikke offentligt og bestaar ligesom den anden af en teoretisk og en praktisk Del. Bortset fra Romerretten synes der ikke at have været stor Forskel paa de to Prover, dog at der maaske har været gaaet noget lemfældigere frem ved den danske*). Om disse danske Jurister siger Forordningen saa udtrykkelig, at de skulle fremfor andre til By-

*) Et Reskr. af 17. April 1737 tillader endogsaa, at, naar vedkommende ikke har Raad til eller af andre Grunde ikke kan rejse til

Birke- eller Herredsdommere og -skrivere samt til Underrets-procuratorer emploieres. At der i de fremhævede Ord i Virkeligheden ligger en Fravigelse af hele den ved Forordningen givne Regel, har maaske næppe staaet Lovgiveren selv klart, eller ogsaa har man maaske indset, at det i Praxis ikke vilde blive taget saa nøje med dens Overholdelse; vist er det, at der ved disse Ord gives en Bemyndigelse til ogsaa at vælge andre end de examinerede Jurister til de juridiske Betjeninge, som Eftertiden kun i alt for rigt Maal gjorde Brug af.

Hvilke Virkninger denne Reform fik i Praxis, skal vi siden betragte noget nøjere: vi maa altsaa foreløbig slaa os til Taals med det Resultat, at nogen akademisk Uddannelse, i hvert Fald i juridisk Retning, har Procuratorerne ikke haft for 1736; og hvis de en sjælden Gang har haft det, saa kan de ikke have haft stor Nytte deraf.

Men det kan jo heller ikke undre, at Procuratorernes Standpunkt i aandelig Henseende ikke var særlig højt, naar man husker paa, hvad det var for Personer, der toges til Dommere i den Tid, vi her beskæftige os med. Slutningen af det 17de og Begyndelsen af det 18de Aarh. var som bekendt den saakaldte Lakajismes allerkræftigste Blomstringstid. Efter at det mere og mere var gaaet af Brug, at det var Byens næringsdrivende Borgere, som ved Siden af deres borgerlige Næringsvej beklædte Dommerembederne, var det at have været Lakaj hos en højtstaaende Embedsmand noget nær den bedste Adkomst til et Dommerembede, og selv om disse Lakajer vel nok har været noget mere vante til boglige Sysler end den Klasse Mennesker, vi nu til Dags betegner med Ordene Lakaj og Tjener, idet de ofte er blevne brugte som en Slags Sekretærer af deres Herskab, saa var det dog oftest smaat bevendt med deres Kundskaber baade i at skrive og regne, og deres juridiske Kundskaber har sikkert været lig Nul. Det er for Exempel ganske rørende at høre om den gode Mathias

Universitetet, maa det tillades ham under Opsigt af en stedlig Embedsmand hjemme at forfatte sine Opgaver, som da indsendes til Fakultetet.

Skaanlunds Udnævnelse til Sorenskriver i Norge Aar 1688, om hvilken han fortæller i sin Selvbiografi⁴³. Han havde været Lakaj og Kammer tjener hele sit tidligere Liv hos forskellige højtstaaende Folk, havde rejst en Del med sine forskellige Herskaber og havde derved virkelig erhvervet sig en hel Del Dannelse, hvilket hans velskrevne Optegnelser om hans Liv noksom vidner om. Men Sorenskriver! — Ja man høre hans egne Ord: «4. September fik jeg Bud fra Obersekretær Moth at komme til ham. Da jeg kom, sagde han: «Forstaar I den norske Lov?» Jeg svarede: «Jeg forstaar hverken den danske eller norske Lov, thi jeg har ikke lagt nogen Vind derpaa, saasom jeg ikke vidste, hvad af mig kunde blive i Verden; noget lidet kan jeg regne og skrive.» «Ja, han sagde, I kan nu faa den Sorenskriverbestilling i Norge i den dødes Sted.» Jeg spurgte, hvad det var.» Moth forklarer ham det og tilføjer: I kan holde en Fuldmægtig, til I bliver erfaren derudi paa et Aars Tid.»

Eller man høre om en Byfoged i Stubbekøbing 1678 ved Navn Jep Kiep. der den 9. Januar nævnte Aar fremstod for Falsters Landsting sin Dom at forsvare⁴⁴. Da han af Landsdommeren bliver tilspurgt, om han selv «haver forfærdiget denne indstævnte Dom», svarer han dertil, «at han maatte, eftersom han i Lov og Ret var ukyndig, søge snart en, snart anden om Hjælp, og endelig efter videre Tilspørgsel, hvem denne Dom haver gjort, svared, at han vidste ikke rettere, end Laurs Rasmussen haver den gjort, som er Procurator.» Efter at man har hørt dette, tror man jo selvfølgelig, at den gode Jep Kiep strax fik sin Afsked, men nej, man var anderledes overbærende med den Slags Synder i de Tider. I Slutningen af Landstingsdommen hedder det: «Byfogden Jeppe Kiep, som efter egen Vedgaaelse har ladet skrive Dommen for sig af Laurs Rasmussen, Procurator i Stubbekøbing, burde med høj Straf billigen anses, mens for sær Aarsags Skyld er han denne Gang forskaanet, dog at han giver 6 Daler til Kongens Quæsthus i Kjøbenhavn, som af de Vedkommende skal affordres.»

Det maa være Dommere af den Slags. Holberg sigter til,

naar han i Gert Westphaler (V Akt, Sc. 1) lader Byfogden sige: «Jeg véd ikke anden Dom end, at Processens Omkostninger ophæves paa begge Sider», Ord som bedre end mange Exempler tegner hele Standens aandelige Habitus.

Disse faa Exempler paa Dommerstandens Evner, som sikkert kunde øges i det uendelige, nedspænder Forventningerne med Hensyn til Procuratorstandens Dannelsesstandpunkt i betydelig Grad, og dog var det maaske ofte bedre bevendt med Procuratorernes Kundskaber end med Dommernes, blandt andet af den Grund, at Procuratorvirksomheden betalte sig langt bedre end Dommervirksomheden. Det er uden Tvivl ikke 'noget helt enestaaende, at Dommeren ikke kan forfatte en Dom, men Procuratoren kan.

Tilgangen til Procuratorstanden fandt Sted fra mange forskellige Klasser i Samfundet og ofte ikke fra de mindst intelligente. Der gøres her en Gang for alle den Bemærkning, at som Procurator benævnes i dette Afsnit enhver Person, som blot mødte i Retten for en anden, uden Hensyn til om han hertil havde nogen Autorisation eller ej — en Omstændighed, som i og for sig ogsaa er ganske ligegyldig, naar man som ovenfor paavist ser, hvor ringe Hensyn man tog til, om der forelaa Autorisation eller ej.

Det maa da først fremhæves, at det ingenlunde var ualmindeligt, at studerede Personer blev Procuratorer og navnlig Folk med gejstlig Uddannelse; det teologiske Studium var jo Tidens eneste «Brødstudium». Men saa kunde det ogsaa hænde, at saadan en stakkels teologisk Student ikke kunde «faa Brød», og i saa Fald var Procuratorvejen ikke den sletteste at gaa. Disse gejstlige Personer, der saaledes ved Tidernes Ugunst nødsagedes til at slaa ind paa den juridiske Løbebane, var ingenlunde helt uegnede til Sagførervirksomheden; de havde i alt Fald det Fortrin fremfor saa mange andre i hine Tider, at de kunde læse og skrive. — Det kan eksempelvis nævnes, hvorledes en Mand ved Navn Peder Vinding i 1720 fik Løfte om ved indtrædende Vakance at blive Sognepræst i Brørup-Lindknud Sogn, men der gik 8 Aar, før den gamle Præst døde, og i den Tid ernærede den vordende Præst sig som Procu-

rator i Viborg og erhvervede sig saa stor Kyndighed i Lov og Ret, at senere hen Provsteretssager af mere indviklet Beskaffenhed fortrinsvis overgaves ham til Undersøgelse. En anden Mand, der havde faaet lignende Løfte, men hvem Ventesiden ogsaa blev for lang, fandt sig endogsaa saa godt til Rette i sin juridiske Virksomhed, at han helt opgav at blive Præst⁴⁵. Vi har ogsaa ovenfor set et Exempel paa en saadan teologisk Student, der ansøgte Kongen om at blive Procurator, og i Aarene omkring 1670 nævnes der flere Gange en Person ved Navn «Jens Pedersen Kiøbeløff studiosus» som optrædende som Procurator ved Laalands og Falsters Lands-ting. At ogsaa dette har været en lignende mislykket Teolog, er vistnok utvivlsomt.

Det var nu imidlertid ikke blot Teologer, for hvem det var gaaet galt paa den gejstlige Løbebane, som slog sig paa Procuratorvirksomheden; det hænder ogsaa, at Præsterne selv optræder som Sagførere for deres Sognebørn, og det har derfor ikke været saa ganske ugrundet, naar Chr. V.s Lov ligefrem ser sig nødsaget til at udtale sig herimod. Der staar i Lovens 2—11—10: «De maa ingen verdslige Bestillinger sig med bevare, som Fogeds, Skrivers, Procurators til Tinge, Køgemesters til Bryllupper eller anden Værtskab.» Ikke desto mindre var der dog en Præst, Anders Pedersen Damp, der i 1691 blev afsat fra sit Præsteembede, fordi han i alt for høj Grad tog sig af sine Sognebørns Anliggender ogsaa i verdslig Henseende og optraadte som deres Forsvarer paa Tinge mod deres Undertrykkere, hvorved han paadrog sig sine Foresattes Uvilje⁴⁶. I Norge tog denne Skik endog i den Grad Overhaand, at der i 1696 maatte udsendes et særligt Reskript⁴⁷ til Bispemænd over Christianssand Stift for at raade Bod paa Ondet. Det hedder i Præmisserne, at en Del af Præsterne skal være geneagne til Tingene sammesteds at besøge, ihvorvel de ej der noget skal have at forrette, og skønt det strider imod Landsloven, hvorfor det befales, at de skulle entholde sig fra Tingene, «saa at de sig ej med nogen verdslige Forretninger befatte». Det er efter dette aabenbart, at de gode Præstemænd

ligefrem har skaffet sig en Extraindtægt paa denne lidet præstelige Maade.

Det maa endnu nævnes, at foruden disse gejstlige Procuratorer var der endnu en Klasse Mennesker, som i Datiden havde et idet mindste halvgejstligt Præg, der lod sig bruge som Procuratorer, nemlig Skolemestrene. Naturligvis var det ogsaa med Hensyn til dem den større boglige Dannelse, der gjorde dem egnede til dette Kald. Det fremgaar af den ovenfor nævnte Fortegnelse over Personer, som uden Autorisation havde mødt for Retterne i Fyns Stift i 1732, at to af disse som Hovedvirksomhed havde at være «dansk Skoleholder».

Stort bevendt har det vel næppe været med disse lærde Herrers juridiske Indsigter, og hvad de maatte have erhvervet i denne Retning, har udelukkende været gennem Praxis. Men dog har de sikkert ogsaa i denne Retning snarest haft Forspring for alle de andre, som tilbød deres Bistand ved Procesførelse. Datidens andre Sagføreræmner var mest Folk, som i det praktiske Liv havde faaet et lille Indblik i de juridiske Forretninger og derved erhvervet sig nogen Færdighed i at omgaaes med en Proces. — Først og fremmest var det Byfogderne. Vi har i det foregaaende set det efter Nutids Begreber temmelig mærkelige Tilfælde, at en Procurator forfatter en Dom — meget almindeligt var det omvendte, at en Dommer optraadte som Procurator. Det er foran anført, at denne Vej til Procuratorstanden i ældre Tid havde været overordentlig almindelig, og dette Forhold holder sig langt ind i det 18de Aarh. Selvfølgelig optraadte de ikke som Procuratorer ved deres egen Ret, men for Retterne i de omliggende Jurisdiktioner. Lønnen for en By- eller Herredsfoged var i de Tider, og navnlig i Forhold til Arbejdet, ganske overordentlig ringe, og da det efterhaanden blev Brug, at Byernes Embedsmænd levede af deres Embeder, blev Sammenlægning af forskellige Embeder den Maade, hvorpaa man skaffede Embedsmændene taalelige om end kun ringe Livsvilkaar⁴⁸. Man forenede med Byfogedembederne Embeder som Herredsfoged og Birkedommer i de omliggende Jurisdiktioner, som Toldbetjente, Hospitalsforstandere, Postmestre, og ganske naturligt

blev det derfor ogsaa en meget almindelig Biindtægt for en Dommer at føre Sager ved andre Retter. Det betragtedes aldeles ikke som ulovligt, hvilket kan ses af, at tre paa hinanden følgende Byfogder i Præsto i Begyndelsen af det 18de Aarh. endogsaa havde Stiftamtmandens Konstitution til at procedere ved Birketingene udenfor Byen⁴⁹. Hvor almindeligt dette Forhold var, kan ogsaa ses af den ofte omtalte Liste fra Fyn 1732. Af de der nævnte Procuratorer var der ikke mindre end 6, der angaves at være Dommere i en anden Jurisdiktion, 1 var Birkeskriver og om 1 siges det, at han var hos bemeldte Birkedommer Sparre⁵⁰. At disse Forhold kunde være i ikke ringe Grad til Skade for Udførelsen af de paagældendes Embedsforretninger, kan ses af, hvorledes en vis Peter Ponick, der var Byskriver i Grenaa, opholdt sig i 9 à 10 Aar i Aarhus, hvor han virkede som Procurator uden at tage sin Afsked fra sit Byskriverembede, som han aldrig røgtede⁵¹. Meget almindeligt var det selvfølgelig ogsaa, at Retsbetjentene, efter at have indset Umuligheden af at komme ud af det med de smaa Indtægter eller af andre Grunde, helt nedlagte deres Embeder og udelukkende helligede sig Sagførervirksomheden. I Præsto var der saaledes en Mand, som blev afsat fra Byfogedembedet, vistnok paa Grund af et Drab, han havde begaaet, og hvis Fortid i det hele var alt andet end pletfri, der ikke desto mindre siden hen ernærede sig i Byen som Procurator⁵². Det omvendte Tilfælde, at man fra Procurator blev Dommer, var ikke mindre almindeligt; thi at dette skulde finde Sted, var jo allerede paabudt i Fdg. af 1638 og blev senere gentaget i Danske Lov.

Det var imidlertid ikke blot slige rent juridiske Embeder, der forenedes med Procuratorvirksomheden, endog Byens fornemste Borgere, Raadmændene, gav sig undertiden af med Sagførelse⁵³, ja, der var vel snart sagt ikke den Bestilling af de mange, som Byernes Administration gjorde nødvendige, som ikke et eller andet Sted har været forenet med denne Virksomhed. Nogle faa Exempler, som jeg tilfældig har truffet paa, vil oplyse dette. Paa Listen fra Fyn nævnes der 2, som var Konsumtionsforvaltere. I 1717 var der en Person i Kjo-

benhavn, der var Procurator og Renovationsmester⁵⁴. I Køge var der en «Monsieur Martin Glæde», der havde Raadhuskælderen med tilhørende Vinudsalg i Forpagtning. Han ernærede sig tillige som Procurator og havde forøvrigt tidligere været Ejer af en større Landejendom⁵⁵. Der fortælles ogsaa om en Mand, der først havde været Lakaj og siden Skriver hos Borgmester Hans Nansen, derpaa nedsatte han sig som Maler, Toldvisitor og Procurator i Ribe⁵⁶. I Horsens var der i 1710 en Mand, som var Skrædder, Procurator, Konsumtionsforpagter og Købmand⁵⁷. Den, der har samlet de fleste Bestillinger paa sin Haand, af dem, jeg har truffet paa, var dog en Mand i Præstø ved Navn Thomas Krarup. Han ernærede sig som Auktionsinkassator, Bygningsentreprenør, Handelsmand, Brandinspektør, Kæmner og Procurator; og saa blev han endda brugt i Embedsledighed og ved andre Lejligheder til at konstitueres som Byfoged⁵⁸. Alt dette viser for det første, at Procuratorvirksomheden har været anset for et Erhverv, der ligesom de andre Byembeder maatte forenes med andre, for at det skulde kunne ernære en Mand, men for det andet ogsaa hvor sammenfiltrede Forholdene har været, saa at det ofte kan have været vanskeligt nok for den stakkels Dommer at afgøre, hvem der virkelig var Procuratorer og hvem ikke. Det var mindst af alt nogen skarpt afsondret Stand.

Af andre Folk med praktisk juridisk Uddannelse var det navnlig de talrige Ridefogder rundt omkring paa Herregaardene, der i vid Udstrækning brugtes som Procuratorer ogsaa udenfor deres egentlige Virksomhed⁵⁹, som — bortset fra Herregaardenes Regnskabsvæsen, Indkasseringen af Bøndernes Afgifter o. desl. — netop væsentlig omfattede Sagførelse. Deres Hverv er nærmest at sammenligne med Nutidens Godsforvaltere. De førte deres Herskabs Sager, dels mod andre Herskaber, dels mod genstridige Bønder, de førte Bøndernes Sager indenfor Herregaardens Distrikt og opnaaede med alt dette en ikke ringe Færdighed i Procedure, omend deres boglige Lærdom næppe har tynget dem. Sædvanligvis var det Bønder, som tog Tjeneste paa Slottene og fra de rent underordnede Stillinge som Ladefogder — vel nærmest at sammenligne med

en Slags Forkarle — og Urtegaardsmænd, altsaa med en Virksomhed væsentlig af legemlig Art, tjente sig op til de højere Poster som Ridefoged eller Slotsfoged. Det har derfor ikke for Datiden været saa mærkeligt, som det unægtelig tager sig ud i vore Øjne, naar Herremanden en Gang i Ridefogdens Forfald lader sin Urtegaardsmand møde paa Tinge for ham⁶⁰; i Virkeligheden var jo intet rimeligere end, at den, som maaske en Gang efter Ridefogdens Død skulde overtage hans Stilling, allerede nu fik Lov til at øve sig i sin tilkommende Virksomhed. Ridefogdernes Anvendelse som Procuratorer er forresten noget, som holder sig langt ned i det 18de Aarh. Stampe skriver i sine Erklæringer⁶¹, at «da der paa Landet sjældent findes ordentlige af Deres Majestæt beskikkede Procuratorer, saa hænder det jævnlige, at Folk paa Landet, som geraade i Proces, henvende sig til en saadan Ridefoged og derved kommer en og anden Ridefoged ofte i med at agere Procurator i Almindelighed.» Han udtaler sig dog om det urigtige i dette Forhold, idet han fremhæver den samme Anke, som vi saa tit i det foregaaende har set fremført, at de ikke maa gøre det, naar de ikke har Amtmandens Konstitution enten i Almindelighed eller i den specielle Sag. Han siger forøvrigt, at Amtmændene til Dels selv var Skyld i, at Ridefogderne optraadte som Procuratorer; naar de nemlig skulde beskikke en Person som Procurator i en offentlig Sag, som denne skulde udføre uden Betaling, saa var de ikke sjældent i Forlegenhed hermed, idet der ofte ikke var nogen autoriseret Procurator at vælge ude paa Landet, og Købstædernes Procuratorer ikke vilde adlyde Amtmandens Befaling. De fandt sig saa henviste netop til Ridefogderne⁶².

Foruden de nævnte Veje til Sagførervirksomheden kendte man imidlertid ogsaa i ældre Tid den Vej, som, bortset fra den manglende forudgaaende teoretiske Uddannelse, fuldstændig svarer til Nutidens, nemlig Vejen fra Sagførerfuldmægtig til Procurator.

Det turde maaske her være Stedet korteligt at omtale Datidens Sagførerfuldmægtige for at vise, i hvor meget deres Forhold var forskellige fra Nutidens. Selve det, at en Procu-

rator holdt Fuldmægtig, er noget, som har været brugt saa langt tilbage som til det 17de Aarh. Ikke blot har jeg temmelig ofte i Kjøbenhavns Raadstuerets Domprotokol fra 1685 truffet paa, at en Procurator lod en anden møde for sig, men Forholdet havde endogsaa Statsmagtens Sanktion. I 1687 ansøgte og fik nemlig Anders Jacobsen Synderborg Procurator af Kongen Tilladelse til, «at han udi hvis Sager, han i vore Riger Danmark og Norge ved Retten haver at procedere og formedelst lovlig Forhindring ej altid selv derhos kan tilstede være, maa en skikkelig og dertil dygtig Person til sin Fuldmægtig i hans Fraværelse bruge, saalænge dermed ellers tilbørligen og uden billig Klage forsvarligen efter Løven tilgaar»⁶³. At det skulde have været almindeligt, at man, ligesom denne Synderborg gjorde, formelt ansøgte Kongen om Tilladelse til at bruge Fuldmægtig, tror jeg ikke. Naar han har gjort det, har det vel nærmest været for en Sikkerheds Skyld, medens andre faktisk brugte Fuldmægtige uden nogen Tilladelse. Forholdet var forøvrigt, navnlig fra det 18de Aarhundredes Begyndelse, ingenlunde ualmindeligt. I 1685 er der kun 2 af 12 Procuratorer, hvis Navne jeg har opleget, om hvilke jeg med Sikkerhed kan sige, at de en eller anden Gang har ladet møde ved deres «Tjener»; men allerede i Aarene 1704—6 har jeg truffet paa 5 af 12, og af de i 1710 tilkomne 5 Procuratorer — d. v. s. saadanne, hvis Navne jeg ikke tidligere har truffet paa i Retsprotokollerne — er der 2, som har haft Fuldmægtig. En af Procuratorerne i 1710 synes endogsaa at have haft to Fuldmægtige paa én Gang, idet han i dette samme Aar møder ved to forskellige Personer; men Forklaringen herpaa kan jo være den, at han i Løbet af Aaret har faaet en ny i sin Tjeneste; maaske beror det ogsaa helt paa en Tilfældighed.

Det, som er den væsentligste Ejendommelighed ved Sagførerfuldmægtigenes Stilling, og som gør hele Forholdet saa uendelig forskelligt fra Nutidens, er det, at Sagførerfuldmægtigene den Gang stod i et rent personligt Tjenesteforhold — et Slags Tyendeforhold — til deres Principaler. Endnu saa sent som i 1809 skildres Forholdet af G. L. Baden⁶⁴ saaledes: For-

fatteren udtaler sig om Gavnigheden af nogle praktiske Øvelser i Lovkyndighed, som var bleven holdte paa Sorø Akademi. Han bemærker, at de selvfølgelig havde deres store Nytte; men den Uddannelse, de giver, kan dog ikke sammenlignes med Uddannelsen i den virkelige Praxis. Teoretisk uddannede Folk opnaar ofte aldrig en saadan Øvelse i de rent praktiske juridiske Forretninger, «som den besiddes af mangen Skriverdreng, der snart møder for sin Principal i Retten, snart staar bag paa hans Karet eller gør andre Tjeneropvartninger, som vanlig Maade er at holde Tjenere paa hos os juridiske Embedsmænd». Saaledes var Forholdet altsaa den Gang, og saaledes havde det været fra langt ældre Tid tilbage, derom samstemmer alle Vidnesbyrd. I en af Kjøbenhavns Magistrat d. 7. Novbr. 1685 vedtagen Forretningsorden⁶⁵ hedder det, at Procuratorerne ikke maa skikke «nogle Dreng eller Tjenere for sig udi Retten», men de skal selv møde for at svare til, hvad Magistraten kan behøve til Sagens Oplysning. «Dog, dersom Procuratorerne skikker saadanne Tjenere for sig i sit lovlige Forfald, som Magistraten kan eragte dygtige nok til deres Sagers Forklaring, da maa det passere.» Ligesom der her stadig anvendes Ordet Tjenere som Betegnelse for de Personer, som Procuratorerne lade møde for sig i Retten — det forudsættes jo endogsaa, at de undertiden var «Dreng» — saaledes hedder det ogsaa gentagne Gange i Kjøbenhavns Raadstuerets Domprotokol fra 1685, at for Retten mødte den og den Procurators «Tjener». Saa indgroet var denne Skik, at den, som en Sagfører lod møde for sig i Retten, tillige stod i et personligt Tjenesteforhold til ham, at man endog saa med skæve Øjne dertil, naar et eller andet Sted en anden Skik var i Færd med at indsnige sig. Under de idelige Klager over, at upriviligerede Personer optræde som Sagførere, foreslaas det som et Middel mod denne Ulæmpe ligefrem at befale, at det ej «skulde nogen Procurator være tilladt at betjene sig i nogen Ret af de Personer, som ikke tjente ham for Kost og Løn, thi under den Prætext at være deres eller deres Fuldmægtige kunde dog megen ulovlig Rettergang have Gænge, i Fald derpaa ikke i Tide og med det samme raades Bod.»⁶⁶

Det samme Synspunkt kommer frem i 1752 under en Forhandling, som nedenfor skal omhandles, om, hvorvidt Højesteretsprocuratorerne burde fritages for Indkvartering eller ej. Ogsaa her tales der om «den Misbrug . . . som gaar i Svang, at en og anden under Højesteretsadvokaternes Navne gaa i Rette som deres Fuldmægtige, da de dog ikke ere det», hvorfor det foreslaas, at den Frihed, som er forundt Højesteretsadvokaterne, at deres Fuldmægtige maa gaa i Rette for dem, blev indskrænket saaledes, «at dermed ikke maatte extenderes videre end til de Personer, som virkeligen opholde sig udi Højesteretsadvokaternes Huse, og ingenlunde forstaas om andre, som bo paa andre Steder i Byen eller drive anden borgerlig Næring». ⁶⁷

Det anførte viser tydeligt, hvorledes Forholdet mellem Procuratorerne og deres virkelige Fuldmægtige har været: det, hvormed det i Nutiden nærmest kan sammenlignes, er Forholdet mellem Haandværksmesteren og hans Læredrenge: Fuldmægtigen faar Kost og Logis og maaske lidt Løn, medens han til Gengæld maa gøre Arbejde, baade Skriverarbejde og, hvad der ellers falder for. Saaledes oplæres han i de juridiske Forretninger for til sidst selv en Gang at nedsætte sig som Procurator^{*)}. Thi at disse Fuldmægtige virkelig gjorde det, fremgaar af Domprotokollerne, hvor jeg flere Gange har truffet paa, at en Person efter nogle Aar i Forvejen at have mødt som Fuldmægtig for en anden senere optræder selvstændigt og kaldes Procurator.

Hermed tror jeg at have nævnt de mere normale Uddannelsesmaader for en Procurator i Datiden. Iøvrigt var det Folk i alle mulige Livsstillinger og af alle mulige Klasser i Samfundet, der fuskede i Procuratorhaandværket. Hvad der

*) Det er forresten gennemgaaende karakteristisk for det 17de og 18de Aarh., dette, at Klostet mellem det aandelige og det legemlige Arbejde ikke er saa dyb, som den senere skulde blive. Jfr. saaledes Lakajerne, som bliver Dommere, men som sikkert i deres Lakajtid ikke har været saa helt fremmede for Skrivertjeneste, og Urtegaardsmanden, som møder paa Tinge i Ridefogdens Sted; alt en Følge af, at Samfundets Differentiation ikke var saa vidt fremskreden som nu.

kan nævnes heraf, kan kun blive en Samling Exempler, som kun har Interesse for Kuriositetens Skyld. Af Folk, som jeg rundt omkring har truffet paa, skal jeg blot nævne: en Snedker, en Skomager, en Bødker, samt nogle forhenværende Landmænd og blandt disse en, der ved Siden af Procuratorvirksomheden tillige havde Ansættelse som Vejinspektør. Med en saadan Opregning af Exempler kunde man sikkert blive ved i det uendelige.

Efter denne Redegørelse for de Veje, ad hvilke man i tidligere Tid opnaaede Stillinger som Procurator, var det nu, at vi skulde skride til en Undersøgelse af de Virkninger, som Fdg. af 10. Febr. 1736 om Oprettelsen af en juridisk Examen havde. At en Forandring ikke kan spores strax, er jo kun selvfølgelig; det lykkes ikke for den bedste Regering — end sige da for Datidens — at reformere en hel Stand paa et Par Aar, og det saa mindre naturligvis, som alle de ved Forordningens Udstedelse autoriserede Procuratorer vedblev at virke i deres Kald og hverken blev værre eller bedre ved denne. Men i hvor høj Grad det ogsaa ved Nyudnævnelser blev ved at gaa i den gamle Skure, kan ses af et Reskr. af 2. Januar 1739. I Slutningen af 1738 blev en Ladefoged udnævnt til Birkedommer og en Staldkarl til Skriver ved Fris-holt Birk. Denne sidste havde underskrevet en Ed, som han ikke forstod — skrive kunde han dog altsaa — og maatte bede sig fri for Tjenesten, hvilken han ligesaa lidt som den anden var i Stand til at betjene. Den paagældende Kalds-berettigede fik derfor i Reskriptet strængt Paalæg om at skaffe nogle bedre — examinerede — Folk til disse Stillinger. — Ved Besættelsen af de højere juridiske Embeder og navnlig, hvor Regeringen selv havde med Besættelsen at gøre, tør det dog maaske nok antages, at man har taget noget mere Hensyn til Forordningen. Derpaa tyder det i hvert Fald, at, da Forfatteren Jørgen Riis, tidligere Udgiver af «den danske Spec-tator», nu Fuldmægtig hos Byfogden i Kjøbenhavn, ansøgte om at maatte aflægge Prøve som Procurator for Højesteret uden at underkaste sig juridisk Examen, blev dette ham afslaaet,

hvorefter han i Sommeren 1748 tog Examen og samme Aar i December opnaaede den ønskede Beskikkelse⁶⁸. Selv om der nu imidlertid ikke kunde ventes væsentlige Resultater for de mere underordnede Embeders Vedkommende i de første Aar, saa kunde man dog vel nok have troet, at der i et Tidsrum af f. Ex. 20 Aar fra 1736 havde været nogen Bedring at spore. Men heller ikke det var der. Jeg har gennemgaaet de første 20 Aars Kandidater efter Richters «Juridisk Stat» for at undersøge, hvor mange af disse der fik Ansættelse som Procuratorer, og Udbyttet har kun været ringe. At denne Fremgangsmaade ikke er den strengt korrekte, er jeg villig til at indrømme. Det burde naturligvis omvendt have været undersøgt, hvor mange Procuratorer der blev udnævnt i disse 20 Aar, og saa hvormange af disse der var juridiske Kandidater. Men en saadan Undersøgelse vilde have været ganske uforholdsmæssig meget vanskeligere, om ikke helt umulig, eftersom der intetsteds foreligger en samlet Fortegnelse over alle dem, som i Tidens Løb er blevne udnævnte til Procuratorer. Tilmed giver den anden Metode temmelig klare Resultater.

Først og fremmest er det nu iøjnefaldende, hvor faa der benyttede sig af den givne Adgang til at tage den juridiske Examen. I Aarene 1737—57 var der i alt kun 104, der tog den, altsaa gennemsnitlig 5 om Aaret. Og af disse 104 var det endda kun i alt 12, der indtraadte i Stillinger som Procurator. At der nu rundt om i Landet er bleven ansat mere end 12 nye Procuratorer i det nævnte Tidsrum, er jo ganske indlysende, og det bliver det saa meget mere, som af de 12 ikke mindre end 10 endte som Højesteretsadvokat, og om ingen af dem findes det angivet, at de har praktiseret i Provinserne, ligesom der ogsaa for de allerflestes Vedkommende hengaar saa faa Aar mellem deres Examen og deres Udnævnelse til Højesteretsadvokat, eller i alt Fald Ansættelse ved de kjøbenhavnske Retter, at det ganske sikkert kan siges, at der ikke har været tilstrækkelig Forsyning for hele Landet med dem i de 20 Aar. Dette kunde man forøvrigt heller ikke have ventet, eftersom Forordningen ogsaa indførte en dansk juridisk Examen; selv om denne vistnok oprindelig kun var

tænkt som en Nødhjælp, blev den dog langt mere benyttet end den latinske. Med Undersøgelsen af de danske Juristers Forhold stiller det sig nu imidlertid noget vanskeligere. For deres Vedkommende er Richters juridiske Stat nemlig ikke udtømmende, og nogen anden Fortegnelse over danske examinati juris gives der mig bekendt ikke. Vore Resultater paa dette Punkt kan derfor aldrig være fuldt ud nøjagtige. Men naar vi gaar ud fra, at det er nogenlunde tilfældigt, hvem af de danske Jurister der har kunnet skaffes Oplysning om, eller med andre Ord, naar vi betragter de i Richters juridiske Stat nævnte Navne som valgte i Flæng fra alle Landets Dele, saa vil Resultatets Rigtighed dog være saa temmelig sikret, naar man vil nøjes med at se forholdsmæssigt paa Tallene. Fra de nævnte 20 Aar er der Oplysning om 24 examinati juris, om hvem det vides, at de har været Procuratorer. Men af disse 24 havde alene de 9 Ansættelse i Kjøbenhavn. Lad os nu antage, at i de Aar, i hvilke de 9 kjøbenhavnske fik deres Ansættelse, altsaa i Aarene fra 1737—57 og de nærmeste Aar efter, er der blevet ansat blot én Procurator ved hver af Landets andre Jurisdiktioner, saa er det jo aldeles givet, at de ikke alle kan have været examinati juris, og navnlig naar man betænker, at der alene er gaaet 6 til Norge. Jeg har sat Tallet saa aldeles usandsynlig lavt, dels fordi Kjøbenhavn som Landets Hovedstad naturligvis har haft Brug for væsentlig flere end alle de andre Byer, og dels for at ophæve den Regnefejl, som fremkommer, hvis man antager, at der haves de mest fyldestgørende Oplysninger fra Kjøbenhavn, og at altsaa forholdsvis flere af de provinsielle Procuratorer er gaaet i Forglemmelse end af de kjøbenhavnske. Sætter man blot Tallet til 2 eller 3 gennemsnitlig for hver af de andre Jurisdiktioner, medens Kjøbenhavn i samme Tid fik 9 — og det kan man uden Tvivl og dog være paa den sikre Side — saa bliver det samme Resultat endnu mere indlysende.

Forholdet har vel i Virkeligheden været det, at de Folk, som havde taget den ene eller den anden af de 2 Examinere, har faaet de gode Stillinger i Kjøbenhavn, medens man ude i Provinserne er bleven ved at nøjes med de ustuderede, og

endvidere at Regeringen i de Tilfælde, hvor det faldt i dens Lod at udnævne Procuratorer, altsaa væsentlig for de højere Instanser, har holdt sig Reglen efterrettelig, medens de underordnede Myndigheder ikke har gjort det.

Det allerbedste Bevis paa, at Procuratorstanden ikke i nogen væsentlig Grad er bleven højnet ved Fdg. af 1736, er dog det, at Klagerne stadigt bliver ved at lyde, i det mindste hele Aarhundredet ud, altsaa paa et Tidspunkt, hvor Forordningens Virkninger utvivlsomt maatte have vist sig, hvis den skulde have nogen.

VI.

Det er flere Steder i det foregaaende blevet fremhævet, at det væsentligste i en Sagførervirksomhed i den Tid, vi her beskæftige os med, var Sagførelsen. Det betragtedes saaledes af Lovgiveren, og ogsaa Procuratorerne selv har deri set deres vigtigste Opgave og væsentligste Indtægtskilde. Naar vi derfor nu skal beskæftige os med Sagførernes Forretninger i de Tider, saa er det naturligt, at vi først faar Øje paa denne Gren af Virksomheden. Det Omraade, som i denne Henseende var givet Procuratorerne til at øve deres Kunst paa, var imidlertid ikke saa ganske lidt begrænset, idet der var utallige Retter, fra hvilke de helt var udelukkede. Og hvad der er det mest karakteristiske ved denne Udelukkelse, er, at den næsten altid begrundedes i en for Procuratorerne mindre smigrende Antagelse om, at deres Nærværelse kun vil kunne volde Ulejlighed, Vidtløftighed og Trættekærhed, samt at Sagernes grundige Opklaring vil lide derved.

Den væsentligste Indskrænkning i Sagførernes Virksomhedsomraade var som nævnt den, at de aldeles ikke maatte møde for Retterne paa Landet, men kun maatte findes i Byerne. En saadan Regel gaves jo allerede ved Fdg. af 1638 og bibeholdtes uforandret i Chr. V.s Lov. Denne Bestemmelse, som bortfaldt lidt efter lidt ved en forandret Praxis i Løbet af det 18de Aarh., frembyder ikke ringe Interesse, fordi den

giver et saa slaaende Indblik i hine Tidens hele Samfundstilstand og navnlig i Regeringens Stilling til Procuratorerne strax fra første Færd. Vi skal derfor her betragte dens Aarsager lidt nøjere.

For det første er Grunden til Reglen nu den, at kun i Byerne er Samfundslivet paa et saadant Trin af sin Udvikling, at det kan volde nogen Vanskelighed for den private Borger selv at føre sin Sag. Hvor smaa og lidet betydende vore Købstæder end var, saa er det dog der, vi skal søge, naar vi vil finde Spirene til et Samfundsliv i moderne Form. Kun der har Trangen til en Sagførerstand vist sig ved, at en saadan af sig selv er fremkommen, om ikke af andre Grunde saa, fordi Sagernes Antal dér var større. Denne Samfundets højere Udvikling er vel rent teoretisk set nok Hovedgrunden, men saa kommer hertil det ingeniunde uvæsentlige Moment, at kun Borgerstanden var nogenlunde fri og selvstændig, medens Bønderne næsten altid havde en Herremand i Ryggen, til hvem de kunde henvende sig, naar de skulde føre Sager. I de Egne, hvor Vornedskabet var indført — altsaa paa det sællandske Landomraade — var Bøndernes Tilstand saa fortrykt, at der sikkerlig ikke har været megen Anledning for dem til at føre Sager; det var snarere som Objekter end som Subjekter i Retstrætter, at disse vornede Bønder kom til at optræde: I alt Fald er Tilbagesøgning af vornede i det 17de Aarh. et meget almindeligt Stridsæmne mellem Herremænd indbyrdes. Naar en Bonde havde forladt en elendig Gaard, af hvis Jord han ikke længere kunde pine Føden, og søgt hen til en anden Herremands Gods, saa blev han ganske som et bortløbet Kreatur søgt tilbage fra sin nye Herre⁹⁹. Vel var det nu ikke alle Steder, at Bøndernes Kaar var saa usle Men det laa dog altid nær for dem i Tilfælde af Proces at henvende sig til deres Herremand, som saa lod sin Ridefoged føre Sagen.

Den ene Hovedgrund til Forordningens Bestemmelse om Procuratorstandens Indskrækning til Byerne har saaledes utvivlsomt, da Reglen blev given, været den ganske naturlige, at Trangen ikke var saa stor paa Landet som i Byerne; men

det, som for Lovgiveren maaske har stillet sig som Hovedaarsagen, var at Procuratorerne vilde gøre mere Skade end Gavn paa Landet ved at ophidse Bønderne til Trætter og volde Vidtløftighed og Pengespilde for de procederende — det samme, som udelukkede dem fra saa mange andre Retter. Herom vidner tydeligt nok Forordningens egne Ord.

Skønt denne Bestemmelse saaledes var gældende Lov i Landet i mange Tider, blev den dog paa ingen Maade overholdt. At den ikke gjorde det i de enkelte Domstoles Praxis, var saa sin Sag, da det selvfølgelig var vanskeligt at holde Byernes — beskikkede eller ikke beskikkede — Procuratorer borte fra Landjurisdiktionerne. Men mærkeligere er det, at Regeringen selv handler stik imod sin egen Lov og det endogsaa før Chr. V.s Lov — altsaa paa et Tidspunkt, hvor der ikke var Tale om Reglens Ophævelse. 1. Oktober 1661 bevilgedes det Anders Jørgensen Bager, at han «maa indtil paa videre naadigste Anordning betjene Godtfolk her i vores Residentze Kjøbenhavn og Christianshavn, saa vel som her ude paa Landet, som det begærendes er, udi Sager til Tinge eller Raadstue ved Retten kan have at udføre»⁷⁰. Hertil føjes saa komisk nok den sædvanlige Formel, at han dog skal være tiltænkt sig udi samme Procuratoris Embede efter Landsloven og Recessen udi alle Maader at forholde. Dette var ham jo ikke ret vel muligt, hvis han tillige skulde holde sig sit Bevillingsbrev efterretteligt, eftersom dette stred baade mod Loven og Recessen. Det maa dog nærmest antages, at det er ved en Fejltagelse, at det udhævede Tillæg er kommet med: dette kan ikke blot ses af, at Chr. V.s Lov jo opretholder Recessens Bestemmelse, men ogsaa af, hvad der forefaldt i 1667. Nævnte Aar klager en vis Thomas Holck over, at, naar der er opkommen en eller anden Strid mellem Bønderne, saa søger de til Procurator for at faa deres Sag ført, «hvorudover den ene Bonde med vidtløftig Trætte mod den anden opsættes og indvikles til stor Omkostning og Pengespilde, spare ej heller ofte mig udi Retten med ubeskedne Ord at skandere . . . uanset saadant er aldeles imod Recessen»⁷¹. Og han tilføjer, at disse Personer «fordefenderer sig med hans kgl. Majestæts

dennem meddelte naadigste Bevillingsbrev, at være derved forløvet at lade sig bruge for alle, som deres Tjeneste i saa Maade kan behøve udi Riget, hvor det være kunde. Han henviser dernæst til en Sag mellem to Bønder, som nylig var forefaldet: «da jeg haver givet min Flid og Sagen mellem dennem forligt paa ti Rigsdaler, haver saa Bonden blevet af Procuratoren indbildet sig ikke at skulle lade forlige og maatte udlove til Procuratorens Salarium 50 Rmark, som med gode, ærlige Bondemænd er at bevise.» Som Følge heraf anmoder han Rigens Marskalk om at søge Kongens Resolution paa, hvorledes Procuratorbevillingerne skal forstaas, idet han tillige meget rigtigt fremhæver, at det naturligvis er en medvirkende Aarsag til dette Misbrug, at «Kjøbenhavns Lehn ligger saa nær ved Kjøbenhavn, at Procuratorerne sig daglig hos kgl. Mayt's Bønder kan gæsterere og forløfte og dermed føre Bonden udi Forvildelse .

Det Reskript, hvormed Regeringen afslutter denne Sag, fastholder selvfølgelig ganske Recessens Bestemmelser.

Det var imidlertid ikke blot i Kjøbenhavns Lehn, at Procuratorerne satte Bønderne Fluere i Hovedet. Ogsaa paa Laaland og Falster maa man have mærket uheldige Virkninger af deres Færden blandt Bønderne. Thi den 20. September 1671 udsteder Enkedronningen, som havde sit Livgeding dernede, et Brev, som hun lader læse paa Laalands og Falsters Landsting, at ingen af Hendes Naades Livgedings Bønder maa bruge Procuratorer, eller nogen Procurator sig for dennem at maa lade sig bruge. Om Bønderne derved er bleven befriet for Procuratorerne, meldes der intet om.

Foruden denne gennemgaaende Udelukkelse fra en hel Klasse af Landets ordinære Retter, som dog altsaa langt fra blev overholdt i Praxis og ogsaa i Løbet af det 18de Aarhundrede fraveges i Teorien, var der imidlertid ogsaa en hel Del andre — navnlig specielle — Retter, som man formentlig Procuratorerne Adgang til.

Motiveringen er her næsten altid den, at Procuratorernes Møde bevirker, at man ikke kan komme til Bunds i Sagen, ikke faa Sandheden frem. De Retter, fra hvilke de er ude-

lukkede, er derfor fortrinsvis saadanne, hvor den nøjagtige Undersøgelse har særlig Betydning, altsaa navnlig Retter, hvis Opgave er Undersøgelse af Forbrydelser. Det er saaledes en gennemgaaende Regel for alle Politiretter, hvor der fandtes særlige saadanne, at Procuratorerne ikke maa møde for dem. Vel findes der ikke i den almindelige Forordning af 22. Oktober 1701 om Politis Administration noget saadant Forbud. Men da Politiretten i Kjøbenhavn, som var oprettet ved denne Forordning, i 1708 med en noget forandret Indretning gik over til at blive det saakaldte Politi- og Kommercekollegium, saa blev Procuratorers Møde her forbudt⁷². Det hedder i Instruxens § 6: «Eftersom det vel er venteligt, at Procuratorer sig udi Politisagerne skulle ville indmænge, mere for at forlede og forvirre Sagerne til deres egen Profit end de uskyldige til Rette at forhjælpe, da, efterdi vi allernaadigst formene, at de fleste Sager Politien vedkommende ere af den Natur, at de vel de plano og foruden Procuratorer kan ageres, eftersom enhver har Forstand nok til at sige ja eller nej til den Gærning, som den beskyldes for, Gærningerne desforuden i sig selv og udviser Forseelserne, saa ville vi allernaadigst, at ej maa tilstedes Procuratorerne Sagerne for Retten at antage og agere.» Der gøres dog Undtagelse med Hensyn til de Sager, som angaa Straf paa Æren eller Legemet til Beskæmmelse og endvidere dem, som var af 30 Lod Sølvts Værdi⁷³). Forbudet blev nu imidlertid i ikke ringe Grad overtraadt til stor Ærgrelse for Politimesteren, som i alt Fald ved en Lejlighed udtalte sig meget skarpt derimod⁷³, ligesom det kan ses af Kollegiets Domprotokol, at Overtrædelse af Forbudet ikke sjældent giver Anledning baade til Protest fra Modpartens Side og til Kendelse af Retten, hvorved Parterne faar Paalæg om at møde selv.

Da saa Kollegiet ophævedes ved Fdg. af 5. Januar 1731, og dets Myndighed til at dømme i Politisager samtidig gik

⁷²) I Politianordning for [Bergen 24. Jan. 1710 § 10 findes ligelydende Forbud, dog med mindre skarpt afgrænset Undtagelse fra Reglen.

over til Kjøbenhavns Magistrat, saa gentoges Forbudet vel ikke udtrykkelig i Forordningen, men ikke desto mindre var det dog aabenbart, at dets Gyldighed ikke dermed skulde være ophævet. Dette fremgaar tydeligt af en Instrux for Politimesteren i Kjøbenhavn af 24. Marts 1741, hvor det ligefrem udtales, at enhver, som i Politisager har noget for Magistraten at klage, skal møde selv. Den Tilfældighed, at Fdg. af 1731 ikke havde nogen tilsvarende Bestemmelse, gav dog Anledning til nogen Tvivl, som først blev hævet, da Regeringen fik Lejlighed til at udtale sig derom i et Reskript. Det hændte nemlig i 1754, at en Officer følte sig fornærmet over en Procurators Optræden imod ham i en Sag, som han efter Kommandanten General Numsens Befaling havde at udføre for Politiretten. Det var en Brændevinsbrænder Larsen, der havde været opsætsig mod Vagten ved Vesterport. Brændevinsbrænderen mødte op med en Procurator i Forhøret, og denne gjorde Indsigelse imod dettes Fremme, samt begærede Udsættelse for at anlægge Kontrasag mod Løjtnanten. Denne sidste indberettede Sagen til General Numsen, og der udspandt sig i en Brevvexling en Disput mellem Generalen og Politimesteren Etatsraad Torm om, hvorvidt Procuratorerne havde Lov til at møde i et Tilfælde som det foreliggende. Generalen paaberaabte sig navnlig Politimesterens Instrux til Fordel for sin Mening. For at faa en Afgørelse paa Sagen henvender Generalen sig til Kongen i en Skrivelse, hvori han stærkt hævder det uheldige i, at man tillader Procuratorerne at møde for Politiretten, navnlig — efter hans Standpunkt naturligvis — i de Sager mellem militære og civile, der behandlede ved denne Ret. Officeren, som er ukyndig i Loven og ikke forstaar sig paa at procedere, giver nemlig Procuratorerne Lejlighed til «med alle Slags haandgribelige, saakaldede fine Choser, ja undertiden ret uanstændige Duriteter at divertere sig over Officerens Forhold og liden Indsigt». — Stampe, hvem Sagen tilstilles til Afgørelse, afgiver Erklæring, som selvfølgelig gaar ud paa, at der lige saa lidt i saadanne som i andre Politisager maa møde Procuratorer⁷⁴.

En ganske lignende Begrundelse som den, vi ovenfor har

set, genfinder vi i Fdg. af 13. April 1686 om Oprettelsen af en Inkvisitionskommission til Behandling af Tyverisager i Kjøbenhavn (den saakaldte «Stokhuskommission»), en af de for Procuratorerne mindst smigrende i hele den righoldige Samling af lidet anerkendende Udtalelser, som Forordningerne i Tidens Løb har bragt. Det udtales her, at, «da en Del trættekære Procuratorer ofte antage sig Tyvenes og Tyvshælernes Sager at udføre og med adskillige Rænker og Practiquer søge at befri dem og at forvirre og fordreje Retten», da skal den, som for Fremtiden antager sig nogen saadan Sag, selv agtes og holdes for Tyvsmedvider og aldrig tillades mere for ærlige Folk at gaa i Rette.

Saa daarlig en Mening havde man om Procuratorerne i 1686, og da der i 1736 skal oprettes en lignende Inkvisitionskommission ved Sølvværket i Kongsberg til Undersøgelse af de hyppigt forekommende Sølvtyverier ⁷⁵, saa har Anskuelsen om Procuratorstandens moralske Standpunkt ikke forandret sig synderligt. Ogsaa her hedder det, at, «paa det Procuratorerne ikke med Rænker skal søge at befri dem og fordreje Retten, maa ingen Procurator under nogen Prætext sig med noget i disse Sager uden kongelig Befaling befatte . Altsaa næsten ordret Overførelse af den kjøbenhavnske Forordnings Forbud, og den samme Forholdsregel tages næsten hver Gang, naar der oprettes en ny Domstol eller Kommission, der har som særlig Opgave at undersøge en vis Art Forbrydelser, eller naar visse Forbrydelser i den Grad tager Overhaand, at der maa gøres noget ud over det sædvanlige for at undertrykke dem. Saaledes i et Reskript om Toldsvig i og ved Trondhjem ⁷⁶, og da der i 1754 i Kjøbenhavn oprettedes en Kommission til Undersøgelse af ulovlige Pengelaan mod haandfaet Pant ⁷⁷, som var i Strid med den Eneret til Pantelaanerforretninger, som Assistentshuset Aaret i Forvejen havde faaet.

Lignende Hensyn gjorde sig ogsaa gældende, da man forbød Procuratorerne at møde ved Krigsretterne ⁷⁸, især i Tjeneste- og deslige Sager, som de ikke forstaa sig paa, og hvori de derfor opvække Forvirrelse.

Endelig maa det nævnes, at, da der i 1743 oprettedes en Gældskommission i Bergen til Behandling af Smaasager⁷⁹, bliver det ogsaa her forment Procuratorerne at møde. Det fremhæves, hvorledes der i Bergen ofte føres vidtløftige Processer for ganske ringe Gældsfordringer paa nogle faa Rigsdaler, ja endog for meget mindre Summer, saaledes at Omkostningerne mange Gange bliver 4, 5, ja 10 Gange højere, end Gælden i sig selv er. Her er det altsaa væsentlig Hensynet til Processernes Fordyrelse, der har affødt Forbudet.

Bedre Bevis for Regeringens Mistillid til Procuratorstanden lader sig ikke godt føre end alle disse Indskrænkninger i deres Virksomhedsomraade. Det væsentligste Virkefelt for Procuratorerne var efter det fremstillede de ordinære Retter.

Hvorledes deres Virksomhed med at møde for disse udviklede sig fra det oprindelige, at de som halvt tilfældig tilstedeværende hjalp Parterne, naar disse selv kom op for Retten for at føre deres Sag, til Nutidens Maade, at man paa Forhaand antager en Sagfører og aldeles ikke selv kommer i Berøring med Retten, kan selvfølgelig ikke fremstilles i det enkelte. Udviklingen er gaaet ganske gradvis for sig — med talløse Overgangsformer — og Forholdene paa de forskellige Steder i Landet har ingeniunde paa samme Tid været ens. Det samme gælder ogsaa den gradvise Udvikling af Procedurens Form fra den ældre Tids rent mundtlige og formløse Procedure, gennem Procedure til Protokollen, til Nutidens ved skriftlige Indlæg, en Udvikling, som hænger meget nøje sammen med den ovenfor nævnte, eftersom de skriftlige Indlæg i stigende Grad maatte overflødiggøre Parternes personlige Møde.

Det er ganske naturligt, at en By som Kjøbenhavn maa være langt forud i sin Udvikling for Landets øvrige Jurisdiktioner; selvom dens Egenskab af Landets Hovedstad og Regeringens Sæde maaske i denne Henseende ikke direkte spiller nogen Rolle, saa medfører det dog et mere udviklet Forretningsliv, som ogsaa trækker Retslivet med sig. Vi ser derfor allerede paa Danske Lovs Tid en hel Stab af Procuratorer —

tildels benævnte som saadanne og optrædende for Retten i Henhold til enten Regeringens eller Magistratens Bevilling. Allermindst var der da en 10—11 forskellige Procuratorer, der optraadte for Kjøbenhavns Raadstueret i 1685. Blandt disse var der en vis Anders Lauritzen*), som var særlig søgt. Jeg har undersøgt 50 Sager fra det nævnte Aar i Raadstuerettens Domprotokol, og medens de andre Procuratorer kun optræder i en 4, 5 à 6 af disse 50 Sager, har han med ikke mindre end 14 af dem at gøre.

I deres Egenskab af Sagførere benævnes disse Procuratorer i den nævnte Domprotokol næsten altid «Fuldmægtige». Benævnelsen Procurator — undertiden men kun sjældent Advokat — hæftes som oftest bag efter Navnet som et Slags Tilnavn, paa samme Maade som Procuratorerne ogsaa benævnes hos Holberg: Knud Procurator, Tobias Procurator. Det hedder saaledes: Paa N. N.s Vegne mødte hans Fuldmægtig Anders Lauritzen Procurator. Denne deres Benævnelse som Fuldmægtige har ikke ringe Betydning for den Undersøgelse af Hyppigheden af Procuratorernes Møde i Sagerne, som her skal foretages, idet det viser os, at paa de Steder, hvor Fuldmægtigens Navn ikke er nævnt, og hvor vi altsaa ikke med Sikkerhed kan konstatere, at den mødende er Procurator, dér er der i alt Fald i hans Benævnelse som Fuldmægtig ikke nogen Grund til at antage, at han ikke har været Procurator. Saa meget klarere bliver dette i de Tilfælde, hvor det fremgaar af Protokollen, at Parten er mødt selv, men har haft en «Fuldmægtig» med sig. Her er det aldeles klart, at vedkommende har været Procurator, eftersom Parten jo aldeles ingen Gavn kunde have af at tage en Person med op i Retten, som ikke forstod sig mere paa Procedure end han selv.

Det var ved Kjøbenhavns Raadstueret i 1685 det langt overvejende almindelige at møde ved eller med Procurator; af de førnævnte 50 Sager møder der Sagfører i de 37, og

*) Ogsaa kaldet Anders Larsen (Kbh. Dipl. III, S. 722). I Raadstuerettens Domprotokol kaldes han undertiden med Tilnavnet Buch.

tager man de Tilfælde med, i hvilke det kun med Sikkerhed kan siges, at der er mødt med eller ved «Fuldmægtig» bliver Tallet 43 af 50; og end ikke de Sager, hvor det udtrykkelig fremgaar af Protokollen, at Parten er mødt personlig, uden at der synes at have været nogen Procurator med i Retten, kan man være sikker paa, at der ikke i Virkeligheden har været en Procurator, som har hjulpet til. I alt Fald, hvor der fremlægges Indlæg, er det det sandsynligste, at dette ikke er forfattet af Parten selv. Af en af de Sager, i hvilke der saaledes synes udelukkende at have været personligt Møde, fremgaar det med Bestemthed, at det maa have været en Procurator, der har forfattet den under Sagen fremlagte Specifikation: thi i denne staar der blandt de andre Poster opført: «Jørgen Bøyesen fuldmægtig 6 Rdl.» Vi finder altsaa her en Tilstand, som meget nærmer sig vor Tids, selvom maaske nok den Omstændighed, at Raadstueretten var en Appelret, og at det derfor kun har været de større og betydeligere Sager, som blev indanket for den, har gjort sit til, at Procuratorernes Møde var saa hyppigt.

Men ogsaa Formen for Procuratorernes Møde nærmer sig stærkt til vor Tids. Det almindelige synes at have været, at Procuratoren mødte alene for Retten, uden at Parten selv var til Stede. Vel fremgaar dette ikke tydeligt af Domprotokollen, idet der som oftest kun siges, at Procuratoren mødte paa den og den Parts Vegne, og der er saaledes en Mulighed for, at Parten ogsaa har været til Stede, men slet intet har foretaget; men Sandsynligheden herfor er ikke ret stor, naar man ser, at i nogle Sager angives de at have været der begge, og den Nøjagtighed, hvormed Protokollen synes at være ført, gør det sandsynligt, at der altid er gjort bestemt Rede for, hvem der var mødt og hvem ikke. De Tilfælde, i hvilke det saaledes bestemt har kunnet konstateres, at Parten mødte sammen med Procuratoren, er ikke mere end 7 af de 50.

I hvor høj Grad disse Sagførere i Kjøbenhavn nu har lignet Nutidens, om de f. Ex. har haft et Kontor, hvor man kunde henvende sig til dem for at træffe Aftaler med dem,

om de har haft et egentligt Kontorpersonale o. s. v., det vil vistnok aldrig kunne oplyses med fuld Sikkerhed. Hele den Maade, hvorpaa deres Møde for Raadstueretten foregaar, viser dog imidlertid med Sikkerhed, at deres Optræden i Sagerne finder Sted i Henhold til en forud truffen Aftale.

Hvor vidt forskellige disse kjøbenkavnske Procuratorer ogsaa var fra de omløbende Eventyrere, som man den Gang og endnu langt senere hører om, fremgaar allertydeligst af, at der i Kjøbenhavns Grundtaxt for 1689⁸⁰ er anført ikke mindre end 6 forskellige Procuratorer som Ejere af faste Ejendomme her i Staden, den ene er endogsaa opført med 4 forskellige Ejendomme, og to af dem — deriblandt Anders Lauritzen — med 2. Ejendommeligt er det forøvrigt at lægge Mærke til, hvor mange af disse Ejendomme, der ligger oppe omkring Raadhuset og Nytorv: i Lavendelstræde, Kattesund, Studiestræde og deromkring. Det er fristende at overføre Nutidens Forhold herpaa og sige, at det selvfølgelig var bekvemt for disse Folk at have deres Kontorer saa nær ved Retten som muligt; men hvorom nu alting er, alene den Omstændighed, at vi ser saa mange af disse Procuratorer som Mænd med eget Hus, giver dem et Præg af Soliditet, som ogsaa leder Tanken hen paa nogenlunde ordnede Kontorforhold. At de ogsaa efter Datidens Forhold maa siges at have haft et Slags Kontorpersonale, er ovenfor paavist.

Selve Egenskaben af deres Virksomhed med Retssagernes Udførelse er nærmest et Hjemmearbejde, idet Proceduren ved skriftlige Indlæg var ganske mærkværdig almindelig ved Kjøbenhavns Raadstueret allerede i 1685. I de 45 af de oftnævnte 50 Sager fremlægges der i alt Fald fra Citantens Side Indlæg eller i det mindste en Specifikation paa de Gældsposter, som Søgsmålet omfatter. I Halvdelen af disse Sager fremkommer der ogsaa noget skriftligt fra Indstævntes Side, nemlig i de 26. Men saa maa man jo endda huske paa, hvor ofte Indstævnte helt udeblev eller aldeles ikke havde noget at indvende mod det indtalte Krav. I de 4 af de 5 Sager, i hvilke der end ikke fra Citantens Side er Indlæg, er der endda Grunde, som kan tænkes at forklare dette Forhold. Den ene

af dem var kun en Vidnesag, under hvilken en skriftlig afgiven Erklæring skulde beediges. Den anden var en Vexelsag, og i de to møder Citanten personlig. Det var saaledes Reglen, at der procederedes ved Indlæg for denne Ret; det modsatte var kun en sjælden Undtagelse.

Ganske mærkeligt er det, at Proceduren for Højesteret netop i de samme Aar giver det modsatte Indtryk, nemlig overvejende Brug af mundtlig Procedure. Holberg siger i Danmarks gejstlige og verdslige Stat, at den længe førtes ved skriftlige Indlæg, og at det først var i Christian V.s Tid, at det blev til Skik at plædere mundtlig, hvilket altsaa peger hen paa en Udvikling i stik modsat Retning af den, der synes at være gaaet for sig ved de underordnede Retter. Det er ogsaa godtgjort af Deutzer⁸¹⁾ ved Optælling efter Protokollerne, at Procuratorerne i de fleste Tilfælde i 1683 ikke benyttede Indlæg, om end det ingenlunde kan siges at være nogen Sjældenhed, at de gjorde det, især i indviklede Sager, og disse Indlæg var endogsaa undertiden af en selv for Nutiden aldeles forbløffende Længde — over 60 Sider. Derimod fremhæver han, at i de Sager, hvor Parterne mødte selv eller ved en Fuldmægtig, som ikke var Sagfører, var det sædvanligst, at der fremlagdes Indlæg. Ganske det omvendte synes at have været Tilfældet ved Raadstueretten, idet det der snarere maa siges at være i de Sager, hvor Parten møder personlig, at der ingen Indlæg er. Mærkeligt er det ogsaa, hvorledes det ved Højesteret skal have været hyppigere, at der fremkom Indlæg fra Indstævntes Side end fra Citantens — atter det omvendte af Raadstueretten — og Grunden hertil angives at være den, at Stævningerne for Højesteret ofte var saa udførlige, at de overflødiggjorde Indlæg fra Citantens Side.

Hele dette Spørgsmaal om Udviklingen af den «skriftlige» Procedure i denne Forstand frembyder forøvrigt ikke ringe Interesse, fordi det mere end noget andet afgiver en Maalestok for Procesmaadens trinvis Udvikling i moderne Retning. Allerede i Slutningen af det 16de og de første Aartier af det 17de Aarh. kan man i Ny og Næ træffe paa et skriftligt Ind-

læg. Det kan endogsaa hænde, at en Underdommer fremlægger et Indlæg for at forsvare sin Doms Rigtighed, naar den indankes for den overordnede Ret⁸². Men i hine Tider synes det dog kun at være rent undtagelsesvis, at der forekommer skriftlige Indlæg. For Kuriositetens Skyld skal jeg her anføre et Indlæg, som jeg har fundet i Næstved Bytingsprotokol for 1597. Det fremkommer fra og er vel ogsaa forfattet af en Præst, Hr. Niels Ipsen, der er indstævnet for Næstved Byting, men udebliver derfra. Efter at det forgæves er forsøgt at faa Parterne forligt, hedder det i Protokollen: «Da fremlagde Christoffer Bysvend for^{me} Hr. Niels Ipsens Forsæt saalydende:

Mit Forsæt imod den Varsel, Hans Clausen min Bonde i Fensmark haver givet mig, det første: mit rette Værneting er Tybjergs Ting; der vil jeg møde hannem i Rette og høre hans Vidnesbyrd og ikke til Næstved Byting, eller for min Herredsprovst og for Roskilde Kapitel; der falder min Ret:

det andet: min Præstegaard i Fensmark, han iboer, fik han ikke af mig i Arveskifte efter min salig Hustru, men fæste hannem for fem Dalere, dem afquitterede han af de hundrede Dalere, jeg skal give hannem.»

Saaledes lyder det i al sin fordringsløse Korthed; men hvor klart er der ikke sondret imellem Formaliteten og Realiteten!

I lange Tider staar det de procederende frit for, om de vil procedere ved Indlæg eller diktere til Protokollen, og hvilket de har valgt, har naturligvis været afhængigt baade af Stedets Skik og den paagældende Sags Viddløftighed. Chr. V.s Lov forudsætter netop en saadan blandet Tilstand. Paa den ene Side taler den ikke sjældent om Indlæg eller Forsætter, men paa den anden Side tyder andre Steder nærmest paa en mundtlig Procedure; den Maade, hvorpaa det siges, at Rettens Forhandlinger skulle indføres i Protokollerne, tyder ogsaa nærmest paa, at der kun tænkes indført Parternes Ytringer i forkortet og almindelig refererende Form. Naar der i den Tid tales om Procedure ved skriftige Indlæg, saa forstaas jo i Virkeligheden derved aldeles ikke det samme som nu. Thi ved Dommens Affattelse toges der Hensyn til alle de Omstæn-

digheder, som Parternes Procedure og Optræden for Retten havde bragt til Dommerens Kundskab. Han skulde ikke som nu blot bygge sin Dom paa Indlægene og det Protokollen tillførte. Procesmaaden hvilede med andre Ord i alt Fald delvis paa det Princip, som kaldes «Umiddelbarhedsprincippet»⁸³. At fremstille, hvorledes dette i Løbet af det 18de Aarhundrede forandrede sig, vilde føre os for langt bort fra vort Æmne, og dertil strækker mit Studium af Retsprotokollerne ogsaa langt fra til. Vi ser jo kun paa Spørgsmaalet om Brugen af Indlæg for at klare os Karakteren af Procuratorernes Virksomhed i den Tid, vi beskæftiger os med, og det maa derfor her være nok at antyde, at en Udvikling som den omtalte fandt Sted⁸⁴.

Nogen fast Regel for Procesmaadens Form har endnu ikke dannet sig i 1739. I et Reskript angaaende Landstingene, som udkommer det nævnte Aar⁸⁴, tillades det enhver at vælge, hvilken Fremgangsmaade han vil. Og dersom den ene Part finder for godt at procedere mundtlig, da skal Modparten ikke derfor være nødt til at gøre det samme; men han kan faa Opsættelse til næste Landsting for at svare skriftlig. Det tilføjes dog, at den, som procederer mundtlig, ikke kan faa alt protokolleret, hvad han fremfører, ligesom der skal idømmes en Bøde til Justitskassen, naar nogen utilbørlig opholder Retten. Det er først ved Raadstueplakat af 13. August 1766, at Proceduren ved Indlæg gores til obligatorisk Form ved Bytingsretten i Kjøbenhavn, og denne Regel udvides i 1781⁸⁵ til alle Jurisdiktioner i Landet. Forholdene havde efter-

⁸³ Det skal kun bemærkes, at, naar det ovenfor er sagt, at Hyp-pigheden af Indlæg afgiver den bedste Maalestok for Procesmaadens Standpunkt, saa maa dette forstaaes i rent ydre, formel Forstand. Hovedvægten skal selvfølgelig lægges paa Umiddelbarhedsprincippets Forsvinden, et Forhold, som forøvrigt netop staar i den nøjeste Forbindelse med den her saa stærkt fremhævede Forvandling af Domstolene fra Borgerdomstole til embedsmæssige Retter. Umiddelbarhedsprincippet er jo netop mere end noget andet Udtrykket for de ældste Tiders formlose Forhold mellem Parterne og Retten, og det dor ganske naturligt ud, naar Dommeren som Embedsmand tager Afstand fra de procederende Parter.

haanden udviklet sig saaledes, at en saadan Regel var bleven til en Nødvendighed. Thi naar Umiddelbarhedsprincippet ikke mere gjaldt, og Dommeren altsaa kun skulde tage Hensyn til Sagens Akter — Indlæggene og Protokollen — saa forlangte selvfølgelig baade Procuratorer og Parter at faa hele deres Procedure dikteret til Protokollen, hvilket vel har været dem lettere end at fremstille deres Argumentation i skriftlige Indlæg, der skulde skrives i Forvejen; men den Tidsspilde, som herved foraarsagedes Retterne maatte i Længden blive utaalelig, særlig da Proceduren hverken udmærkede sig ved Kortfællethed eller Simpelhed.

Efter denne lille Udflugt vender vi atter tilbage til Forholdene i Kjøbenhavn i 1685. Vi har altsaa set, at Fremførelsen af Indlæg i alt Fald ved Raadstueretten var det overvejende almindelige; men, hvad der særtegner disse Indlæg i Modsætning til Nutidens, er det, at de næsten altid var underskrevne af Parten selv, og det skønt de gode Folk ofte ikke en Gang var Skrivekunsten mægtige. Det er forbausende hyppigt, at de er underskrevne «med ført Pen», hvilket i hine Tider udtrykkes saaledes, at man imellem Fornavnet og Efternavnet indskød den paagældendes Forbogstaver: «Bendt B. S. S. *) Svendsen Bryggers Navn: staar der f. Ex. Af de 73 Indlæg, som i alt fremlægges i de nævnte 50 Sager, er der ikke mere end 18, der er underskrevne af Procuratoren eller «Fuldmægtigen», og det er ganske morsomt at lægge Mærke til, hvad Grunden til denne Uregelmæssighed i de enkelte Tilfælde har været. I de 3 Tilfælde er det en Kvinde, paa hvis Vegne Procuratoren underskriver, i de 4 Tilfælde en gejstlig — her maa det dog bemærkes, at der i en af disse Sager ogsaa forekommer et Indlæg underskrevet af Parten selv, og denne er ingen ringere end Thomas Kingo. I de 2 Tilfælde er Grunden aabenbart den, at Parten er Udlænding, og i 3 andre den, at nogle Arvinger eller et Dødsbo er Part i Sagen. — Det er, ligesom om Parterne ved selv at underskrive har villet fingere, at de selv var mødt for Retten; men at de paa den anden Side er

*) Det sidste S. betegner «Søn» — Bendt Svends Søn.

forfattede af en Procurator, derom er der i de fleste Tilfælde ingen Tvivl -- mindst af alt naturligvis, hvor de er underskrevne med ført Pen.

Vender vi os nu fra disse Procuratorernes Forhold i Kjøbenhavn til Forholdene i Helsingør omtrent paa samme Tid, møder der os et helt andet Billede. Selvfølgelig gør det en Del, at det er en betydelig mindre By, vi nu beskæftiger os med, og dette medfører bl. a. at Antallet af Procuratorer ikke er nær saa stort; men ogsaa i andre Henseender synes Forholdene at have været forskellige fra de kjøbenhavnske. Hvad der strax er iøjnefaldende ved Læsningen af Helsingørs Bytingsprotokol for Aar 1700, er, at det fortrinsvis er én Mand

Hans Günter hedder han -- som er bleven brugt som Sagfører. Vel findes der foruden ham i alt Fald 2 andre, som fører Sager, deriblandt en, som benævnes Christen Christensen Procurator, og som vel altsaa maa have haft nogen offentlig Bemyndigelse til at gaa i Rette for andre: men de Sager, hvori han og den anden møder, er saa faa mod dem, hvori den stærkt benyttede Hans Günter møder, at det strax ved første Øjekast er paafaldende. Medens saaledes Hans Günter paa 2 efter hinanden følgende Retsdage fører henholdsvis 10 og 9 af samtlige forekommende Retssager, levnes der kun til de to andre Procuratorer 2 Retssager paa den ene af Retsdagene og 1 paa den anden. Denne Omstændighed leder Tanken hen paa Forhold helt forskellige fra dem, vi saa ved Raadstueretten i Kjøbenhavn. Man kunde jo tænke sig, at man i Helsingør endnu ikke helt var kommen ud over den Tid, hvor Procuratorerne stod oppe i Retten og hjalp de selvmødende Parter, efterhaanden som deres Sager kom for. Noget positivt Bevis for, at det har forholdt sig saaledes med den nævnte Hans Günter, kan jeg ikke føre; men kunde det ikke godt tænkes, at Aarsagen til, at han havde saa forhavsende mange Sager i Forhold til de andre, var den, at han var en Sagfører af anden Art end de andre? Man kunde jo f. Ex. tænke sig, at den Hjælp, han har ydet, har indskrænket sig til en Slags 'Tingstude'tjeneste, altsaa kun en rent praktisk Hjælp med det formelle, medens man, naar man vilde

have en rigtig Sagfører til baade at føre sin Sag og møde for sig i Retten, henvendte sig til andre. Som sagt, noget sikkert kan vanskeligt afgøres, og Grunden til det ejendommelige Forhold kan jo ogsaa tænkes at ligge mange andre Steder, f. Ex. kan den ene have været en gammel og velkendt Sagfører, de andre unge og begyndende. Men selv bortset herfra viser Tingbogen ganske væsentlige Forskelligheder mellem den helsingorske og den københavnske Sagførerstand. Det hænder saaledes, at en af de Personer, som ellers optræder som Procurator, en Dag i Byskriverens Forfald betjener Retten i dennes Sted, hvilket vidner om, at Procuratorstandens Udsondring som særlig Stand fra alle de andre Byembedsmænd endnu ikke er gaaet for sig, noget som vi ogsaa har set i det Foregaaende, at den langt ind i det 18de Aarhundrede endnu ikke var ude omkring i Smaabyerne. Hvorledes disse Provinssagføreres Virksomhed iøvrigt har været, derom giver Tingbogen kun ringe Oplysning. Proceduren ved Indlæg har aabenbart ikke været synderlig almindelig, saa at Procuratorernes Virksomhed i det væsentlige har indskrænket sig til at møde i Retten med eller for Parten og der foretage de nødvendige Skridt — Protokollationer og deslige.

Netop fra Helsingør er der forøvrigt bevaret til vore Dage et højst interessant Aktstykke, der giver et godt Indblik i Synet paa Sagførerstanden i ældre Tid, nemlig en Procuratorbeskikkelse, der stammer fra nogle Aar før den nys behandlede Tid — fra 1672. Den viser os navnlig hele den Side af Procuratorernes Virksomhed, som ligger udenfor det processuelle — «Skrivestuevirksomheden» — som vel ikke havde saa stor Betydning den Gang, men som dog ingenlunde kan overses, først og fremmest fordi Trangen til en «Skrivestue» af gode Grunde var en hel Del større den Gang end nu. Selve Bevillingen findes i Rigsarkivet som Bilag til en Indstilling⁸⁶ fra en Kommission, der i Aaret 1691 blev nedsat for at undersøge Magistratsforholdene i Helsingør, og den forekommer mig at være saa oplysende, at den fortjener at fremdrages i sin Helhed. Den lyder saaledes:

Vi Christian den 5te af Guds Naade o. s. v. gøre alle vitterligt, at, eftersom hos os allerunderdanigst ansøges og begæres vores allernaadigste Confirmation paa efterskrevne Brev, lydendes Ord efter andet som følger: Borgmestere Martinus Ove og Hans Hansen udi Helsingør gøre vitterligt, at efter kgl. Majestæt vor allernaadigste Arve-Konning og Herres naadigste udgangne aabne Brev, dateret Kjøbenhavns Slot den 3die Augusti Aar 1670*) paa mer højest ermeldte kgl. Majestæts allernaadigste gode Behag haver vi antaget og bestilt, saa og hermed antager og bestiller ærlige og velagt Tue Rasmussen Tibirke til at forfatte, renskrive og forfærdige Kirkens, Byens, fattiges og Formynder-Regnskaber (saavel som for Godtfolk, som det begære, at skrive Købebreve, Contracter og Obligationer), hvorføre han billig Betaling nyder, som sædvanligt været haver: og paa det at Byens Dont udi desbedre Rigtighed og god Efterretning kan holdes, skulle Kirkeværgerne, Kæmnerne og fattiges Forstandere, de nu er eller herefter kommendes vorder, aarlig paa tilbørlige Tider til hannem indlevere deres Regnskaber til at concipere og forfærdige, som forsvarligt eragtes kan. Item for Betaling bede og skrive til alle Fæstensøl, Bryllupper og Begravelser, og skulle de, som til noget Værtskab eller Begravelser behøver Bedemænd, sig først hos hannem anmelde, og hvis han Tid haver det at opvarte, maa ej andre dertil bruges eller tages, mens om tvende eller flere Værtskaber og Begravelser sig paa én Tid kunde tildrage, saa han ej mere end et opvarte kunde, eller han i andre Maader lovlig var occuperet, maa dertil andre bruges og have. Iligemaade og som Procurator lade sig bruge udi Rettergang for enhver inden- og udenbys, som det

*) Det omtalte Reskr. af 3/8 1670 giver Tilladelse til, at alle Overformyndere, Underfogder, Vagtmaster, Havnefogder, Maalere, Vejere, Vragere, Bedemænd, Instrumentister og alle andre Byernes Betjente af slig eller ringeste Konsideration maa af de i enhver Kobstad forordnede Borgmestre antages og forordnes paa Kongens videre allern. Konfirmation: jfr. hermed en lignende Bestemmelse for de norske Købstæder i Reskr. af 31/7 1670, hvor foruden de i det danske Reskr. nævnte Bestillingsmænd tillige Procuratorer er medtaget.

for Betaling begærer, og han formedelst andre Forhindringer betjene kan. Imidlertid han saaledes efter Recessen samme Bestillinger forretter og betjener, da at være befrediget for Byens borgerlig Tyngde og Indquartering (kongl. paabudne Skatter undtagen), al den Stund af hannem ej anden Handel eller Næring bruges. Forbydes hermed alle andre Bedemænd eller Bænkeskrivere hannem derudi nogen Indpas at gøre. Des til Bekræftelse under vores Hænder og Signeter.

Actum Helsingør d. 5te Februarij Anno 1672.

Martinus Owe (l. s.) Hans Hansen l. s.

Da ville vi forskrevne Brev udi alle des Ord, Clausuler og Punkter, eftersom det her oven indført findes allernaadigst have confirmeret og stadfæst, saa og hermed confirmerer og stadfæster, forbydendes alle og enhver herimod, eftersom forskrevet staaer, at hindre eller udi nogen Maade Forfang at gøre. Under vor Hyldest og Naade.

Givet paa vort Slot Kjøbenhavn d. 8de Februarij Anno 1672.

Under vort Signet.

Christian.

l. s.

D. Schult.

Denne Bevilling lærer os mange Ting og sætter os meget grundigt ind i den Tids Forhold, som her behandles. For det tørste lærer den os, hvor ringe Skrivekyndigheden maa have været i hine Tider, naar end ikke Byens Embedsmænd har været i Stand til selv at forfatte og renskrive de Regnskaber, som de i Embeds Medfør havde at aflægge, men har været nødt til at holde en særlig Embedsmand hertil. Endvidere viser den os den for vor Tid udelukkende komiske Sammenblanding af Stillingen som Procurator og Bedemand, en Sammenstilling, som Datiden selvfølgelig har fundet yderst naturlig, eftersom der af en Procurator ikke krævedes andet end en Smule mere boglig Dannelselse og navnlig Skrivefærdighed end hos Hovedmassen af den øvrige Befolkning. Sikkert har ogsaa andre Steder Procuratorernes Virksomhed ikke blot

bestaaet i Retsmøder og Affattelse af retslige Dokumenter, men ogsaa i Affattelsen af ganske almindelige Breve. I Forbigaaende kan det bemærkes, at vi ogsaa af denne Bestalling ser, at Procuratorerne i alt Fald undertiden have været fritagen for borgerlig Tyngde og Indkvartering, hvilket ogsaa stemmer med, hvad vi ovenfor har set om Procuratoren i Odense i 1635, der var fritagen for Vagthold.

Selvom Procuratorernes Virksomhed i den her omhandlede Egenskab, som autoriserede skrivekyndige og Hjælpere ved Affattelsen af retslige Dokumenter vel nok har været af mere uskadelig Art end deres noget odiøse processuelle Virksomhed, saa var det dog ingenlunde med blide Øjne, Dattidens Regering saa paa dem, heller i denne Egenskab. Naturligvis var det ikke ved Affattelsen af Skøder, Panteobligationer og deslige Dokumenter, at de traadte nogen i Vejen: det var ved Affattelse af Supplikker til Regeringen eller Øvrigheden. I hine patriarkalske Tider var det nemlig mere almindeligt, end det er nu til Dags, at man henvendte sig til Kongen, naar der var et eller andet, man var misfornøjet med, som man ønskede forandret, eller der i det hele taget var noget, man vilde opnaa til Fordel for sig eller sine. Kongen blev overløbet med alle mulige Ansøgninger om de mest forskelligartede Ting, og man nøjedes ikke med at henvende sig til det Kollegium, under hvilket Sagen hørte, nej, man vilde have den højeste Magt i Staten — selve den enevældige Konge — i Tale, og hvad værre var, det var ikke sjældent, at den samme Ansøgning, efter at der én Gang var givet benægtende Svar paa den, blev indsendt endnu en Gang i det Haab, at man skulde have bedre Lykke med sig anden Gang. For saa vidt muligt at raade Bod paa dette Uvæsen udgaves Fdg. af 20. Februar 1717, der først giver Regler for, hvorledes en Ansøgning, naar den indkommer anden Gang, slet ikke skal forevises Kongen, med mindre der er nye Omstændigheder til Stede, som muligt kunde hidføre et andet Resultat. Indkommer nogen Ansøgning tredje Gang, da skal Ansøgeren arresteres og «føres i Forvaring». Der tages dernæst den Bestemmelse, at Ansøgerne ikke skulle have Lov til at henvende sig

til Kongen selv med deres Andragende, men til Chefen for det Kollegium eller Kancelli, under hvilket Sagen hører. I den sidste Paragraf — § 9 — kommer vi saa til det Punkt, som særligt berører os her. Man havde nemlig Procuratorerne mistænkt — og vel nok ikke helt med Urette — for, ligesom de af al Evne søgte at stifte Retstrætter mellem Folk, ogsaa at opfordre Folk til at ansøge om alle mulige Ting for derved at skaffe sig selv en Fordel, og efter Talrigheden af de Forordninger, der i det 18de Aarh. udkom om dette Emne, at dømme, kan Supplikskrivningen ikke have været nogen helt ringe Indtægt for Procuratorerne. Det hedder da i denne § 9, at enhver Supplikant, som har noget at ansøge Kongen eller Kollegierne om, skal altid i sin Memorials Slutning tilkendegive, om han selv har konciperet og skrevet sin Supplik, eller nogen anden har opsat den for ham, og i sidste Tilfælde skal Koncipisten medunderskrive denne og være Concepten gestændig, for at han kan være bekendt og ansvarlig for dens Indhold, «saasom Memorialskrivere og Conceptmagere ofte til deres egen Nytte føre Folk i unødige Bekostninger og Vidtløftigheder». Da denne Regel selvfølgelig ikke overholdes, maa den paany indskærpes i 1736⁸⁷, og nu tilføjes der yderligere en Straf af fra 1—20 Rdl. til Justitskassen efter Stiftamtmandens Sigelse baade for Supplikanten og Koncipisten i Tilfælde af Overtrædelse. Heller ikke dette maa have virket; thi d. 23. Januar 1750 udkommer der paany en Forordning «anlangende de saakaldte Vinkelskrivere». Der findes endnu i Kongens Riger og Lande en Del deslige Vinkelskrivere, «som ved deres onde Hensigt søge at gøre den frie Adgang, som enhver af Undersaatterne kan have til Kongens Mildhed og Naade, unyttig for de enfoldige og fattige, idet de ikke se paa Folkes Bedste, som de skrive for, men alene paa deres egen Gevinst, samt ved at følge deres urolige Sind eller særdeles Had og Bitterhed mod nogen forlede Almuen til at søge utilladelige Ting». De Forholdsregler, som i Forordningen tages for at afhjælpe Misbrugene indskrænker sig imidlertid i det væsentlige til en Indskærpelse af de tidligere Regler, men alene det, at Lovgivningen saa ofte har maattet beskæftige sig

med disse Vinkelskrivere, viser til fulde, hvor betydelig en Side af Procuratorernes Virksomhed dette Vinkelskriveri har været. —

En ikke ringe Tid optoges for Procuratorerne i ældre Tid af de idelige Rejser, de maatte foretage. Næsten overalt, hvor man støder paa en Procuratorregning fra det 18de Aarh., figurerer der en Rejse paa den. Vel fristes man til at tro, at disse hyppige Rejser kun har været kærkomne Midler til at faa Regningens paalydende Beløb til at stige, og selvfølgelig har dette Moment ogsaa spillet med ind; thi Procuratorerne opnaaede jo, naar de var paa Rejse, at faa gratis Forplejning o. s. v. for en eller flere Dage, og man har vel ikke undladt at tage sig sine positive Udlæg saa rigelig betalte, at der er blevet et maaske ikke saa helt ringe Beløb, der som Overskud gik lige i Procuratorens Lomme. Men saa helt grebne ud af Luften var de hyppige Rejser nu heller ikke. Naar Procuratorerne klager over, at de uden Godtgørelse skal føre beneficerede Sager og Delinkventsager, saa er det navnlig de ved disse Sager foraarsagede Rejser og Udgifter i den Anledning, som de klager over. Og man maa jo vel huske paa, hvor primitive de Tider var, som vi her beskæftige os med. Man havde noget nær vanskeligere ved at skrive til en eller anden paa det Sted, hvor man skulde foretage en Forretning, end ved at møde selv. Sikrere var man i alt Fald, naar man mødte selv, og de andre Forretninger var vel heller ikke saa uopsættelige, at de ikke nok kunde vente, til man kom hjem fra Rejse.

Særlig var det naturligvis Rejser til og fra Landstingene, der maatte foretages. I en Sag, som verserede i Ribe i Aarene 1645—47 omtales der saaledes, foruden en hel Del Rejser fra Procuratorens Hjemsted til Ribe, ikke mindre end 4 Rejser til og fra Viborg Landsting, hvorhen Sagen var bleven indanket, samt endelig en Rejse til Herredagen i Kjøbenhavn. At en Rejse som denne sidste fra Ribeeegnen til Kjøbenhavn ikke kostede saa ganske lidt, fremgaar af Regningen, der fremlægges under Sagen. Paa selve Rejsen, der varede i 6 Dage, fortærede Procuratoren for 4 Sld. $3\frac{1}{2}$ fl. Færgeløn

over Middelfart Sund var 20 β . — over Store Bælt 1 Rdl. Vognleje fra Nørholm — Citantens Bopæl — til Nyborg, 16 Mil, 4 Dlr., fra Korsør til Kjøbenhavn, 14 Mil — 20 β . Milen — 4 Dlr. 1 Ort, og saa maatte han endda ligge 14 Dage i Kjøbenhavn, førend han kunde komme i Rette, i hvilken Tid han fortærede for 14 Dlr.⁸⁸ Om disse Priser egentlig kan siges at være særlig opskruede, er vanskeligt at afgøre, men i alt Fald for en moderne Betragtning synes de det ikke, omend man maa huske paa, at Pengenes Købeevne var en Del større den Gang end nu. Ikke desto mindre er det en ganske artig Sum, der gaar med, og hele Regningen over Processens Omkostninger beløber sig da ogsaa til 205 Sld., hvortil saa yderligere kommer et Tillæg paa 21 Dlr. for Omkostninger, der er anvendte efter den første Regnings Udstedelse.

Ogsaa fra langt senere Tider foreligger der Exempler paa deslige Sager med mange Rejser frem og tilbage; der er saaledes i 1730 en Sag, der føres i Kerteminde af en Mand i Odense, og Procuratoren rejser ikke mindre end 8 Gange fra Odense til Kerteminde og tilbage i den korte Tid, Processen staar paa, nemlig fra 2. Februar til 26. Maj, deraf alene de 4 Gange for at være til Stede ved en Auktion over noget Løsøre og en fast Ejendom, der holdes i Kerteminde⁸⁹. Alt i alt udgives der i Vognleje under denne Proces 11 Rdl. 4 Mark. — Efter dette kan det aldeles ikke undre, at jeg i Falsters Landstingsprotokol har truffet paa en Procurator fra Ringsted, som i 1675 mødte for Falsters Landsting⁹⁰.

Alt tyder saaledes paa, at Rejserne har været en betydelig Del af Procuratorernes Virksomhed i ældre Tid og navnlig, naar man husker, hvor langsomt og besværligt man rejste i gamle Dage. En Rejse som den fra Ringsted til Falster har man vel næppe gjort under en 8 Dages Tid frem og tilbage.

Vil man opstille det Spørgsmaal, hvorvidt Procuratorvirksomheden betalte sig i hine Tider, saa har vi jo allerede et Fingerpeg i Retning af et gunstigt Resultat derigennem,

at saa mange af Procuratorerne i Kjøbenhavn maa have været ret velstaaende Folk, siden de ejede deres egne Gaarde — noget, som vel forresten den Gang ikke kunde betragtes som et saa sikkert Bevis herpaa som nu; men i alt Fald de, som havde flere Gaarde, som de maa antages at have lejet ud, har utvivlsomt været godt stillede. Men vel at mærke, der er et stort Spring fra disse kjøbenhavnske Procuratorer med et udstrakt Klientel, i en nogenlunde velhavende By, for manges Vedkommende med Adgang til at procedere for Højesteret, og altsaa i Sager, hvis Størrelse og Betydning bevirkede, at de nok kunde bære et ordentligt Salær, og saa til alle de mange Smaaprocuratorer rundt omkring i Købstæderne som havde tusend andre Erhverv ved Siden af, og for hvem Procuratorvirksomheden ikke paa samme Maade var en Levevej som for de mere «professionelle» Kolleger i Kjøbenhavn. At udtale noget almindeligt om, hvorvidt Procuratorerne kan antages at have været velstaaende Folk eller ej, bliver fuldstændig haabløst, saa vidt forskellige som Forholdene er. Skal vi slutte fra de mange Smaaprocuratorer, der som sultne Ulve snusede rundt efter noget at fortjene, synes det nærmest at have været usselt.

Hvad vi derimod kan, er at undersøge de Salærer, Procuratorerne tog, og derigennem i alt Fald tildels danne os et Billede af deres Fortjeneste. En saadan Undersøgelse vil til lige give et meget væsentligt Bidrag til Procuratorernes Karakteristik i det hele taget.

Naar det i Chr. V.s Lov hedder, at der skal tillægges dem noget af Borgmester og Raad til Løn for de forskellige Forretninger, de har haft at udføre, saa kan det vel ogsaa nok antages, at der i de enkelte Byer er bleven fastsat Taxter, hyorefter de havde at rette sig. Men der er aldrig af Regeringen bleven udstedt nogen almindelig Procuratortaxt for Danmark, saaledes som det for de større Byers Vedkommende var Tilfældet i Norge. I Forordningen for Bergen af 16. November 1680⁹¹ tillægges der dem for en Supplication, Stævning, Indlæg eller andet at concipere og renskrive paa et helt Ark 2 Mark og et halvt Ark 1 Mark danske, «og skal dennem for

hver Gang, de for nogen i Rette staar og svarer, gives en Rixort, mens vil nogen med dennem accordere om en Sag til Doms at udføre, da maa derfor, samt for, hvis i Sagen skrives, ej højere lages end til Tinget en å to Rigsdaler og for Magistraten tre — fire Rigsdaler efter Sagens Vidloftighed. Befindes nogen at fordre eller tage mere, miste uden al Naade sin Bestalling^{*)}). Senere fulgte som ovenfor nævnt lignende Taxtbestemmelser for Trondhjem, Skeen og Stavanger.

Selvom der nu ogsaa har været bestemte Procurator-taxter i de danske Købstæder i Henhold til Bestemmelsen i Chr. V.s Lov, saa har jeg dog intetsteds truffet paa saadanne, bevarede til vore Dage, og vi er derfor henviste til at tage Oplysningerne om Procuratorernes Sakker, hvor de tilfældigvis findes: i bevarede Procuratorregninger; og vi faar ved egentlig ogsaa derved de nøjagtigste Oplysninger, eftersom de Taxter, som er bleven satte, efter al Rimelighed ikke er bleven overholdte.

Hvad jeg har stødt paa er følgende: Iblandt de Sager, som jeg har undersøgt i Raadstuerettens Domprotokol fra Kjøbenhavn 1685, er der ikke faa, hvori der er angivet et vist Beløb som Procuratorsalær. Rigtignok kan dette, som det dér findes, ikke give noget ganske korrekt Maal for, hvad Parten har maattet give sin Sagfører, da det her kun er opført i Citantens Paastand, som Del af det, han som Sagsomkostninger paastaar sig tildomt hos Indstævnte, og maa vel altsaa snarest betragtes som noget for højt ansat. Beløbet er næsten altid enten 6 eller 10 Rdl. — kun en enkelt Gang 4 Rdl. — altsaa ikke saa lidt større end det, som man ganske paa samme Tid havde tænkt sig, at en Sagfører skulde have for at udføre en hel Sag i Byerne i Norge.

*) I denne Fdg. synes der iøvrigt paa en ellers ukendt Maade at være sondret mellem to forskellige Arter af Procuratorer, de skrivende og de procederende, idet det hedder, at paa det ingen skal have Aarsag hos Vinkelskrivere eller løse Personer, som hidser Godtfolk sammen, for sig i deres fornødne Sager at lade skrive, da skal Magistraten forordne tvende Supplication- og Stævningsskrivere og fire Procuratorer, hvilke o. s. v. En saadan Sondring findes der som bekendt ikke Spor af hverken i Danske eller Norske Lov, et Bevis paa, hvor underlig løst hele dette Æmne er bleven behandlet under Lovgivningsarbejdet — uden Hensyntagen til den nye Tids Krav.

Langt rigeligere og mere sikre Efterretninger faar vi af de ovfr. S. 47 omtalte Procuratorregninger, der sammen med en Indstilling fra Stiftamtmanden over Fyns Stift indsendes til Kongen i 1733. Det er ovenfor fortalt, hvorledes Stiftamtmand Sehested, for at skaffe sig sikre Efterretninger om de Priser, Procuratorerne tog, havde skrevet til Købstæderne i sit Stift og sammen med Købstædernes Svar havde faaet disse Regninger som Bilag. Hvad der først og fremmest strax er iøjnefaldende baade ved selve Regningerne og ved de Uddrag, som Stiftamtmanden har gjort af dem, er det, at der ikke som nu til Dags forlanges et vist Salær for Udførelsen af hele Sagen under ét, beregnet dels efter Sagsgenstandens Størrelse, dels efter den Ulejlighed, det har voldt at føre den. Nej, den Gang forlangte de særskilt Salær for hvert enkelt Processkridt, Stævning, Indlæg, Møde i Retten o. s. v. De Uddrag af Regningerne, som findes i Indstillingen, giver den bedste Oversigt over, hvad der forlangtes: En Stævning 4-6 Rdl. , for at føre Vidner 4 Rdl. daglig, et Indlæg at forfatte 4 à 6 Rdl., for et Møde, naar der fremlægges Indlæg fra Modpartens Side, eller for at paahøre Dom 1 à 2 Rdl., og hvis der forefalder en Protest, da 3 à 4 Rdl., for Indførsler, Arrest eller deslige fra 1-4 Rdl. Naar en Forretning er udenbys, og flere Dage medgaar, ialt 6, 10 til 14 Rdl. — Selve Regningerne ser almindeligvis saaledes ud, at der for hver Dag, hvor der er foretaget noget i Sagen, er angivet dels de positive Udlæg, dels det Salær, som Procuratoren beregner sig for sin Umage. Paa den Maade kan et stort Salær unægtelig ogsaa bedre glide ned, eftersom den Sum Procuratoren putter i sin egen Lomme, aldrig kommer til at staa samlet, men adskilt i lutter Smaabeløb paa 1, 4 à 6 Rdl. Og saa finder de det endda undertiden nødvendigt at pynte lidt paa det og give det Udseende af at være saa forfærdelig billigt ved Vendinger som: «Sallarium og Fortæring modereres til 6 Rdl.» eller «... anføres ej højere end 4 Rdl.» Men naar alle disse smaa og større Summer lægges sammen, og dertil saa kommer de positive Udgifter, som maaske, uden at det kan kontrolleres, angives blot en lille Smule højere, end de

i Virkeligheden har været, saa bliver det tilsidst ikke saa ganske ringe et Beløb, Procuratoren tjener.

Som Exempel paa, hvorledes disse Regninger tog sig ud, anfører jeg Slutningen af en af dem, der lyder saaledes:

«Endnu er gaaet følgende Bekostninger:

1. For min Rejse og hafte Umage udi den Post angaaende Confiscation over de 4 Ruller Tobak og de 7 Toppe Sukker opføres ej mere end 10 Rdl. 5 ƒ 5 β
2. De tvende Mænd, som holdt Vagt over Gaard og Gods i 61 Dage, er betalt Dag og Nat 1 ƒ 4 β er 13 2 -
- Betalt Underfogden for at være ved Aabningen og igen at forsegle ved Auctionen i alt efter hans Regning 2 -- 1 -
- Jeg har forbrugt Lak og Sejlgarn ved Forretningen i det mindste for 2 - 8 -
- Betalt Tamburen for at slaa til Auctionen over Løsøret 1 — — —

Det er aabenbart, at her er intel glemt, men Regningens Summa er da ogsaa i alt 123 Rdl. 5 ƒ 4 β.

En anden Regning, der findes sammesteds, fortjener at citeres, fordi den synes at være ganske ualmindelig opskruet. Poster som følgende kan i alt Fald ikke siges at være billige.

- «9. Decbr. mødte atter bemeldte min salig Mands*) Fuldmægtig Christen Friis for at afhøre Dom i Sagen, der til den Tid var optagen, men dog imod al Forhaabning ej blev afsagt førend 14 Dage efter, hans Fortæring i 3 Dage à daglig 4 ƒ 2 Rdl.
- Salario 8 —
- Den 23. Decbr. gik der endelig Dom i Sagen, da bemeldte min salig Mands Fuldmægtig mødte og samme afhørte; Fortæring i 3 Dage à daglig 4 ƒ er 2 —
- Salario 8 —

Og dog bemærkes det om denne Regning, at den efter mine ringe Tanker er saa moderat, som ske kunde, ja ej en

*) Regningen fremkommer først efter Procuratorens — Procurator Schønnings — Død.

Gang derudi anført, at min sal. Mand befordre sig med sin egen Hest og Vogn.»

Hensigten med Stiftamtmandens Indstilling til Regeringen er som nævnt at faa fastsat en Taxt for Procuratorernes Betaling, der skal gælde over hele Riget; og det Princip, hvorefter han udarbejder sit Forslag til en saadan, er fornemmelig, at der skal tages Hensyn til Vidtløftigheden af de Processkridt, der foretoges, altsaa for Indlæggenes Vedkommende, at der ligefrem gives Betaling arkevis, og mere for det første end for det andet Indlæg, og endelig, naar det overskrider en vis Størrelse, slet intet Salær. Den samme Maalestok anlægges ved Tingsvidner. Regeringen anser det dog ikke for formaals-tjenligt overhovedet at fastsætte en saadan Taxt, og alt bliver følgelig ved det gamle.

Der er endnu Lejlighed til her at omhandle en Side af Procuratorernes Virksomhed, som var Aarsag til stadige Rivninger mellem Øvrigheden og Procuratorerne, nemlig disses Pligt til at udføre de dem overdragne Delinkventsager og beneficerede Sager uden Betaling.

Fra gammel Tid havde det været Regel, at den forurettede selv maatte forfølge Forbryderen til Straf og Erstatning. Men, at dette maatte medføre, at mange Forbrydelser gik upaaaltale hen, er jo en Selvfølge. Thi det var en temmelig bekostelig Historie at foranstalte en saadan Proces; der skulde betales for Forbryderens Underhold og Varetægt, medens Processen stod paa; der var Udgifter baade til Retsgebyrer og Procuratorsakær, og tilsidst skulde Skarprettøren betales, naar man var kommen saa vidt, at Misdæderen var bleven dømt⁹². Og kom saa hertil, at Forbryderen havde faaet fat paa en Procurator, der med Nidkærhed vilde tage sig af hans Sag, saa kunde det let hænde, at den forurettede kom til at ønske, at han aldrig havde forfulgt Forbrydelsen. I 1712 er der saaledes en Mand, der klager ganske ynkeligt over, hvorledes det er gaaet ham: «Afvigte 24. Octbr. faldt Dommen her til Bjerre-Hatting Herreds Ting paa den Tyv, jeg fattig Mand er saa ulykkelig kommen i med, at han skal hænges, og da

samme Dag for Retten indskød Tyvens Procurator sig paa Tyvens Vegne at stævne Sagen til næste Landsting. Nu er der imidlertid gaaet næsten et Aar, og endnu er der intet foretaget; de har ikke en Gang taget Hjemtingsdommen beskreven, «alt sammen for at ødelægge mig i Bund og Grund», og den ulykkelige Mand maa betale 2 Sld. ugentlig til By-svenden i Horsens for Tyvens Forplejning og Varetægt⁹⁸. Mandens Klage maa efter dette siges at være fuldt ud berettiget, og Tilfældet har utvivlsomt ikke været enestaaende.

Det første Skridt til en Forbedring af disse Forhold var Fdg. af 9. December 1712, hvori det fastsættes, at Delinkvent-sager skal føres uden Betaling af Retsgebyrer og paa ustempelt Papir, medens de øvrige Omkostninger skal lignes paa Amtet, d. v. s. betales af de enkelte Indbyggere af dette i Forhold til deres Hartkorn. I Fdg. af 26. Septbr. 1732 indskærpes denne Regel paany, og det bestemmes yderligere, at, naar Omkostningerne overskride 200 Rdl., skal de ikke bæres af Amtet alene, men lignes paa hele Stiftet. Endnu gælder der imidlertid for disse Sagers Vedkommende ikke noget særligt med Hensyn til Procuratorerne; de faar deres Salær af Parten som i enhver anden Sag. En Forandring heri sker først i 1734 paa Foranledning af Stiftamtmanden over Fyns Stift, der indstiller til Kongen, at det er »conform med Loven», at Procuratorerne skulle udføre disse Sager uden Betaling. Reskripter for Fyn og Sælland og kort efter ogsaa for Jylland⁹¹ fastslaar saa endelig den nye Regel, at de til saadanne Sagers Forfølgning baade til Delinkventens Tiltale og Forsvar anordnede Procuratorer ikke nyde noget Sallarium, men de skulle alene lade sig nøje med fri Fordringskab (∴ Befordring), samt billig Kost og Tæring.

At dette Paabud ikke kom Procuratorerne tilpas, lægger sig paa mange Maader for Dagen og er i og for sig ikke saa urimeligt. Thi det maa ikke have været en ringe Nedgang i Indtægter for dem, og den Trøst, de havde i den Kost og Tæring, de skulde have, var kun ringe, og den havde de fynske Procuratorer endda slet ikke faaet. Det varer derfor heller ikke længe, før Stiftamtmanden paa Fyn indstiller til

Kongen, at det kunde være billigt, at Procuratorerne fik Godtgørelse for deres Fortæring, naar de ere fra deres Huse og maa betale Logement og Fortæring paa fremmede Steder. Det, han foreslaar, og som Kongen ogsaa bevilger⁹⁵, er nu imidlertid ikke meget, nemlig for $\frac{1}{2}$ Dag 1 fl , for en Nat og Dag 2 fl ; men stort mere har Procuratorerne i de andre Landsdele vel heller ikke faaet. Hvor stor en Forskel der har været paa denne karrigt tilmaalte Belønning, og hvad de ellers have kunnet tjene paa en større Delinkventsag, ses bedst af en Regning, som en Procurator Boje indsendte til Amtet for en vidtløftig Drabssag, han havde ført⁹⁶. Den beløber sig til ikke mindre end 972 Rdl. 4 fl 13 ß — dog heri iberegnet de positive Udlæg, hvilke i alt udgør 271 Rdl. 2 fl 13 ß , medens Procuratoren altsaa for sin Del (d. v. s. til Salarium og Fortæring) har tiltænkt sig 701 Rdl. 2 fl . Angaaende denne Regning føres der Forhandlinger mellem Regeringen og Stiftamtmanden, idet denne sidste dog mener, at det vilde være altfor uretfærdigt, om Procuratoren slet intet Salær skulde have, navnlig da der i Forvejen er givet ham Tilsagn derom. Regeringen er enig heri, men mener dog, at Regningen er for stor, og befaler, at den skal nedsættes. Herpaa svarer saa Stiftamtmanden, at han anser det for de positive Udgifter opførte Beløb for passende, men Salæret bør nedsættes til 500 Rdl. Resultatet bliver saa, at Regeringen yderligere forlanger Salæret nedsat til 400 Rdl.; men dette tilkendes ham jo endda kun, fordi han i Forvejen havde faaet Tilsagn derom. Skulde det have gaaet efter de nye Regler, skulde han ikke have haft mere end saa mange Gange 2 fl , som han havde været Dage og Nætter uden for sit Hus, og der skulde have været mange til, for at det skulde blive 400 Rdl.

Man kan derfor ikke undre sig over, at Procuratorerne gjorde alt for at unddrage sig denne nye Forpligtelse, og at det ofte var forbundet med nogen Vanskelighed for Stiftamtmandene at skaffe Procuratorer til Førelse af Delinkventsagerne. Følgen heraf var, at de ikke sjældent kom til at overbebyrde enkelte Procuratorer med denne Slags Arbejde, medens andre helt gik fri. Stiftamtmanden over Sællands Stift Gersdorff

klager saaledes i en Indstilling til Kongen den 29. December 1736⁹⁷ over, at han navnlig ikke kan komme til at paalægge de af Kongen udnævnte Procuratorer disse Pligter, skønt de dog er lige saa nær til at bære dem som de andre, fordi han ikke paa Embedsvegne bliver bragt i Kundskab om, hvor de vælge deres Bopæl. Han havde i August samme Aar paa Sællandsfar Landsting ladet kundgøre en Befaling til alle Stiftets Procuratorer om inden 6 Uger at sætte ham i Kundskab om deres Bopæl eller Opholdssted og derhos indsende en bekræftet Genpart af deres Udnævnelse; men Udbyttet heraf var kun ringe. Der meldte sig nemlig kun 3. Ved første givne Lejlighed er det saa, han indstiller Sagen til Kongen, og det sker i Anledning af, at en vis Lorentz Brogaard — den ene af de 3 Procuratorer, som havde meldt sig — indgiver Ansøgning til Kongen om at faa dennes Beskikkelse som Sagfører for alle Over- og Underretter i Riget, en Ansøgning, som Stiftamtmanden paa det bedste anbefaler. Kongens Svar paa Stiftamtmandens Indstilling foreligger i Reskr. af 18. Januar 1737, hvorved han ligesom forhen Gersdorff befaler alle Procuratorerne i Stiftet at opgive Stiftamtmanden deres Bopæl. Hvorvidt dette endelig har hjulpet, kan jeg desværre ikke oplyse noget om.

Denne Procuratorernes Ulyst til Behandling af Delinkvent-sager viste sig naturligvis heller ikke blot deri, at de saa vidt muligt søgte at unddrage sig dem, men ogsaa i deres Behandling af dem; thi hvad var rimeligere end, at de først og fremmest sørgede for de Sager, som betalte sig, og sløsede med dem, som de intet eller næsten intet fik for? Der klages navnlig over, at disse Sager blev forhalede — noget som forresten alle Sager mere eller mindre blev — og det fremhæves, hvorledes dette er baade mod Delinkventen uchristelig og mod Landet og Købstæderne meget uforsvarlig⁹⁸, naturligvis fordi disse skulde bære Omkostningerne. Der udgaar derfor Reskripter til alle Stiftamtænd og Amtmænd i Danmark samt til Landsdommerne og Justitiarius i Højesteret om, at de ved Dommen i Delinkventsager altid skal have deres Opmærksomhed henvendt paa, om Sagen har lidt noget Ophold, for da

at dømme den heri skyldige til at betale de derved forarsagede Omkostninger⁹⁹.

Der er nu en Del, som tyder paa, at den Procuratorerne tiltænkte Betaling for Delinkventsagerne virkelig har været for ringe. Stiftamtmanden over Fyns Stift forsøger forgæves at faa den forhøjet¹⁰⁰; den sællandske Stiftamtmand forespørger i Anledning af Anordningen af 31. Juli 1739^{*)} om, hvorledes den Taxt, som Anordningen paalægger ham at sætte, skal være. Han foreslaar en Sletdaler om Dagen, naar Procuratoren skal foretage Rejser; men Kongen bliver ved sit en Gang fastsatte: $\frac{1}{2}$ Dag 1 #, en Nat og Dag 2 #. I Betragtning af det byrdefulde i Hvervet tillades det dog Amtmændene i Delinkventsager, «som i ingen Maade findes difficile», at beskikke en god Mand i Sognet, Herredet eller Birket, til Delinkventens Forsvar, naar ingen andre end fraværende Procuratorer hertil ellers kunde have. Efter Omstændighederne kan det samme ogsaa finde Sted for Aktors Vedkommende.

VII.

Naar vi nu gaar til en Undersøgelse af alle de Anker, som fra alle Sider rettedes mod Procuratorstanden i ældre Tid, saa skulde derved med det samme gives et Billede af Standens hele moralske Niveau. Men hertil er der allerede i det foregaaende givet mange Bidrag, hvorfor det, som faar Plads her, kun maa betragtes som en Udfyldning af det, som egentlig hele dette Skrift drejer sig om. Forinden vi begynder denne Undersøgelse, maa vi dog klargøre os Tidsforholdene lidt for ikke at komme til at gøre Procuratorerne Uret. Vi

*) Denne Anordn. omhandler de saakaldte Landfiskaler, der skulde udvelges for hvert Stift blandt de i Stiftet sig opholdende bedste Procuratorer eller andre dertil bekvemme Personer. At skænke disse Landfiskaler nogen udførligere Omtale vilde fore os for langt bort fra vort Æmne. De blev forøvrigt heller ikke af stor Betydning, idet Pladserne meget hurtigt ikke blev besatte (jfr. Fogtmanns Reskriptsaml. 4. B. S. 503. Note til Reskr. 6. Septbr. 1737).

maa huske paa den uendelig store Forskel mellem Datiden og Nutiden. Selvom de Ting, vi hører fra den Tid, forekommer Nutiden aldeles utænkelige, latterlige, forargelige, saa maa vi være rede til at trække noget fra og huske, hvor raa og brutal Tiden var. Slagsmaal hørte til Dagens Orden, Drikkeriet var umaadeligt og gik op til de højeste Kredse i Samfundet; man udtrykte sig ikke fint, var ikke bange for en grov Spas eller et saftigt Udtryk, hvorom Datidens Literatur nøksom bærer Vidne. Se blot paa Holbergs Komedier, eller endnu mere paa et Skrift som Leonora Christinas Jammersminde, der dog er forfattet af en Person, som havde faaet sin Tids bedste Dannelse, havde levet i sin Tids bedste Kredse og tilmed af en Dame; og Procuratorerne tilhørte ikke de bedste Kredse i Samfundet. Det var Folk uden Uddannelse, uden Dannelse, udgaaede fra alle mulige Samfundsklasser, forløbne Studenter Side om Side med bondeplagende Ridefogder; ja vi har jo i et foregaaende Afsnit set, fra hvilke Stænder Procuratorstanden rekruteredes, og hvad dér blev paavist, skal ikke indgive os store Forventninger i Retning af Finhed eller Politur, hverken i Udtryk eller Optræden.

Man var endvidere den Gang ikke særlig nøjeregnende med, hvorledes man tjente sine Penge, naar blot man tjente tilstrækkelig mange af dem. Finfølelse i Forretningssager var et Begreb, der var saa godt som ukendt, og selv de højeste Embedsmænd undsaa sig ikke for at modtage Bestikkelse, naar det bødes dem for Opnaaelse af et Embede eller en anden Gunstbevisning. Mænd som Griffenfeld og Rostgaard faldt for Fristelsen, og det hændte, at Højesteretsassessorerne solgte deres Votum. Hvor kan man saa undre sig over, at de Midler, Procuratorerne brugte for at tjene Penge, ikke var de fineste.

Hertil sluttede sig saa, som et ikke uvæsentligt Moment, den Sygdom, som i hine Tider var saa overordentlig udbredt, man kan næsten kalde den epidemisk, nemlig Processygen. Der var mange Mennesker, der sad inde med en Stridbarhed, naar det gjaldt at hævde sin virkelige eller formentlige Ret, som næsten grænsede til Sindssyge. Ligesom der var mange,

der fandt en indre Tilfredsstillelse i at slaas, hos hvem Næverne eller Kniven strax var rede til at understøtte de mundtlige Udtalelser, saaledes var der ogsaa en Del, der led af en Slags aandelig Besærkegang, om man saa vil. Vi ser dem ligge i evig Kævl og Proces med Naboer og Genboer, de søger ligefrem Anledning til at føre Retssager blot for at have Fornøjelsen, og ofte er det rene Ubetydeligheder, det drejer sig om^{*)}. Der var saaledes i Begyndelsen af det 18de Aarh. Ejeren af Nysø, der laa i stadig Kiv med de Præstø Borgere navnlig om, at de gensidig havde optaget hinandens Kreaturer, naar disse havde forvildet sig ind paa Modpartens Marker. I Aaret 1719 verserede der saaledes ikke mindre end 7 saadanne Sager ved Underretten foruden alle de ældre, som havde naaet at komme op for Landstinget eller Højesteret¹. Højdepunktet naaedes dog vistnok af en Person ved Navn Augustinus Bentzen Haar, om hvem det fortælles², at han havde ikke mindre end 20 à 30 Sager verserende paa én Gang ved de forskellige Retter, og saa var Manden tilmed Præst.

Forst udrustet med disse Forudsætninger tør vi give os i Lag med en Undersøgelse af Procuratorstandens hele Niveau og føre Læseren ind i en Retssal i hine Tider; uden dem vil man let faa den Tanke, at det er en Krostue af allerlaveste Art, han kommer ind i. Ofte havde Retten som bekendt ikke en Gang noget eget Lokale, men maatte holdes i By- eller Herredsfogdens egen Stue, hvorom der bl. a. ogsaa haves Vidnesbyrd i Holbergs Gert Westphaler, hvor Gert stævnes til at møde i Gæsteretten, «som holdes i Eftermiddag Kl. 5 i Byfogdens Storestue her i Staden»; men selv hvor der fandtes

*) Naar det af Deuntzer i hans Bog om Højesteret i 1683 udtales, at det ikke er tilstrækkelig oplyst, at Trættekærheden den Gang var større end nu, menes hermed vistnok kun, at der ikke ved en Sammenligning mellem Befolkningens Talrigbed og Processernes Antal for og nu er statistisk godtgjort noget saadant; men at der den Gang var en hel Del flere Mennesker, der led af denne ejendommelige Processyge, end der er nu, er vistnok utvivlsomt. Jfr. foruden det i Texten anførte tillige Mads Ravns Historie (A. Petersen: Koge Bys Historie, S. 92 o. ff.) og i Fredericia Jacob Ross (Vilh. Berg: Smaa Bidrag til Fredericias Historie, S. 98 o. ff.)

et nogenlunde brugeligt Retslokale paa Raadhuset, har det næppe været synderlig tiltalende. Forøvrigt laa den Tid jo ikke fjærn, hvor Retten var bleven holdt under aaben Himmel. Endnu i Slutningen af det 16de Aarh. var /det det almindeligste, og der haves endogsaa Vidnesbyrd om, at det i Kjøbenhavn vedvarede lige til 1638³. Men dette havde især om Vinteren sine Ulemper; vi høre saaledes fra Jylland i 1690, at, «naar Slud, Regn og deslige onde Vejrige indfalde», saa tyede man ind i de omliggende Byer, «ja endog vel udi Krohuse med stor Uskikkelighed»⁴. Henimod Slutningen af det 17de Aarh. blev det vel nok afskaffet de fleste Steder. Vi maa derfor nærmest tænke os Retsscenerne foregaaende i lukket Rum. Vel oftest et trangt og lavloftet Værelse, kun udstyret med et Bord til Skrивeren og nogle Bænke til Dommeren og Tinghørerne, sparsomt belyst gennem smaa Ruder, opfyldt af Larm og Raab fra de procederende, der næppe har undset sig for i Kampens Hede at slaa i Bordet for Dommeren, stinkende af daarlig Tobak, som man almindeligt røg af smaa, korte Piber, saaledes er det Interior, i hvilket vi maa tænke os at færdes, naar vi beskæftiger os med Datidens Procuratorer. Den bedste Illustration til, hvorledes det kunde gaa til paa Tinge, foreligger i et Reskript af 3. August 1708 til Stiftsbefalingsmanden over Fyns Stift⁵, der omhandler Forholdene ved Odense-Skovby Herreds Ting. Det hedder heri, at der klages over bemeldte Herredsfoged, «at han conniverer med Bonden i Møllegaard, hvor Ting holdes, at han sælger Øl, Brændevin og Tobak som i en ordinær Kro, saa at Vidner, som for Retten skal afhøres, og andre, som der kunde have at forrette, drikker sig saa drukken, at de hverken kunne staa eller gaa». Herredsfogden har forgæves andraget om, at der maatte anvises ham et Sted at bygge et Tinghus paa, og at Tingmændene maa faa Paalæg om at møde i rette Tid. Som Følge af disse mindre heldige Forhold faar Stiftamtmanden Paalæg om at sørge for, at al Krohold ved Tinghuset bliver afskaffet, en Regel, som forøvrigt kun var en Gentagelse af Christian IV.s store Reces II—6—6.

Nu vilde det jo unægtelig lette os vor Opgave i ganske

væsentlig Grad, hvis vi turde hente de Træk, af hvilke vi skal danne os et Billede af Procuratorstanden, fra den samtidige Literatur; men det gør vi ikke; vi skulde netop uafhængig af alle mulige Fordomme og uden at lade os vildlede af Litteraturens Hang til at gøre Procuratorstanden og dens Laster latterlige, ud af de Vidnesbyrd, som Livet selv har efterladt os, søge at danne vor Mening om dens moralske Standpunkt. Det er netop en af vore Hovedopgaver at kontrollere denne Litteraturens Fremstilling af Procuratorstanden og navnlig undersøge, i hvor høj Grad Holbergs Procurator typer stemmede med hans Samtids. —

Vi har i det foregaaende set, hvorledes det var med onde Anelser, Regeringen skred til at give Procuratorstanden Autorisation i 1638. Man var paa det rene med, at der kunde komme Bryderier ud deraf, og det varede ganske rigtig heller ikke længere end til 1647, for Christian IV. maatte udstede et Brev om dem til sine Rigsraader⁶. Han skriver d. 15. Juli: «Efter- som der adskillige findes af dennem, som er forvist Retten, som af Os selv og Eder besiddes, der sig siden paa Landet lader bruge til Hjemtingene at plage med unyttige Processer fattige Folk, da bede Vi Eder og naadigst ville at paa Middel og Veje være betænkt, hvorledes det herefter kan forekommes.» Desværre skulde det langt fra blive sidste Gang, at saadan Klage lød. Der omtales her netop noget, som mere end alt andet bidrog til at trække Sagførerstanden nedad og navnlig at nedsætte den i det almindelige Omdømme, det, at der altid var en Mængde Mennesker, som uden mindste Autorisation gik rundt og fuskede i Procuratorhaandværket. Grænsen mellem de virkelige Procuratorer og de rene Fuskere bliver ganske flydende, og Konkurrencen bliver derved saa stor, at ogsaa de beskikkede Procuratorer nødes til at gribe til mindre hæderlige Midler for overhovedet at kunne leve. Forholdene skildres levende i den ovenfor S. 44—45 omtalte Erklæring fra Stiftamtmand Holstein om Procuratorforholdene paa Sælland i 1732. Han siger, at fast enhver uden Hensyn til Lovens Bydende i 1—9—10 lader sig bruge som Procurator, og fortsætter: «Hvad

ondt heraf følger, er fast utroligt. Thi, som de fleste af deslige Folk intet eje, men ere nogle Omløbere, saa agte de fast ikke, enten hvad de sige, skrive eller gøre, beflittende sig aleneste paa at hidse Folk sammen til ufor nødne Processer, afsnakke dennem derpaa en Del Penge, og naar de ej mere formaa, forlade Sagerne, hvorudover de af Eders Majestæt samt Øvrigheden anordnede Procuratorer betages deres Brød og maa leve i Armod, medmindre de vil følge samme Proce-deur, hvilket derfor vel og ofte sker.» Af disse Ord faar man næsten Indtryk af disse Procuratorer som en almindelig Landeplage; man ser dem for sig, luvslidte og fedtede, snuse omkring efter Bytte uden virkelig Evne til at gøre Gavn, blot med det ene Formaal for Øje at sætte Folk sammen for at skaffe sig en lurvet Indtægt. Den Skildring, som Stiftamtmanden har givet, udfyldes ved følgende Lignelse, som jeg har truffet paa i Samtidens Literatur⁷. Procuratorerne ere som «tvende Tvættersker, der har faaet et vaadt Lagen imellem sig, hvilket de drejer den ene til en, den anden til en anden Side, indtil alt Vandet er udpresset, da de skænger det over en Planke eller Snor og saa gaar derifra». Hvilket paa almindelig Tale lyder saaledes: Det gælder blot om at faa fat i en Sag og pine saa mange Penge ud af den som muligt, lige meget om Parternes Tarv derved fremmes eller ej: og det Princip er vist ikke saa sjældent blevet fulgt.

At der ogsaa kunde være ligefremme Forbrydere iblandt Procuratorerne, er i og for sig ikke saa mærkeligt; thi saadant kan man jo træffe paa i alle Samfundsklasser. Men naar der foreligger en Beretning⁸ om, hvorledes en Bonde en Gang i 1755 var bleven lokket ind hos en Procurator i Kjøbenhavn ved Navn Møller og i hans Overværelse af 2 Soldater blevet «filouteret fra» 5 Rdl. 4 $\text{\textit{fl}}$ i Spil, saa har en saadan Bondefangerforretning sikkert passet langt bedre ind i en Procurators Virksomhed den Gang, end den vilde gøre nu til Dags.

Den Rigdom af Øgenavne, man havde for Procuratorstanden i hine Tider, varsler heller ikke godt om dens moralske Værd. Vi har allerede i det foregaaende set Ordet «Tingstud», der rigtignok, efter hvad vi antog, fra Begyndelsen

af ikke har haft nogen foragtelig Klang; vi har set Ordene «Vinkelskriver» og «Bænkeskriver», der altid har rummet en nedsættende Mening. Saa er der «Rabulist» og «Lovtrækker», af hvilke i alt Fald det sidste bruges endnu som Betegnelse for en mindre fin Procurator. Det mest drastiske af dem alle er nu gaet af Brug, men synes ikke at have været saa helt ualmindeligt i det 18de Aarh., nemlig Betegnelsen «Trættebælle»⁹. Det fortjener at bevares fra Forglemmelse, fordi det viser Procuratorstanden netop fra en af de Sider, hvor man havde allermest at udsætte paa den, nemlig som Personer, der hidsede Folk sammen og hindrede Forlig.

Fremstillingen i det enkelte af de Fejl, som klæbede ved Procuratorstanden, kan aldrig blive andet end en Række Exempler, der er samlede under forskellige Synspunkter, men som aldrig kan blive udtømmende, og som paa den anden Side stadig maa ses under Forbehold af, at der naturligvis ogsaa gaves Folk blandt Procuratorerne, som ikke faldt for de mange Fristelser, om end disse dog vistnok — navnlig naar man regner alle de uautoriserede med — kun kan betegnes som hæderlige Undtagelser.

At en Sag blev forligt, var for en Procurator det samme som at miste en Indtægt, altsaa maatte han i Kraft af Selvopholdelsesdriften være født Modstander af ethvert Forlig og saa vidt muligt hindre det. Et Exempel paa temmelig vidt dreven Iver i denne Retning foreligger i en Sag fra 1680 mellem Fru Anne Lindenov paa Bækkeskov og Rabe v. Schildern paa Lindersvold¹⁰. Rabe v. Schildern var død, medens Sagen stod paa, og de to Fruer var endelig blevne enige. De sender derfor en Mand med Fuldmagt til at hæve Sagen paa Tinge. Men dette var ikke Procurator Abel Nielsen tilpas; han greb da til det fortvivlede Middel at paastaa, at Rabe v. Schildern ikke var død, og at Sagen som Følge deraf ikke kunde forliges. Heldigvis lykkedes det ham nu ikke at fuldbyrde sit Forsæt, al den Stund enhver vidste, at det var Løgn, hvad han sagde, og Sagen blev derfor trods hans Modstand forligt.

Denne Procuratorernes Virksomhed for at hindre Forlig ser man dem drive overalt; endogsaa ved de gejstlige Retter,

Provsteretterne og Landemoderne, trænger de sig ind for at drive deres Spil, og det endog i en saadan Grad, at Biskop Hersleb i 1738 finder sig foranlediget til at bringe Sagen for Kongens Øre¹¹. Hans Skrivelse begynder saaledes: «Med Bedrøvelse og fast med Blusel har jeg maattet fornemme om Trættekærhed hos en Del Gejstlige i Stiftet, dels Præster, dels Degne, saa de ere saa færdige til Rettergang mellem dem selv baade til Forargelse i sig selv og til større Forargelse, som under Processens Drift forvoldes. Jeg holder allerunderdanigst for, at Processerne baade fremmes saa og forlænges derved, at de Gejstlige, som indbyrdes føre Proces, tage Procuratorer paa begge Sider, og Parterne selv ikke møde enten for Provsteret eller Landemode, hvorved baade Dristigheden bliver større at skrive og gore ubillig Paastand, efterdi deres Skrifter ikke bliver rød, eller har Undseelse, som de selv kunde have, naar de vare tilstede, saa og forhindres derved det Forlig, som af Retten kunde arbejdes paa, naar Parterne selv mødte for en gejstlig Ret og deres Øvrighed, foruden det, at Processerne ved Procuratorernes Kunster meget forlænges, indvikles og gøres vidtløftigere, end fornødent er.» Biskoppen foreslaar derfor, at, naar de Gejstlige har Trætte indbyrdes, skal de tilholdes at møde selv og uden Procuratorer, idet han mener, at «en christelig og fornuftig Tiltale i Retten snarere kunde formaa et christeligt Forlig, end naar Parterne ere fraværende en eller begge», og Procuratorerne kan beraabe sig paa, at de ikke har Fuldmagt til at indgaa Forlig. Sagen fik imidlertid ikke det af Biskoppen ønskede Udfald, idet Regeringen i Reskript af 29. August 1738 fandt det betænkeligt helt at forbyde Procuratorerne at møde og derfor nøjedes med at anbefale de Gejstlige ogsaa at møde selv.

Iøvrigt er det jo ikke saa let at oplyse Procuratorernes Virksomhed for at opvække Processer; thi i Følge Sagens Natur vil dette kun sjældent fremgaa af Retsprotokollerne, hvor Sagen først kommer, efter at der er udtaget Stævning, og Procuratoren altsaa har naaet sit Maal. Enkelte Vidnesbyrd om denne Virksomhed har jeg dog truffet paa. Der falder saaledes en Dom ved Laalandsfar Landsting i 1673¹²,

hvor det blandt andet hedder, at Niels Jørgensen, «som uden Aarsag haver rippet denne Sag af nye, saavel som Christen Henrichsen, der befindes at have imod Recessens bare Ord og rette Mening gjort sig selv til Fuldmægtig og hidset Parterne sammen», skal give den ene af Parterne hver 5 Rdl. i Kost og Tæring. I dette ene Tilfælde faar de falske Raadgivere deres velfortjente Straf; men hvor ofte er ikke lignende Tilfælde gaaet hen, uden at Dommeren er bleven opmærksom paa, hvem det egentlig er, der er Ophavsmand til hele Trætten.

Med disse Forudsætninger for Øje bliver man noget mistænksom, naar man hører, hvorledes den senere Kancelliraad og Generalfiskal Truels Smith optræder i en Sag, der behandles for Politi- og Kommercekollegiet i 1715. Sagen omhandler et Tilfælde, hvor Politiet aabenbart er gaaet for vidt i sin Inkvisionsiver, og en af Politibetjentene faar i den Anledning Tillhold om at bede den ene af de sigtede om Forladelse, hvilket ogsaa rigtigt sker i Rettens Paahør; men Procurator Truels Smith «protesterede og reserverede hende hendes Tiltale derfor til Politibetjenten, saasom han holdt det for en aparte Æressag, denne Sag aldeles uvedkommende»¹³. Naturligvis er det jo muligt, at han handlede af lutter Iver for at iagttage sin Mandants Tarv, men alligevel — man vejrer en Bihensigt, som ikke er af den reneste Art.

Naar nu en Procurator havde faaet fat i en Proces, saa var det i alle Tilfælde i hans Interesse at trække den saa længe ud som muligt, og det af to Grunde: for det første fordi han derved skabte sig selv en større og langvarigere Indtægt, og for det andet — naar han mødte for Indstævnte — for saa længe som muligt at fri denne for at betale sin Gæld. Naar nemlig Indstævnte henvendte sig til en Sagfører, saa var det — bortset naturligvis fra de virkelige Meningsforskelligheder, der kom for Domstolene — meget ofte udelukkende af den Grund, at han ønskede at faa nogen Frist, inden han skulde ud med sine Penge. Heldigt var det jo naturligvis, naar saaledes Partens og Procuratorens Interesse faldt sammen; men selv om dette ikke var Tilfældet, var der den bedste

Vilje hos Procuratorerne til at trække Sagen ud og navnlig gøre den saa indviklet som muligt, med Vidner og Kontrastævninger og Protester. Thi jo flere Poster der kunde opføres paa den nøjagtig specificerede Regning, jo større blev ogsaa den sammenlagte Sum og det beregnede Salær.

Saa længe man opfattede D. L.s 1—5—8 som et Paabud om, at en Sag overhovedet ikke maatte versere i mere end 6 Uger for Retten, kunde den Forhaling, som kunde finde Sted, dog ikke blive synderlig lang; men denne, den oprindelige og rigtige Fortolkning af dette Lovsted gik meget snart i Glemme. Allerede i Begyndelsen af det 18de Aarh.^{*)} opfattede man kun Artiklen som et Paabud til Dommeren om, at han ikke maatte have Sagen optaget til Doms længere end 6 Uger. og der fandtes saaledes ikke mere nogen lovhjemlet Begrænsning for Varigheden af en Proces. At ville forklare denne nye Opfattelse af Lovstedet ved en Henviisning til Procuratorernes stadig stigende Indflydelse og Magt over Sagerne gaar dog vistnok ikke an. Den forandrede Opfattelse har snarere sin Grund i, at netop paa samme Tid gik Proceduren over fra den delvis mundtlige, som Chr. V.s Lov tænker sig, til en skriftlig Procedure ved Indlæg¹⁴, og forsaavidt er der altsaa en Sammenhæng med Procuratorernes hyppigere Optræden, som denne netop faldt sammen hermed¹⁵). Paa dette Sted bortses der ganske fra denne Regel, og det forudsættes, at en Proces kunde vare, saalænge det skulde være, hvilket man ogsaa nærmest faar Indtryk af var Reglen.

Naar det her siges, at Sagerne blev forhalede, saa er dette Udtryk egentlig ikke oplysende nok. Det burde snarere siges, at Sagerne blev gjort vidtløftige og indviklede, og at

*) Den officielle Stadfæstelse foreligger i Reskr. af 23. Jan. 1739.

**) Undersøgelsen af, hvorlænge 1—5—8's Regel om de 6 Uger som den længste Varighed for en Proces holdt sig, vilde fordrer meget dybtgaaende Forskninger af Tingbøgerne fra Begyndelsen af det 18de Aarh., som i og for sig kunde have stor Interesse, men som jeg ikke har anset det for nødvendigt at foretage for dette Arbejdes Skyld. Skildringen af Procuratorernes Forhaling af Sagerne maa derfor i væsentlig Grad savne den Støtte, som et større statistisk Materiale unægtelig vilde yde.

der blev fremsat en hel Del temerære Indsigelser. Thi, hvad egentlig Langsomhed i Rettergangen angaar, staar vor Tid sikkert ikke tilbage for hin. Det, som vi lægger Vægten paa, er, at Procuratorerne trak Sagerne ud for derved at opnaa en Vinding, hvilket en hæderlig Procurator nu til Dags dog ikke indlader sig paa. Endvidere maa man huske paa, at Retsvæsenet den Gang egentlig var anlagt paa stor Hurtighed i Processernes Tilendebringelse. Den Indflydelse, Procuratorerne udovede til Forandring heraf, gaar atter Haand i Haand med Forandringen fra skriftlig til mundtlig Procedure og med Retsvæsenets Tildannelse efter et embedsmæssigt Tilsnit.

Et tydeligt Billede af, hvorledes det gik til med Rets-sagerne i 1744, faar man ved følgende Stykke af en Skrivelse til Regeringen om det sællandske Landstingshus's Reparation. Det hedder, at det «iblandt litigerende Parter nu er bleven en vedtagen Skik, at den, som stævnes, lader sig til det første Landsting, da Stævningen kommer i Rette, give Forelæggelse, hvorefter han møder til det andet Landsting for at begære Opsættelse til at udtage Contrastævning, hvilken han da endelig til tredje Landsting producerer, og derpaa laver Saggivelse til det fjerde, saa at der næsten altid bortgaar et Fjerdingaar, om ikke mere, fra en Sag bliver indstævnt, indtil den paa begge Sider bliver anhängig gjort». ¹⁵

De samme Tilstande faar man Indblik i ved at gennemlæse Fdg. af 30. Oktober 1733, hvori det befales, at der i Fremtiden skal betales lige saa højt Gebyr for en Kontinuationsstævning som for den første Stævning i Sagen. Den gamle Regel, at der ikke skulde betales noget for Kontinuationsstævninger, havde nemlig ført til, at Sagerne blev forlængede; man udtog Kontinuationsstævning, «enten Materien kan henregnes til det første udtagne Stævnamaal eller ej . . . da dog Parterne formener, at, naar først Stævning i Retten er anhängiggjort, de siden for de derfor betalte Penge maa have saa mange Continuationsstævninger, som dem lyster».

Naar man i det enkelte vil gøre Rede for alle de Maader, hvorpaa en Sag kan trækkes i Langdrag, saa frembyder der sig først en Maade, som i og for sig intet har med Pro-

curatorstandens Forhold at gøre, men som ikke desto mindre var et godt Vaaben i Indstævntes Haand, naar det gjaldt om at skaffe sig Tid. Det var Reglen om den saakaldte Forelæggelse af Lavdag, der existerede som gældende Ret i Landet lige til Fdg. af 3. Juni 1796. Den bestod som bekendt deri, at, naar Indstævnte ikke mødte den Dag, til hvilken han var stævnet, saa blev Sagen ikke som nu optagen til Doms med den Virkning, at Sagen tabtes, hvis der ikke var begaaet Formfejl, men den blev opsat til næste Retsdag. Der hengik saaledes mindst en Uge — ved Landstinget meget længere Tid — og da den samme Fremgangsmaade i alt Fald i den ældre Tid kunde gentages flere Gange, saa blev der ikke vunden saa lidt Tid endda. Hvor almindeligt det var at benytte sig af den herved opnaaede Frist, har jeg truffet et Exempel paa i Næstved Bytingsprotokol¹⁶ for Aar 1700, hvor en Person ved Navn Albert Gudenrath, der ofte mødte som Procurator ved Retten og ellers plejede at indfinde sig hver eneste Retsdag, passede at udeblive, da han selv en Dag var indstævnt paa egne Vegne.

Foruden denne Maade var der selvfølgelig mange andre, man kunde anvende for at trække Sagen ud. Navnlig kan der anføres en Del Exempler paa temerære Formalitetsindsigelser, der fremsættes i den Hensigt at faa Sagen afvist fra Retten, for at Sagsøgeren saa skal have Ulejlighed med at indstævne Sagen paany, hvis Indsigelsen tages til Følge. Oftest kom der nu imidlertid ikke andet ud deraf end, at Retten maatte afsige en Kendelse, hvorved Indsigelsen lorkastedes, men da denne Kendelse gerne afsagdes samme Retsdag, opnaaedes der ingen Udsættelse af Sagen, kun en Forsinkelse af Rettens Tid, der nærmest gik ud over Dommeren. Saadanne Formalitetsindsigelser kunde gaa ud paa Fejl ved Stævningens Forkyndelse: at Kaldsmændene, der mødte paa Tinge og afhjemlede Kaldet, virkelig havde sørget for, at den Indstævnte kom til Kundskab om Stævningens Indhold¹⁷. Det kunde være Indsigelse mod Modpartens Sagførers Berettigelse til at gaa i Rette for sin Part, hvorfor der til Bevis fordredes Fremlæggelse af en skriftlig Fuldmagt¹⁸, og meget andet. En saa-

dan Indsigelse mod Modpartens Kompetence forekommer i 1715 i en Sag for Politi- og Kommercekollegiet¹⁹. Retten spørger Procuratoren, hvorpaa han grunder sin Indsigelse; «men Procurator Leth nægtede videre Raisons til sin Exception mod Citanten at fremføre end, at han svarede dem, at Retten vel selv vidste dem». Dette Orakelsvar foranledigede selvfølgelig ikke Dommerne til at afvise Sagen; men ikke desto mindre lykkedes det dog at faa Sagen afvist af den Grund, at den Gang, da Stævningen blev forkyndt, var Seglet endnu ikke paasat denne. Politidirektøren, der naturligvis gerne vil forsvare den Politifuldmægtig, hvis Fejl det var, at Sagen var bleven afvist, kommer ved denne Lejlighed med nogle meget skarpe Udtalelser om det forkastelige i, at det tilstedes Procuratorer at møde ved Kollegiet i Strid med Instruxens Forbud. Da endelig Sagen atter kommer for efter ny Indstævning, forsøger Procuratoren sig paa ny med en Indsigelse om Gyldigheden af Stævningens Forkyndelse, men denne Gang dog uden Held, og Sagen gaar endelig sin Gang.

Et andet Exempel paa Anvendelse af Formalitetsindsigelser for at forhale Sagen har jeg truffet paa i et Interlocutorium, som den 19. Maj 1724 afsiges i den berygtede Anne Hattemagers' Sag. Procurator Bang faar heri Tilhold om ikke at opholde Retten «med saadanne Memorialer, som han sidst har indgivet», ej heller hindre Vidnernes Førelse. «Desforuden advares han en Gang for alle, at Retten agter ikke hver Gang at afsige Interlocutorium, naar han paafordrer, men alt sammen skal vel finde sig ved den endelige Doms Afsigelse»²⁰.

At opregne alle de Maader, hvorpaa en Sag kunde forhales og vidtløftiggøres, vilde være haabløst. Exempelvis skal kun nævnes Udtagelse af Kontrastævninger og Kontinuationsstævninger, Besigtigelser paa Aastedet, om hvilke det siges²¹, at de er Procuratorernes største og bedste Indkomster, unødvendige Vidneførsler o. s. v.

Særlig over Højesteretsprocuratorerne klages der i 1717 i en Indstilling fra de Tilforordnede i Højesteret²², fremkommen i Anledning af den stadige Ulempe, at Sagerne hobede sig

op fra Aar til Aar, fordi de ikke hurtigt nok blev expederede — et Forhold, som forøvrigt ingenlunde Procuratorerne alene bar Skylden for. Det hedder heri, «at de bruger saa mange dicentes og pure oratoria . . . henfalder til saa mange Raisonnements og vidtløftige Repetitioner . . . lader ofte oplæse et helt Tingsvidne for et Vidnes Skyld alene, som fornemmelig kommer af deres egen Magelighed, og af det, at da Sagerne ere saa mange, og de Procuratores, som de fleste vil søge til med deres Sager, ikkun faa, de da, endskønt de enten burde antage mindre Tal af Sager eller holde flere Fuldmægtige, ikke studere paa Sagerne førend Aftenen tilforn og derfor lader oplæse saa vidtløftige, unødvendige Documenter, eller mere af de nødvendige, end behøves, at de imidlertid kan samle deres Tanker og udlede det, som de skal tale.» Det siges dog til deres Undskyldning, at de undertiden nodes til al denne Vidtløftighed derved, at Sagerne ere blevne fordærvede ved Underretterne, og «deres fattige Principaler», som selv er til Stede i Retten, forlange ofte af dem, at alt skal oplæses nu, da det er den sidste og afgørende Dom, som skal fældes, fordi de ellers mener, at Sagen ikke bliver tilstrækkelig oplyst. Regeringen var fremkommen med Forslag om, at der skulde opstilles et Timeglas eller Sejerværk, som skulde afpasse Procuratorernes Taler; men dette Forslag anses af de Tilforordnede for upraktisk og uretfærdigt, da man ikke i Forvejen kunde have nogen Mening om Sagernes Vidtløftighed og derfor ikke kan skære dem alle over én Kam. Regeringen indskrænker sig derfor til i Reskript af 6. April 1717²³ at udstede et Reglement, som skal oplæses, naar Procuratorerne aarlig for Retten aflægge deres Ed, for at de altid kan have i Minde at bruge størst mulig Korthed i deres Procedure.

Endnu skal det kun nævnes, hvorledes der ogsaa klagedes over, at de Sager, som blev paadømte af Kommissioner, blev forhalede. Behandlingen af en ganske almindelig Rets-sag for en Kommission var den Gang langt almindeligere, end den er nu, en naturlig Følge af Underdommernes Uduelighed. Kommissorialbehandlingen foregik paa den Maade, at den ene Part valgte nogle Kommissarier, og Modparten havde da Adgang

til at vælge Kontrakommissarier, som det hed, hvilke da i Forening opnaaede kongelig Bevilling til at dømme i Sagen. Men her var der jo den skønneste Lejlighed til at trække Sagen ud, idet man ganske simpelt kunde forhale dette Valg af Kontrakommissarier, hvilket ogsaa, efter hvad der udtales i en Fdg. af 25. Maj 1731²⁴, ofte fandt Sted. I samme Forordning omtales der ogsaa en anden Omstændighed, som hidrog til, at Kommissionssagerne blev forhalede. Det var nemlig Praxis, at ethvert Kommissorium samtidig med den kongelige Bevilling til at dømme i Sagen fik Paalæg om, naar Proceduren var endt — før Sagen blev optagen til Doms — at tilspørge Parterne udtrykkelig, om de havde noget yderligere at fremlægge; og heraf tog Procuratorerne naturligvis Anledning til at holde Kommissarierne hen med, at der virkelig fandtes yderligere Bevisligheder, med hvis Fremlæggelse der var Vanskeligheder. Forordningen paalægger derfor Kommissarierne at tilholde Parterne og deres Procuratorer at «entholde sig fra al ufornoden Vidtløftighed og Ophold og fremlægge alt fornødent saa betids, at Sagen kan blive endt inden den i Loven foreskrevne Tid» (nemlig 6 Uger)²⁵.

Et Forhold, hvori maaske tydeligere end paa nogen anden Maade Procuratorernes moralske og sociale Standpunkt lægger sig for Dagen, er endelig deres Opførsel paa Tinge. Det maa dog atter her bemærkes, at vi maa være varsomme med at bedømme denne deres Opførsel efter Nutids Maalestok — og det af flere Grunde. For det første var hine Tidens Optræden og Udtryksmaade vidt forskellig fra vor; man havde nærmere til de grove Udtryk og den brutale Opførsel, end de bedre Klasser nu til Dags har. Men for det andet maa man tage i Betragtning, at Stridighederne den Gang kom for Retten, medens de endnu havde bevaret hele den personlige Bitterheds Præg; det var ikke som nu en akademisk og lidenskabsløs Strid mellem Personer, der gensidig har den største Agtelse for hinanden. Hertil medvirkede i væsentlig Grad, at Parterne ofte selv mødte sammen med Procuratoren, ligesom ogsaa det, at Indlægene blev oplæste for Retten i Modpartens Paahør, maatte gøre sit til at rippe Striden op paa ny. Derfor er det ogsaa naturligt, at larmende og upassende Op-

førsel paa Tinge mest forekom, naar Parten selv var til Stede.

At det undertiden kunde gaa ganske overordentlig livligt til for Retten, kan man finde utallige Exempler paa og navnlig naturligvis i endnu ældre Tid. Der kan saaledes nævnes en Fortælling om, hvorledes en Adelsmand ved Navn Albert Skeel i 1609 skal have stukket en Advokat ihjel for Viborg Landsting²⁶; men han maatte rigtignok ogsaa bøde med sit Liv derfor. — Den 26. Januar 1573 gaar det saa tumultuarisk til paa Ribe Byting, at Skriveren maa undskylde sig for ikke at have faaet noget indført i Tingbogen dermed, at det paa Grund af det store Bulder og Ulyd havde været ham umuligt at høre, hvad hver Mand sagde²⁷.

Saaledes gik det til 100 Aar før Chr. V.s Lovs Tid, og meget bedre var det ikke blevet i 1683, at dømme efter de Bestemmelser i Loven, som søger at værne om Rettens Værdighed, nemlig dens 1. Bogs 12. Kapitel. Der tales her²⁸ om «Ulyd med Raaben, Buldren, Banken eller Banden», om at give sin Vederpart Skældsord eller skælde en anden ærlig Mand for Løgner og om ikke at ville give Plads for Retten. At der med alt dette ikke tænkes paa stillfærdige Injurier, men virkelig er tænkt paa Slagsmaal og Tummel, er ikke tvivlsomt. Paa en lignende mindre passende Optræden tyder ogsaa en Artikel i Kjøbenhavns Magistrats Forretningsorden af 7. November 1685, hvori det paalægges Parter og Procuratorer herefter «beskedeligere og finligere mod hinanden at gaa i Rette og Magistraten tilbørlig begegne og at entholde sig fra Skælden Gloser og Bander under vedbørlig Straf»²⁹.

Ligefremt Slagsmaal for Retten har jeg dog mærkelig nok aldrig truffet paa i Retsprotokollerne, om end det sikkert nok ikke saa sjældent har fundet Sted. Følgende Optrin fra Næstved i Aar 1700 grænser dog meget nær op dertil³⁰. Det var i en Sag mellem en Apoteker Tølner og den før omtalte Gudenrath. Denne sidstes borgerlige Livsstilling har jeg ikke fundet nogen positiv Oplysning om; han mødte meget ofte som Procurator og blev ogsaa undertiden benyttet som Sættedommer eller -skriver, naar den ordinære Dommer eller Skri-

ver var forhindret. Sagen drejede sig om en Krukke, der var bleven slaaet i Stykker i Apotekerens Hus en Dag, da nogle Borgere havde været forsamlende dér for at højtidelig- holde den nylig afsluttede Fred; at Stemningen havde været noget løftet paa Grund af de velmente Skaaler, der var bleven tømte til Ære for Kongen, behøver vel næppe at fortælles. Apotekeren stævner imidlertid Gudenrath til at møde for Næstved Byting den 25. Oktober. Nu er der det mærkelige, at der denne Dag aldeles intet er indført i Tingbogen udover den Opramsning af Dommerens, Skriverens og de 8 Ting- mænds Navne, som for hver Retsdag findes der. Om man tør sætte denne Forsømmelse i Forbindelse med de stormfulde Optrin, som den Dag virkelig fandt Sted paa Tinget, tør jeg ikke afgøre: men troligt nok er det. Thi, hvad der er fore- gaaet, oplyses under en Vidneførsel, som finder Sted 14 Dage senere — altsaa 8. November — i en Sag mellem de samme Parter og netop foranlediget ved det paa Tinget foregaaede (angaaende Overfald med utilbørlig Ord og Gærning, som Albert Gudenrath skal have øvet imod bemeldte Apoteker af- vigte 25. Oktober, da han til Næstved Byting skal have ladet kalde Albert Gudenrath). Det er en af Stokkemændene, der vidner, som følger: Albert sagde først (til Beskyldningen for, at han havde slaaet Krukken itu), det var ikke sandt. Dertil sagde Apotekeren: jo, det var sandt. Saa svarede Albert, at det var Løgn. I Ordstridens Løb havde Apotekeren sagt til Gudenrath: «Den Tid var han en Licutenant, mens hvad er I nu for en», hvorefter Gudenrath var gaaet hen til ham og havde spurgt ham, om han ikke var en ærlig Mand nu som da. Dertil svarede Apotekeren intet. Efter dette Ordskifte, og efter at Gudenrath havde erklæret, at han vilde møde Apotekeren enten paa Torvet eller, hvor han vilde have ham, medens Apotekeren bad Stokkemændene, at de vilde drages til Minde, hvad der var foregaaet imellem dem, forlod de to Modstandere Retslokalet sammen. Men dermed var Striden ikke endt. Thi et andet Vidne forklarer, at, da han den Dag kom gaaende op til Tinget, mødte han i Døren Gudenrath og Apotekeren i Følge med en Raadmand, og de stod og «havde

Ord sammen», hvorefter de alle tre gik ud af Døren. Derefter hørte han strax nogen Tumult udenfor Døren oven Trapperne» og gik da derud. «Da saa han Gudenrath og Apotekeren havde hverandre i Haaret, og Apotekerens Paryk laa paa Jorden og begge deres Hatte, og Henrik Laffrentzen (Raadmanden) stod hos og nogle flere, som vilde skille dem ad». Naar en ituslaet Apotekerkrug kunde sætte Sindene i den Grad i Bevægelse, hvor let maatte saa ikke en Proces, der drejede sig om vigtigere Livsforhold, kunne faa det hid-sige Blod til at koge over!

Der skal endnu anføres en Dom fra Falsters Landsting i 1674, der har følgende Ordlyd³¹: «Den Tvistighed imellem Parterne og især mod Mads Hyldtoft³²) til Byting forfalden. hvor den ene sig over den anden besværges for Ulyd og Forhindring i deres Sag udførligen og bevisligen at forebringe, da, saasom paa begge Sider Misligheder befindes, bør dette hermed paa begge Sider lige at være ophævet, og Byfogden saavel og Byskriveren hermed alvorligen anbefales at holde Rettens Respect udi tilbørlig Agt, den ene til at sætte den, som Ulyd beviser, efter Recessen til Rette, den anden til at indføre enhver Forsøelse og Ulydighed, at derom herefter bedre og vissere Efterretning kan have, med mindre de selv derfor ville stande til Rette».

Foruden at denne Dom har Interesse ved at fremdrage et nyt Exempel paa upassende Opførsel i Retten, paapeger den ogsaa et Forhold, som forklarer os, hvorfor man ofte ved Gennemlæsningen af Tingbøgerne faar et falsk Indtryk af Proceduren, det nemlig, som vi ogsaa andetsteds har set Exempler paa, at Tingbøgerne ofte ikke har opbevaret alle de voldsomme Scener, som ikke sjældent har fundet Sted. End yderligere gør dette sig naturligvis gældende, naar den Protokol, af hvilken vi har vor eneste Kundskab om, hvad der er foregaaet, ikke er den ordinære Tingbog, men f. Ex. en Domprotokol. Dette er saaledes Tilfældet med Kjøbenhavns Raadstueret for 1685 og følgende Aar. Ved Gennemlæsningen af denne i alt Fald for selve Aaret 1685 faar man Indtryk af

³¹) Mads Hyldtoft var, som ovfr. nævnt Procurator (se strax ndfr.)

den størst mulige Ro og Orden. Der fremlægges Indlæg, som oplæses for Retten (bliver «læste og paaskrevne»), og der fremgaar intet om nogen Procedure eller noget Ordskifte ud over, at Modparten begærer Kopi af det fremlagte og tager Udsættelse for at svare derpaa. De Indlæg, som jeg har set igennem, bærer ogsaa Præg af Saglighed og synes ikke at indeholde stort andet, end et Indlæg nu til Dags gør. Og dog er det det samme Aar, hvori Parter og Procuratorer tilholdes at opføre sig «finligere og beskedeligere» mod hinanden. Det maa forøvrigt indrømmes, at heller ikke paa Omraader, hvor Protokollen giver fuld Besked, er der noget at klage paa den anvendte Procedure, fremfor alt ikke hvad Hurtigheden angaar. Der tages sjældent mere end 8 Dages Udsættelse og vexles ikke mere end et Indlæg fra hver Side. Hvad dette angaar, maa det nu rigtignok bemærkes, at Proceduren — som ovenfor sagt — var hurtigere i den ældre Tid, end den blev senere, og man har den Gang naturligvis holdt sig Lovens Paabud i 1—5—8 efterrettelig, at Sagen skulde være endt inden 6 Uger.

Et interessant Indblik i hine Tidens Respekt for Rettens Værdighed faar man ganske lejlighedsvis gennem Laalandsfar Landstingsprotokol for 14. Maj 1673, hvor den allerede andetsteds omtalte Procurator Mads Hyldtoft æsker sit Skudsmaal af menige Almue, «hvorledes han enhver haver tjent at procedere deres Sager pro et contra, og om nogen vidste hannem noget at beskylde». Han faar alt i alt det bedste Skudsmaal, han kan ønske sig; men Byfogden i Nakskov, Marcus Lauritzen, beskylder ham for, at han en Dag paa Bytinget «havde staaen op med Trods og Puk og satte sig med sin Hat paa ned for Retten». I den Anledning fører Procuratoren saa nogle Vidner; men deres Udsagn tager Braaden af disse Beskyldninger, idet de forklarer, at der var «andre flere, som baade gik og sad med deres Hat paa, naar de ikke havde i Retten at bestille», medens de intet have mærket til det øvrige, som han beskyldtes for. Naar Mads Hyldtoft saaledes i dette Stykke ikke har gjort andet end, hvad alle andre gjorde, saa kan der jo ikke lægges ham særligt noget til Last. Men der-

for bliver det ikke mindre stødende at opholde sig i Retslokalet med Hatten paa. Samme Mads Hansen Hyldtofts tidligere Liv var forøvrigt ingenlunde mønsterværdigt; han havde tidligere været Klokker og Hører ved den lærde Skole i Nakskov; men fra disse Embeder var han bleven afsat paa Grund af Drukkenskab og uregerlig Opførsel. Senere drev han det dog til endogsaa at blive Raadmand i sin By³².

Et Forhold, der viser den højeste Grad af Ringeagt overfor Retten, og som endda havde skadelige Følger for Retsplejens hurtige og ordentlige Tilendebriugelse, omtales i den ofte citerede Betænkning af 28. Januar 1733 om Procuratorerne i Fyns Stift. Stiftamtmanden meddeler, hvorledes han især i Landemoderne, Tamperretterne, Kommissioner og deslige Steder har fundet adskillige uanstaaelige Prøver af, at de lade Retten (ihvorvel hine bør rette sig efter disse) hele og flere Timer bie efter sig, førend de comparerer, ja vel undertiden udebliver uden sligt at tilkendegive, Retten i saa Maade til Foragt og temmelig Uejlighed, og uden at melde, at de forsømmelige Procuratorers Principaler herunder ofte maa lide.³³)

Naar der nu i det følgende skal gives en udførligere Fremstilling af en Episode, som forefaldt i Horsens i 1755, saa er det, fordi den deri optrædende Hovedperson, Bødkeren Hans Kjeldsted, er et godt Exempel paa Datidens selvbestaltede Procuratorer, som uden nogen Indsigt førte Processer for Folk og drillede deres Øvrighed paa bedste Maade. Den Person, som her skal fortælles om, havde dog forstaaet at indynde sig hos Menigmand, saaledes at de vistnok gjerne har betroet deres Sager i hans Hænder og derved har ydet ham en kærkommen Tilvæxt i hans knappe Indtægter. De her meddelte Oplysninger om Hans Kjeldsted ere hentede fra en Pakke i Rigsarkivet, som indeholder alle Bilag til et under

*) Se ogsaa om det samme Forhold Skrivelse fra Kjøbenhavns Magistrat af 12. Maj 1721 (O. Nielsen: Kjøbenhavn paa Holbergs Tid S. 366).

29. Marts 1755 udgaaet Reskript³³, ved hvilket han faar fastsat sin Straf. Der foreligger her utvivlsomt et Overgreb fra Administrationens Side overfor Domstolene, idet det mest naturlige selvfølgelig vilde have været at lade ham tiltale ved Domstolene og der faa sin Straf. Men som Grund til denne Uregelmæssighed anfører Stiftamtmand Lewetzow i sin Indstilling om Sagen, dels at «ingen Fond haves til at bestride de store Omkostninger, som formedelst hans bekendte Vidtløftighed maatte anvendes paa Sagen, hvortil desuden næppe blev en Procurator at faa, da den allerede constituerede har frasagt sig samme af Frygt for Overlast af Almuen», dels at Almuen da maaske ved hans Tilskyndelse vilde driste sig til større Yderlighed for at sætte ham paa fri Fod igen.

Det, som foranlediger, at der endelig blev taget fat paa Kjeldsteds Forhold, var i og for sig en ringe Omstændighed; men man faar Indtryk af, at det er en længe opsparet Harme, der giver sig Luft; og hvis Indstillingen taler sandt om hans tidligere Meriter, kan det ikke nægtes, at denne Harme har været vel grundet. Sagens Omstændigheder er følgende: En Gang i Slutningen af Aaret 1754 blev der af Byfogden i Horsens Niels Rask og Birkeskriver Wissing fra Skanderborg holdt en Sekvestrationsforretning i Hans Kjeldsteds Hus, og medens denne Forretning stod paa, gik denne med sin tændte Tobakspibe uden Hytte haade paa sit Loft og i Værkstedet, hvor der laa fuldt op af Høvle- og Huggespaaner. Skønt han gentagne Gange blev advaret, vilde han dog ikke lade være. For et saadant Forhold var der nu i Fdg. af 18. December 1751 fastsat Straf af Fæstningsarbejde i 1 à 2 Aar, og det selv om «ej mindste Begyndelse til nogen Skade eller Fare sig deraf havde rejst»^{*)}. Det var derfor uden for al Tvivl, at Kjeldsted havde gjort sig skyldig til en endogsaa ret anselig

*) Denne Straf, der unægtelig forekommer Nutiden noget drakonisk, havde sin gode Grund, den Gang Forordningen blev given, idet de talrige Ildebrande rundt om i Landet, som fik yderligere Næring ved de let antændelige Bindingsværks Huse, naturligt maatte opfordre til den højeste Grad af Forsigtighed.

Straf, og som Følge. deraf anmeldte de nævnte to Embedsmænd, Rask og Wissing, ham til Stiftamtmanden. Denne undersøgte Sagen, og da det viste sig, at Angivelsen havde sin Rigtighed, besluttede han at lade Kjeldsted tiltale. Birkeskriver Wissing blev beskikket til Aktor i Sagen, men var alt andet end glad over det ham overdragne Hverv, hvorfor han skriver til Stiftamtmanden og erklærer, at han ikke tør aktionere Kjeldsted, medmindre denne bliver arresteret først. Hans Grund herfor er den, at «bemeldte Bødker er et meget fremfusende Menneske, der haver begaaet adskillige onde Gerninger, saasom at overfalde en honnet Person med fornærmelige og nærgaaende Ord samt Nævehug for og under Rettens Holdelse.» Han har ført Sager ved Horsens Byting mod ham nogle Gange, «men kan sige med Sandhed, at jeg aldrig har set noget Menneske opføre sig saaledes for Retten og udi Øvrigheds Nærværelse som han, med Banden, Sværmen. Stimen og Ulyd . . . og sidste Gang jeg var i Horsens ej turde rejse ene derfra uden Følge og Sicours paa Vejen, hvorover jeg af Frygt for at vederfares ondt af hannem har villet frasisge mig de Sager, jeg haver antaget mod hannem at udføre.» Da saa Byfogden med fire Mænd møder i hans Hus før efter Ordre at arrestere ham, nægter han at gaa godvillig med; Byfogden befaler de fire Mænd at tage ham med Magt og bære ham, men, da de var kommen noget henad Gaden, maatte de slippe ham, fordi han hujede, raabte og sparkede. Der blev Opløb, Borgerne tog Parti for Kjeldsted, Byfogden maatte søge Hjælp hos Militæret, og dette ophidsede Borgerne yderligere. Byfogden maatte opgive at faa ham med sig, og Kjeldsted, der anstillede sig som halv død og besvimet, blev baaret hjem igen af Borgerne. Kort sagt: liden Aarsag havde haft stor Virkning; Byen var i fuldstændigt Oprør, de Horsens Borgere færdedes til langt ud paa Aftenen; og da Sindene endog de første Dage efter endnu ikke var komne i Ro, begav Stiftamtmand Lewetzow sig i egen Person til Horsens. Paa Vejen overrækkes der ham en Memorial fra nogle Borgere i Byen, som beklagede sig over Byfogdens strenge Fremfærd mod Kjeldsted og over den brutale Maade, hvorpaa han var

bleven slæbt afsted af de fire Mænd, hvilket havde bevirket, at han var syg og sengeliggende. Ved sin Ankomst til Horsens undersøger Stiftamtmanden Sagen nøje; han lader Kjeldsted undersøge af en Læge, som erklærer, at der paa hans Legeme ikke findes noget Tegn paa, at han havde lidt Overlast undtagen ved Anklen paa venstre Fod, men at han dog «ansaaes at være syg». Han holdt Forhør over Deltagerne i Oprintrerne og formanede Laugsoldermændene til Rolighed. — Dermed var Urolighederne forbi, men saa er det, Stiftamtmanden henstiller til Kongen at træffe en Afgørelse af Sagen. I den Skrivelse, som han herom indsender til Kongen, og hvori hele Sagens Forløb er fremstillet som her fortalt, giver han endvidere en nøjere Karakteristik af Kjeldsted, ledsaget af mange oplysende Bilag. Han siger om ham, at han har «saavel udi mine Formænds som udi min Tid stedse vist sig at være et genstridigt, uroligt og oprørisk Menneske, dels ved at foragte og tilsidesætte sin Øvrigheds Befalinger, dels ved at ophidse Borgerne der i Byen og Bønderne i onliggende Egn til Opsætsighed imod deres gejstlige og verdslige Øvrighed. Han har . . . hel grove begegnet sin daværende Øvrighed afgangne Borgmester Møller med Gluffer og Stræger for Retten, og har denne hans Grovhed gaaet saa vidt, at Borgmesteren derover af Ærgernis skal have tilsat Livet (!?). I Hr. Stiftsbefalingsmand von Nissens Tid har han begyndt at gore Profession af at gaa i Rette og derved saavel som ved sit Vinkelskriveri sammenhidset og indviklet Almuen der i Byen og paa Landet i vidtløftige Processer.» Derover er der blevet klaget til Stiftamtmanden, som da har forbudt Byfogden at antage ham i Rette, men forgæves. Thi i en Sag, som var for Retten den 31. Maj 1752 ved Horsens Raadstueret, mødte Kjeldsted for Indstævnte, og Modpartens Sagfører dikterede bl. a. til Protokollen «. . . saavelsom Hans Kjeldsted, en Person, som af høje Øvrighed er forbuden at gaa i Rette og nu staar og dicterer til Protocollen al den Vidtløftighed, han Sagen uvedkommende nu i 2 Timer har opholdt Retten med . . . blive paalagt at entholde sig fra Vidtløftighed og Sagen uvedkommende Ting.» Retten opfordrer ham

da ogsaa til at holde sig den ham givne Ordre efterrettelig. — En lille Prøve paa hans Maade at procedere paa vil oplyse, at det ikke er saa helt usandsynligt, naar det siges, at han kunde diktere til Protokollen i 2 Timer. Den er tagen fra et Forhør, som i Anledning af den ulovlige Tobaksrygning blev holdt over Kjeldsted og Vidnerne for at oplyse hans Forseelse. Han dikterer her følgende til Protokollen: «Kjeldsted med Væmodighed maa bejamre, det han intet ser andet eller andre Udveje, end det skal sigte til hans endelige Ruin»: og længere nede: «Hvorefter sig indfandt Hans Kjeldsted, der endnu væmodigt beklager, at det var hannem fast uventendes, at Vidnerne idag for denne respective Ret skulde føres og fremmes, saavel som at Kjeldsted ikke kunde blive videndes om, hvad Bøder eller Mulcter han kunde blive falden til, da han straxen gørligen har villet rette for sig i Haab af, at ingen Lovmaal mod hannem vorder udstedt. Dernæst lod insinuere, at han ikke var betænkt paa at contraexaminere disse Vidner, om ustævnt er, mindre paa værende Tid kan have Haab om, det yderste mod hannem skal virkes i det Fald. Thi K. rventer at vores Konges Mildhed ej strækker sig til en attig Undersaats Ruin, synderligt naar han gørligen kan og vil rette for sig, som K. allerede forhen anbudet haver, og formoder sig sagesløs hjemfunden. Thi ellers kunde K. ikke vide saadan Sags Ende eller Hensigt».

Endvidere omtaler Stiftamtmanden i sin Indstilling, hvorledes Kjeldsted med egen Haand harskrevet «2de ganske fornærmelige og ublu Skrifter» til Præsten Hr. Benzons i Væhr under en af hans Sognefolks Navn. Det er ikke ganske klart, hvad det egenlig er, der er foregaaet mellem Præsten og den Jørgen Mathiesen, hvis Sag Kjeldsted har antaget sig. Saa meget fremgaar imidlertid af de forskellige Aktstykker, at Præsten har nægtet at tage ham og hans Kone til Alters, samt at han beklager sig over en Paategning, som Præsten har gjort paa Datterens Konfirmationsseddel, i Anledning af, at denne er bleven konfirmeret af en anden Præst. At det er Kjeldsted, der har skrevet de to Skrivelser til Præsten, er der efter de oplyste Omstændigheder al Sandsynlighed for.

Den ene af dem skal gengives her i Uddrag, fordi den afgiver et godt Exempel paa en Frembringelse af en Procurator i hin Tid og i det hele paa Datidens Skrivemaade med dens snirklede Stil; at kalde den «ublu og fornærmelig» synes egentlig vel haardt; nu til Dags virker den i alt Fald kun komisk: «Vel har jeg og Hustru mange Sinde erbudet os at antages til Kirkens høje og hellige Ting, dog kom saavidt, det vi med andre, efter Sædvane nogle Gange blev antegnet, mens ej at bleven delagtiggjort i samme Gode . . . dog maa beklage, at jeg ej fatter, hvad al den idelig Omsvøb betegner, helst jeg haaber, at hverken jeg eller mine haver begaaet noget forargeligt, uden om det skal være forargelig, som er almindelig, at fattige Folk ser deres Børn stedte til Ære, Lære og Forfremmelse hos brave Folk. . . . Dog takkes for hans snotte Tegning paa min Datters Confirmationsstedel, af hvilken ses hans omhyggelige Nidkærhed. Det eneste deraf glæder mig, at, om min Kone var vankundig, takker hun nu, at hun er kommen til en klog Præst (gid ej selv klog), som kan vejlede hende ved hans store Nidkærhed, mens, om det er til Guds Ære eller vores Salighed, kan ej ret fattes . . . Vel havde Peter lovet at føde Faar og Lam, mens finder intet Kidet, mens hvad agter dem om, at Bocken staar og bræger hen i Vejret, naar de hans gl. Vaane er bekjendt. Mens jeg finder at være kommet af Vejen, idet jeg vilde atter begære, om jeg og Hustru maa antages til det højst værdige Sacramentes Brug med andre eller om ej, hvad der skal være Aarsage til, at mig og hende det formenes . . . Herpaa forventes hans grundgode Svar til Efterretning osv.» — Synderlig let at forstaa kan man jo ikke kalde denne Skrivelse. Den samme Sag gav forresten Kjeldsted en hel Del Skriversi, idet der ogsaa udgaar Brev fra denne samme Jørgen Mathiesen til Stiflammmand Lewetzow og Biskop Hygom med Klage over de samme Forhold.

Om Kjeldsted fortælles endvidere, at han har ophidset Hansted Hospitals Bonde Peder Lund imod Forstander Hygom, har «begegnet Forstanderen med grov og voldsom Opførsel i hans eget Hus», har konciperet en Memorial for denne Bonde

til Kongen, »hvorudi han med nærgaaende Ord har angrebet Hr. Biskop Hygom og berørte Forstander.» Han har endvidere ophidsset en Bonde og dennes Hustru paa Barritskov Gods imod deres Herskab: disse blev arresterede og tiltalte. «Forvalter Kirchmann ved Bygholm, som actionerede disse Arresteranter, der ved endelig Dom ere blevne afstraffede, har han og paa Horsens Raadstue, da Retten holdtes, angrebet med Ørefigen, samt derefter skal have forfulgt ham med en Jagtpidsk undervejs paa hans Hjemrejse fra Horsens, hvorudover berørte Kirchmann har set sig beføjet at anlægge Sag imod ham.» Denne Sag var det forøvrigt, der medførte den Sekvestrationsforretning, som endelig stansede Kjeldsted i hans videre Fremfærd. — Hvad der senere er bleven af ham, foreligger der ingen anden Oplysning om end, at Kongen dømte ham til Fæstningsarbejde i Fredericia indtil videre. Hans Fader ansøgte om Formildelse af hans Straf, men uden Resultat, og hermed er hans Saga vel sagtens ude.

I Mænd som Kjeldsted og hans Lige maa vi selvfølgelig se Sagførerstandens allervildeste Skud. Noget bedre har det jo nok været med de autoriserede Procuratorer, hvem alene denne Autorisation har givet et Fortrin for disse Standens Snyltedy, hvor meget ondt der end ellers kan siges om dem. Og saa maa man fremfor alt huske paa den formildende Omstændighed, som laa i de gennemgaaende saa slet ordnede Retsforhold i Landet. Bedst har Forholdene vel nok været i Kjøbenhavn og navnlig ved Højesteret, fordi der her er bleven øvet en større Kritik i Valget af Personerne; men alligevel er det dog kun en Gradsforskel, der er paa disse af Kongen udnævnte Procuratorer og alle de andre. Der lyder idelige Klager ogsaa over Højesteretsprocuratorernes Opførsel, og det skønt Retten ligefra de første Tider med stor Strenghed hævdede de givne Regler om Rettens vedbørlige Pleje³⁴. Der klages over, at Procuratorer og Parter ikke mødte i rette Tid; det indskærpes, at de mødende skal afholde sig fra «Skælden, Smelden, Løyten, Sværen og Banden», og deslige Uskikkelighed³⁵. Hvor lidet stemmer ikke alt dette med, at Kongen i 1688 indførte

en særlig højtidelig Embedsdragt for Procuratorerne i Højesteret, den sorte Kappe, som Højesteretssagførerne bærer endnu.³⁶

Det, som der i den første Halvdel af det 18de Aarh. navnlig klages over, er, at Højesteret ikke i et Aar kan overkomme alle de Sager, som ere ansatte, hvorfor Restancerne hober sig op fra Aar til Aar. Det er allerede ovenfor bemærket, at Procuratorerne langt fra udelukkende bar Skylden for dette Forhold. Det kom blandt andet ogsaa deraf, at de den Gang ulønnede — og i en noget senere Tid utilstrækkeligt lønnede — Assessorer ikke kom til Retsmøderne; men Procuratorerne havde selvfølgelig dog en Del paa deres Samvittighed i saa Henseende, navnlig ved deres utilladelige Vidtløftighed. Og dog var der givet mange Forskrifter ogsaa om dette i de Højesteretsinstruxer, som i Aarenes Løb udkom, og som hvert Aar — i de første Aartier af det 18de Aarh. endog to Gange — skulde oplæses for Procuratorerne. Der findes heri indskærpet Bestemmelsen fra Chr. V.s Lov, at de ikke maa lade sig bruge i vrang og uretfærdige Sager, de skal, naar Retten finder det fornødent, aflægge deres Ed paa, at de tror, at den Sag, som de har antaget sig, er retfærdig, en Bestemmelse, som kuriøst nok i Slutningen af det 17de Aarhundrede blev i den Grad misbrugt, at man i Aaret 1700 finder det fornødent at udstede et Reskript³⁷, hvori det befales, at «den Sædvane, Procuratorerne haver haft at æske Ed af hverandre udi hver Sag, skal være afskaffet». Det hedder endvidere i Instruxerne³⁸, at Procuratorerne ikke maa tilforhandle sig Sager; de skulle idelig være til Stede i Retten, naar de Sager, som de under Hænde haver, ere opslagne, paa det de, naar Sagerne paaraabes, sig for Retten kunne fremstille og der deres Sager procedere; de maa ikke «denigrere» eller med ærerørige Ord beskæmme Dommere eller andre, de skal fremføre deres Sager kortelig og tydelig, maa ikke allegere fremmede Love — kort sagt, naar man gennemlæser Instruxernes Forskrifter, faar man det Indtryk, at de Bestemmelser, som Regeringen har fundet det fornødent at indskærpe Højesteretsprocuratorerne, er saa temmelig de samme som dem, deres Kolleger ved Underretterne syndede imod.

At Højesteretsprocuratorerne heller ikke saa ædelukkende helligede sig deres Sagfører kald, som man maaske kunde tro, fremgaar af en Skrivelse fra Højesteretsprocurator Lowson³⁹, hvori han klager over, at han og en Del Kolleger ikke, saaledes som han i Kraft af sin Stilling som Embedsmand mener sig berettiget til, har været befriet for at svare Skat af borgerlig Næring. Han begynder sin Skrivelse saaledes: «Fordi det af og til har hændet sig, at iblandt Advocaterne ved Højesteret har været en eller anden som haver haft Bryggergaard og som Bryggere brugt borgerlig Næring, er den Misbrug indsnøget, at Magistraten her udi Staden har taget sig den Frihed efter Behag at ansætte, hvilken af Advocaterne de fandt for godt, for en eller flere Portioner af borgerlig Næring o. s. v.» Hvad særlig Sammenhæng der skulde kunne tænkes at være mellem Virksomheden som Brygger og som Højesteretsadvokat indses egentlig ikke. Men det synes jo efter dette ikke at være blot et enestaaende Tilfælde. Lowson sigter til.

Denne Forhandling om, hvorvidt Højesteretsadvokaterne skulde svare Skat til Byen eller ej, frembyder forøvrigt ogsaa Interesse i andre Henseender. Magistraten begrunder sit Standpunkt med, at der er mange af Højesteretsadvokaterne, der have Fuldmægtige, som i deres Navne føre Sager for Underretterne og udføre andre Sagførerforretninger, hvorfor det formenes at være uretfærdigt at fritage dem for Skat, da det netop er saadanne Forretninger, Underretssagførererne skal leve af — og de maa betale Skat. Det berettes endvidere, at ingen af Højesteretsadvokaterne hidtil har været befriet, undtagen Politimester Horn, der ikke holder nogen Fuldmægtig, «samt Procurator Broholm og Commerceraad Rasch og Doctor Wartberg, hvilke trende sidste er saa fattige, at intet hos dennem er at faa». Reskriptet af 3. Marts 1752, der afgør Strids-spørgsmaalet, paalægger Kjøbenhavns Magistrat, at Højesteretsadvokater, som ingen borgerlig Næring eller Haandtering bruge, men alene ernære sig af at gaa i Rette, skulle for al Skat af borgerlig Næring i Konformitet med Lovens 3—6—2 som privilegerede Personer være befriede.

Hvormange Brøst der end maatte have klebet ved Dattidens Højesteretssagførere, er det dog dem, vi maa have for Øje, naar vi vil se de lyseste Sider ved Sagførerstanden i hine Tider. Der er andetsteds gjort opmærksom paa, at det væsentlig var overfor dem, at Paabudet om Bestaaelsen af den juridiske Examen som Betingelse for Opnaaelse af Sagførerbeskikkelse blev overholdt. Fra 1744 føjedes hertil den Betingelse, at de først skulde procedere paa Prøve⁴⁰, saaledes som det sker endnu. Og det maa ogsaa indrømmes, at der blandt Højesteretsadvokaterne var virkelig hæderlige og dygtige Mænd. Den ovenfor nævnte senere Politimester Horn, hvis Bog om Procuratorvirksomheden skal omtales i det følgende, afgiver et utvivlsomt Exempel.

Et Træk som det, at der ved Reskript af 23. Decbr. 1746 overdroges 4 Højesteretsprocuratorer, nemlig Munthe, Lowson, Sonne og Horn, det Hverv at indsende til det danske Kancelli deres Betænkning over, «hvis de Loven og Forordningerne til Forbedring kan have observeret» — et saadant Træk varsler om bedre Tider for Procuratorstanden. Og selv om det nok varede længe endnu, inden disse bedre Tider skulde oprinde for hele Sagførerstanden, saa er det dog velgørende at se, at det i det hele taget var muligt at overdrage nogle Procuratorer et saadant Tillidshverv.

VIII.

Det er sagt i Begyndelsen af dette Arbejde, at der med Hensyn til Procuratorstanden har dannet sig en almindelig udbredt ufordelagtig Mening, og at denne ogsaa har givet sig Udslag i den ældre Literaturs Skildring af Procuratorerne. Vi har nu set, at det i alt Fald for Danmarks Vedkommende ikke var saa helt uberettiget, at en saadan Mening gav sig Udtryk, idet de virkelige Forhold udbyder Procuratorstanden som en god Skive for Satirens Pile. Men hertil kommer saa yderligere, at den danske Literatur i saa Henseende langt fra var uden Forbilleder i Udlandets. Tværtimod, den Skildring,

som den danske Literatur og navnlig Holberg giver af Procuratorstanden, stemmer fuldstændig overens med det øvrige Europas. Naar vi nu i det følgende skal betragte Procuratorskikkelsen i Europas Literatur, saa maa her dog forudskikkes den Bemærkning, at denne Fremstilling ingenlunde giver sig ud for at være udtømmende. Den indeholder kun, hvad jeg tilfældig har truffet paa der, hvor jeg har ment at kunne søge med Udsigt til dog at kunne finde noget, og mit Kendskab til Europas satiriske Literatur indtil det 18de Aarh. er langt fra stort nok til, at ikke meget kan være undsluppet mig. Men selv om saa er, er der dog givet en Forudsætning for Undersøgelsen af den danske Literatur, der vil vise os væsentlig de samme Træk. For dette er det os nok gennem Exempler at vise den Fordom, der har gjort Procuratorstanden til en Stand, paa hvilken der saa at sige til alle Tider har været frit Slag. Derfor kan ogsaa en enkelt Replik i et Skuespil være os ligesaa værdifuld som en helt udført Skildring af en Procuratorstype; thi netop gennem den enkelte Replik faar Opfattelsen allermest spontant sit Udtryk.

Og stadig er det de samme Karaktertræk, der gaar igen i den Grad, at, naar man ser de talrige Skildringer af Procuratorerne i Danmark, som Stiftamtmandenes Indstillinger indeholde, og som vi har set saa mange af i det Foregaaende, saa fristes man undertiden til at tro, at det hele kun er Sagn-dannelser og Paavirkninger fra fremmed Literatur, og at man gør Procuratorstanden Uret, naar man fremstiller den som en mindre hæderlig Stand. I den Grad synes Kunsten at have grebet ud af Livet, at man, spørger sig selv, om det ikke denne Gang skulde være Livet, der øste af Kunsten. Og dog er der jo aldeles ingen Tvivl om, at Skildringen af Procuratorerne i Literaturen har sin solide Grundvold i det virkelige Liv, og at denne Skildring er sikker paa sit Publikum, fordi den komiske Fremstilling af det, som enhver véd er slet, altid vækker Latter.

Allerede i Slutningen af Middelalderen optræder Procuratoren i Literaturen i den bekendte Farce «Maitre Pierre Pathelin». Selv om maaske her Hovedpersonens Skalkestykker i Virkelig-

heden ikke er anderledes end, at enhver Henrik eller Scapin, som ikke er Procurator, kunde have gjort ham dem efter, og i og for sig ingen Sammenhæng har med hans Egenskab som saadan, saa ligger der dog en Extra-Tiltrækning deri, at man véd, hvad han er.

Que donras tu, si je renverse
Le droit de ta partie adverse.
Et si je t'en envoie absoulz.

En Replik som denne er Urtypen paa Opfattelsen af Procuratorerne og kunde næsten tænkes at være Kilden til det Sted af Peder Paars, som er brugt som Motto for dette Skrift.

Ogsaa i Tyskland finder vi Exempler paa den samme Opfattelse, og det allerede hos en saa ærværdig Forfatter som Hans Sachs. Ogsaa han har haft Øje for Procuratorerne eller vel snarere for Juristerne i Almindelighed. I en lille versificeret Fortælling⁴¹, som er skrevet i Aaret 1554, fortæller han om, hvorledes Djæveln en Gang var ude at søge sig et Hvilested paa Jorden. Efter at have søgt ved Hofferne, hos Gejstligheden og hos Borgerne kommer han til en Domstol, og Forholdene dér skildres saaledes:

Da fund er Arglist und Meineid,
Lüg' und Betrug ohn' Unterscheid,
Das Recht aufziehen, biegn und lenken
Mit unzählig Listen und Ränken,
Wittwen und Waisen oft unterliegen,
Den Reichen mit Unrecht gesiegen
Durch der Höllküchlein*) Meng' und Viel.
Das war dem Teufel ein rechtes Spiel,
Und gedacht' gleich, da wollt' er bleiben
Sein' Zeit bei'n Juristen vertreiben,
Weil es ging eben nach sein'm Sinn.

Det er imidlertid saa uheldigt, at han her ligesom de andre Steder, han forgæves har været, finder enkelte gode, som han ikke holder af at være sammen med, hvorfor han bliver nødt til at søge andetsteds hen**).

*) ∴ Bestikkelser.

**) Moralen i Digtet er den, at Dans er Djævelens Værk. Han finder derfor først sit Hvilested, da han kommer ind i en Dansesal.

Ogsaa i en anden Fortælling lader Hans Sachs sin Vrede gaa ud over Juristerne; han taler om, hvorledes de

. . . das Gericht längten und bogen
und etlich Jahr dehnten und zogen¹².

Jeg har intetsteds fundet, at han direkte omtaler Procuratorerne; det citerede handler jo om Juristerne i Almindelighed; men det er aabenbart, at Tankeretningen er ganske den samme i Tyskland allerede i det 16de Aarh., og Procuratorvæsenet var jo dér endda kun saa lidet udviklet, idet det først var kort forinden, at den stærke Brug af de lærde latinske Jurister som Advokater var begyndt.

Stor Interesse frembyder en Udgave paa Plattysk fra Slutningen af det 16de Aarh. af det gamle Digt Reineke Voss, hvori der i vidtløftige Noter til hvert Kapitel er givet Udsigt over den Belæring, man kan høste af det. I disse Noter falder der en hel Del drøje Ord om Juristerne i Almindelighed og «Vorsprechere» og Advokater i Særdeleshed. Saaledes f. Ex.:

Van den valschen, bøslistigen und ungetruwen Aduocaten spreckt Doctor Sebastianus Brandt also:

De Vorspraken können de saken wyth uthbreiden,
Und ere nette^a na dem wythbrede^b spreiden.
Se maken de saken stryppet und bundt
Und wegen uth^c dem lode ein pundt. o. s. v.

Eller et andet Sted i en Kommentar om Juraen:

Darumme hebbe ick de Rechte studert,
Dat ick in schalckheit wurde gefurt^d.
Vele boser saken im Rechte ick smücke,
Vortogeringe is vakē^e myn meisterstücke,
Up twyst und hader steit myn radt,
Wor men my gelt tho geuen^f hat.⁴³

Sammesteds forekommer ogsaa den meget almindelige Sammenligning mellem Procuratorer og Læger, fordi de begge ernære sig af andre Folks Ulykker, som vi siden skal se anvendt hos Holberg og i de gamle danske Ordsprog.

^a ihre Netze. ^b Wildpret. ^c aus. ^d geführt(?) ^e = ofte. ^f geben.

Af den engelske Literatur kan jeg kun opvise en lille Replik fra Shakespeares Kong Lear, som viser, at man ogsaa dér havde den samme Mening om Procuratorerne som paa Fastlandet. Det er Narren, som siger om noget, som ingenting er værd, at det er «ligesom Advokatens Tale, naar han ingen Salarium har faaet»^{*)}. En Replik som denne, saa rent tilfældigt som den kommer, viser allertydeligst, hvor selvfølgelig det var, at man rørte ved en komisk Stræng, naar man bragte Procuratorer paa Bane. Af den Slags Smaaabmærkninger vilde man vistnok kunne finde mange rundt om i alle Landes Literatur.

I Frankrigs Literatur har jeg gjort den rigeste Høst. Hos Molière findes der dog saavidt mig bekendt ikke nogen egentlig Skildring af en Procuratorstype; men saa er der til Gengæld saa meget mere at finde i de Stykker, som under Navn af Gherardis Théâtre italien ere udgivne i Begyndelsen af det 18de Aarh., og som indeholder en Samling af de italienske Maskekomedier, som i Ludvig XIV.s Tid spillede af en italiensk Skuespillertrup i Palais de Bourgogne i Paris. Der er navnlig en af disse Komedier, «La matrone d'Ephèse» eller «Harlequin Grapignan»¹⁴, som indeholder en af de morsomste Skildringer af en Procurator, der nogensinde er given. Dets Indhold fortjener at fortælles udførligere:

Harlekin, der her som altid er en stor Skælm, frir til en Enke ved Navn Eularia (la Matrone d'Ephèse); hun erklærer, at hun ikke vil have ham, fordi han ikke har noget at gifte sig paa, han er kun simpel Soldat. Da hun spørger ham, om han ikke har lært noget, fortæller han, at han har været i 6 Aar paa en Procurators Kontor. Herved kommer hun i Tanker om, at der er en Slægting af hende, der er Procurator, og som vil afstaa sin Forretning, hvorfor hun foreslaar Harlekin at henvende sig til ham. — Saa følger der en glimrende Scene, hvori den gamle Procurator, ved Navn Coquinière, giver sine Raad til den unge. «De maatte være en stor Klodrian, hvis De ikke efter de Læresætninger, jeg nu skal give Dem, i fire

*) Der staar: «Then it is like the breath of an unfee'd lawyer.

Aar har ruineret hundrede Familier og erhvervet ti Huse i Paris'. Harlekin erklærer, at han nok kender alle Smaaforetningerne paa Kontoret, men de store Mesterstykker, dem er han ikke inde i. Den gamle spørger, om han elsker Penge over alt, om han føler sig i Stand til at gøre alt for at samle dem. Hertil svarer Harlekin selvfølgelig ja, og saa er han jo allerede halvt Procurator. «Thi vid, for at komme hurtigt frem maa man være haard og ubarmhjærtig, særlig overfor dem, som har stor Formue, man maa aldrig række Haand til nogen Voldgift, aldrig slaa sig til Ro med nogen endelig Dom. Det, det mest kommer an paa, er at trække Sagen ud ved at skrive meget. Paa Spørgsmaal om, hvad man da skal finde paa at skrive, svarer han: «Man skal anføre uvedkommende Ting, Formodninger, Tvetydigheder, og, naar man er færdig med det, maa man tage sin Tilflugt til Uforskammetheder og Skældsord».

I den næste Scene finder man Harlekin under det karakteristiske Navn Grapignan som Procurator paa sit Kontor. Alt viser, at han har været sin Læremester en lærvillig Elev. Han er i Færd med at diktere noget til sine Skrivere: men de kan ikke skrive ham hurtig nok. Det viser sig da ved nærmere Eftersyn, at Grunden hertil er den, at de skriver altfor smaat; de sætter 4 Ord i en Linie, og der maa ikke under nogen Omstændighed staa mere end 2 Ord samt et Komma i hver Linie. Hans Indignation over denne Fejl er saa stor, at den fører ham til at ytre, at dette er den rette Maade at bringe ham paa Fattiggaarden. — Saa kommer der en Kunde ind: det er en Landevejsrøver, som fortæller, at han har berøvet en Købmand nogle Penge samt hans Hest: heldigvis har der ingen Vidner været. Herpaa svarer Procuratoren, at saa maa der skaffes nogle, og han har ogsaa et Par Folk, som plejer at arbejde for ham; men de er dyre, frygtelig dyre i Aar, for der bliver hængt ligesaa mange af dem, som der bliver opdaget. Efter at han saa har afløkket Tyven et klækkeligt Beløb — til at betale Vidnerne med, sender han ham bort og lover at tage sig af hans Sag.

Den næste, der kommer ind, er en Marquis. Grapignan forlanger Penge af ham for en Sag, han har ført for ham;

han skal ikke have mere end 20 sous for Bladet — 30 Blade, altsaa 30 francs. Marquis'en rækker ham en større Mønt, som han skal give tilbage paa. Men det vil Grapignan ikke. Han erklærer, at, skønt Sagen er paadømt, har han dog ikke faaet skrevet alt, hvad der skulde skrives, og det er hans Ære for nær, at der skulde gaa noget ud fra hans Kontor, som han ikke har faaet lagt den sidste Haand paa. Det manglende vil han nu bagefter føje til, og saa slaar Pengene lige til.

Den næste Kunde er en Hattemager, som har en Proces med en Konditor; Grapignan lover at føre den for Hattemageren. Saa kommer Konditoren ind. Han kommer for at bede Procuratoren om at trække Hattemagerens Sag imod ham i Langdrag, hvilket han ogsaa mod gode Ord — og navnlig Betaling — paatager sig. Han lover ham at optage ham blandt sine «pensionnaires», hvorved han forstaar Folk, som giver ham noget vist om Aaret for at lade dem i Fred; i visse Tilfælde maa man jo være human, siger han.

Efter ham kommer der en gammel Dame, som klager paa det ynkeligste, fordi Grapignan har tabt en Sag for hende. Han derimod roser sig deraf og erklærer, at han derved har gjort hende en stor Tjeneste, fordi saa kan hun appellere Sagen, og naar der saa er gaaet en 5—6 Aar, saa faar hun i Erstatning og Renter meget mere end det dobbelte af, hvad hun oprindelig havde til Gode. Det vil hun imidlertid ikke indlade sig paa, men vil søge en Ordning, som gør Ende paa det hele; hun har nu procederet i 30 Aar. I Stedet for at lade sig imponere af dette Antal Aar ler Grapignan ad hende og hævder, at en Procurator, som forstaar sine Forretninger, aldrig giver sit Minde hverken til Voldgift eller Forlig. Det er en af de allerførste Grundsætninger. «Jeg vilde faa alle mine Kolleger paa Halsen, hvis de gik hen og opdagede, at jeg i min Alder havde rakt Haanden til Forlig.»^{*)} Da han

*) Denne Replik turde være den direkte Kilde til Knud Procurators Replik i «11te Juni»: «Jeg skulde jo holdes for et Skarn af andre gamle Advokater, som vilde ærgre sig ihjel derover, at jeg som en ung Procurator begyndte alt at forlige Sager.»

endelig erfarer, at hun ejer ikke mindre end 300,000 livres, saa frir han til hende trods hendes 80 Aar.

Det hele ender som det, det er — en vild Farce. Eularia kommer ind og hører ham fri til den gamle, Hattemageren og Konditoren kommer ind og skælder ogsaa ud. Tilsidst kommer der en Foged (bailly) og slæber af med ham, for at han kan faa sin velfortjente Straf; han skal hænges.

Om der i andre Literaturer findes lignende Procurator-komedier, skal jeg ikke kunne sige; men i alt Fald for Frankrigs Vedkommende maa det siges, at Æmnet er godt udnyttet. Hvis Komedien ikke var saa lost bygget i dramatisk Henseende, som den er — det er jo egentlig kun en Række komiske Scener — vilde den sikkert kunne gøre Lykke paa enhver moderne Scene. Den frembyder i alt Fald en glimrende Rolle.

Ogsaa i andre af disse italiensk-franske Farcer forekommer der lejlighedsvis Procuratorer, men ingen saa udarbejdet Type som den beskrevne. Der er saaledes en Komedie⁴⁵, hvor der forekommer to Procuratorer med de højst karakteristiske Navne Pillardin og La Ruine, der ligesom Grapignan og Coquinière aabenbart er valgte med Henblik paa den gængse Opfattelse af Standen.

I en anden Komedie⁴⁶ forekommer der en Advokat ved Navn Maitre Babillard. Han skal tale for Indstævnte i en Ægteskabssag, og i den Anledning begynder han med at fortælle, hvorledes alle de gamle Love, Kodrus's, Lykurgs, Solons, ja selv Kinesernes tale til Fordel for hans Klient's Sag. Han gaar derfra over til en Omtale af Himmellegemernes Indflydelse paa de jordiske Forhold, indtil han endelig bliver afbrudt af Dommeren, der anmoder ham om at springe den — unægtelig noget vidtstvævende — Indledning over og fatte sig i Korthed.

Et af de allerinteressanteste Exempler — ogsaa hentet fra den franske Literatur — paa Literaturens Opfattelse af Procuratorstanden, paa hvorledes Latterliggørelsen af den og af Tidens Trættekærhed ligefrem var bleven til en Vane, som paatrængte sig, saa snart rettlige Forhold kom paa Tale, fore-

ligger i Racines «Les plaideurs». Dette Racines eneste komiske Arbejde er for en stor Del en Bearbejdelse af Aristofanes' Hvepsene; men hvor stor er alligevel ikke Forskellen! Hvepsene handler som bekendt om en Dommer og satiriserer gennem denne Dommer, Filokleon, over det athenæiske Folk som Indehaver af Dømmerværdigheden. Det skildres, hvorledes Filokleon er opfyldt af den mest brændende Iver efter at komme til at domme, hvorledes han ret føler sin egen Magt og Storhed, naar han saaledes i Folkeforsamlingen optræder som Herre over Liv og Død — men paa den anden Side, hvorledes et væsentligt Motiv til hans Dommeriver ogsaa er den Løn, han oppebærer for sin Virksomhed. Hvorledes nu overføre dette paa saa specielt græske Forhold byggede Æmne til Frankrig i det 17de Aarh.? Paa Forhaand skulde det jo synes umuligt heraf at danne noget, som blot i ringeste Maade kunde finde Anvendelse paa den nye Tids Forhold. Og dog lykkes det for Racine at skabe et morsomt Tidsbillede. Først indlægger han selvfølgelig efter Tidens Smag en Kærlighedshistorie; Dommergalskaben hos Hovedpersonen (Dandin) indskrænkes til en blot fix Ide uden al Hentydning til noget bestaaende Samfundsforhold, og endelig indføres der en helt ny Person som en Slags Pendant til Dommeren. Han hedder Chicaneau og er processyg — ligesom den anden er dømmesyg. Her har vi strax Tilslutningen til den nye Tids Forhold. Selv om der i denne Chicaneau, da han ikke er Procurator, ikke er nogen direkte Satire over Procuratorstanden, peger hans Person dog tydeligt i samme Retning som denne Satire og tjener derigennem som et godt Vidnesbyrd om Tidens Opfattelse af Procesforholdene i det hele. Det kan i Forbigaaende bemærkes, at der ved Siden af denne Chicaneau indsættes en anden Person, en Dame, som synes at være meget nær i Slægt med den 80-aarige i «Harlequin Grapignan»: hun har lige som denne procederet i 30 Aar, og Tallet af hendes Processer er legio. Det Punkt, hvor vort Æmne berøres nærmest af Racines Komedie, er i den ogsaa fra Aristofanes laante Proces mod Hunden, og ogsaa her er Forskellen højst karakteristisk. Medens denne Scene

hos Aristofanes kun er en grotesk Farcescene, hvor selve Ideen — en Proces mellem to Hunde — egentlig er det morsomste, har Racine af denne Scene formet et Angreb paa sin Tids Advokater. Der krammes ud med hele det vidtløftige Apparat af ganske uvedkommende Ting, hvormed Advokaterne maa antages at have begyndt deres Taler. Der er latinske Citater, der er Aristoteles, og alt faar det yderligere komisk Virkning, naar det drejer sig om en Hund, som har ædt en Kapun. Det eneste, han har kunnet tage op fra Aristofanes uden væsentlig Forandring, er Fremførelsen af den anklagedes ulykkelige Familie — Hvalpene — der nu skal staa uden Forsørger, et Argument, som ofte blev fremført i Datiden ogsaa her i Danmark^{*)}, og hvis Latterliggørelse sikkert har haft mere Braad i Racines Tid end i Aristofanes'.

Vender vi os nu fra Fremstillingen af Procuratorerne i Udlandets komiske Literatur til den omtrent samtidige Behandling af dem i vor egen, saa er den første Forfatter, vi standser ved, og ogsaa ubetinget den vigtigste selvfølgelig Holberg; han har skrevet saa meget og var saa meget Polyhistor, at der næppe findes det Forhold i hans Samtid, som han ikke paa et eller andet Sted — enten skæmtende eller alvorligt — har behandlet. Og Procuratorerne er endda et Æmne, som han synes med Forkærlighed at have dvælet ved og ofte kommer tilbage til. — Men vi kommer til Holbergs Procuratorskikkelser med hele Fremstillingen i det foregaaende som Baggrund, og de belyses derved fra to Sider, baade gennem den udenlandske Literatur og gennem de virkelige Forhold i Samtiden i Danmark.

Naar vi nemlig atter hos Holberg finder den samme Overensstemmelse i Betragtningen af Procuratorstanden, Fremhævelsen af ganske de samme Karaktertræk som typiske for en Procurator, saa er det tildels et Udtryk for Formen af al Datidens Satire. Man havde endnu ikke faaet Øjet op for den enkelte Personlighed og dristede sig sjældent til at gaa ind paa en Skildring af de rent individuelle Ejendommeligh-

*) Se nedenfor under Omtalen af Holberg.

heder. Hver Stand i Samfundet havde sine bestemte Latterligheder, der fremstilledes væsentlig paa samme Maade altid, ganske ligesom Henrik eller Harlekin altid er den kløgtige Galgenfugl og Jeronimus eller Geronte altid den gamle (gnavne) Mand. Hermed være ikke sagt, at alle Holbergs Jeronimus'er er ens — langt fra — thi netop gennem disse Figurer med de fastslaaede Navne pipper Individualiteten allerførst frem. Men naar der skal fremstilles en Repræsentant for en eller anden Stand, eller en Person, der sidder inde med en eller anden Last, der plejer at sættes i et latterligt Lys, saa kommer det chablonmæssige i Behandlingen rigtig frem — for mange Figurers Vedkommende endog som en Arv fra den antike Komedie. Derfor er det, at en Læge, en Snyltægæst, en Pedant — og ogsaa en Procurator — saa let kan kendes igen, hvor man træffer paa ham i den ældre Literatur.

Men vi har ogsaa i det foregaaende dannet os et om end ufuldstændigt og sammenflikket, saa dog forhaabentlig nogenlunde vellignende Billede af Procuratorstanden paa Holbergs Tid i Danmark. Vi har set, at de Figurer, han i sine Komedier skildrer os som Typer paa sin Tids og sit Lands Procuratorer, ikke blot er literære Reminiscenser udenlands fra, som man paa Forhaand kunde være tilbøjelig til at tro, men i det væsentlige er dannede efter Forbilleder, han kan have mødt paa Gader og Stræder her i Kjøbenhavn; og vi gør da ikke Uret i at henvende os til Holberg for at faa den Forestilling, vi har dannet os, fyldt med Kød og Blod og med Tidens egen Tale. Paa den Maade belyser vore Undersøgelser — over det virkelige Liv og over Literaturen — vechselvis hinanden.

Lidt karrikerede er Holbergs Procuratorer maaske nok; men det ligger jo i den satiriske Digtnings Natur, at den ikke fører sit Æmne helt ubearbejdet frem for Læserens eller Tilskuerens Øjne. Nogen Overdrivelse maa der til, for at Digteren kan være sikker paa at faa Latteren paa sin Side. Det eneste, der virkelig kan indvendes imod hans Procuratorskikkelsers Naturtroskab, er vistnok det, at de taler lidt for aabenhjærtigt om deres egen Slethed: men atter det er nødvendigt,

fordi han ingen Steder har gjort en Procurator til egentlig Hovedfigur, saaledes at hans Handlinger er nok til at karakterisere ham. Hans Procuratorer maa betragtes som løst henkastede Pennetegninger, hvor alt er givet med et Par Streger, men som derfor netop er i Besiddelse af hele den umiddelbare Friskhed, der gør dem saa levende — saadan som Marstrands Tegninger og Skizzer til holbergske Motiver.

Af Holbergs Komedier er der 5, hvori der forekommer Procuratorer, nemlig «Den politiske Kandestøber», «Jeppe», «Gert Westphaler», «Den 11te Juni» og «Barselstuen». Men af disse maa rigtignok de 2 første sigtes fra, fordi de ikke giver og heller ikke tilsigter at give noget Billede af virkelige Procuratorer i Datiden. I «Den politiske Kandestøber» kan de to optrædende Advokater vel nok antages at være ment som virkelige Advokater, men de kommer der kun ligesom de andre i samme Akt optrædende Personer for at bringe Kandestøberen paa Glættis og afsløre hans Uvidenhed. De frembyder intet af de for en Procurator særlige Træk; ikke en Gang det, at de taler Latin, har man Lov til at slutte noget af, da de kun gør det for at blotte den ulykkelige Herman yderligere; desuden foregaar Stykket jo — omend kun rent formelt — i Hamborg. Lignende Bemærkninger gælder i endnu højere Grad de to Advokater i «Jeppe». Disse er slet ikke virkelige Advokater: de har altid med Rette været opfattede som — og spillede af — de samme Personer, som ogsaa i de andre Akter driver Gæk med Jeppe — navnlig de to Doctores⁴⁷. Vi har altsaa kun de 3 Stykker tilbage, og af dem er det atter væsentlig «Gert Westphaler» — d. v. s. det saa lidet kendte 5 Akts Stykke — vi maa holde os til. Thi kun dér er Procuratoren en større Rolle, der optræder i mere end en enkelt Scene. De samme Karaktertræk, som findes der, genfinder vi imidlertid i «Barselstuen» og «11te Juni» omend endnu mere skizzerede.

Noget af det, som først falder i Øjnene ved disse Procuratorer er det, at det aabenbart er studerede Folk, hvilket viser sig deri, at de idelig taler Latin og særlig citerer romerske Jurister. Ogsaa hele den akademiske Slagfærdighed

og Disputerelyst, som vi kender den saa godt fra «Erasmus Montanus», er de i Besiddelse af. Naar Tobias Procurator i «Gert Westphaler» udvikler for Værten, hvorledes en Procurator maa betragtes som en Tyv, naar han forliger Folk, saa er det i Virkeligheden paa en ganske lignende Maade, som den, Erasmus anvender for at overbevise Per Degn om, at han er en Hane. Hele Stilen vilde passe, hvis Replikken var lagt i Munden paa hin lærde Disputator. Man maa tænke sig hans Procuratorer som forløbne Studenter, der dog har faaet noget ind af Datidens latinske Jurisprudens. I «Barselstuen» roser den ene af Advokaterne sig endog af at have studeret sine Jura i 4 Aar i Rostock; han maa altsaa anses som en fint dannet Jurist, hvis det ikke snarere skal opfattes som et Praleri, hvorved han søger at anbefale sig overfor Corfitz. Ogsaa Tobias i «Gert Westphaler» er Student; thi efter en længere lærd Udvikling erklærer han med Selvfølelse: «Saa lærte Tobias og jeg paa juridiske Collegier.» Kun ét Sted citerer en af Holbergs Advokater Danske Lov, nemlig Knud Procurator i «11te Juni», som anfører Lovens 6—13—18 om Voldtægt, ligesom ogsaa de fingerede Advokater i «Jeppe og «Den politiske Kandestøber» udelukkende henholde sig til de latinske Autores. Imidlertid maa man dog være forsigtig med at slutte for meget af al den megen Latin. Thi for det første laa det overhovedet den Tid nærmest at tale Latin, naar Talen var om videnskabelige Æmner — en dansk Retsvidenskab existerede jo slet ikke — og en væsentlig Del af Holbergs egen juridiske Uddannelse er vel nok foregaaet ved Granskning af corpus juris og dens Kommentatorer; men for det andet — og det er vistnok det allervigtigste — saa har det været en meget paaskønnet Gallerieffekt i hine Tider, naar Personerne pludselig begyndte at tale et Sprog, som Tilskuerne ikke forstod, og om de i saa Fald talte Latin, eller de talte det bekendte, «underlige» mesopotamiske Sprog, som andetsteds forekommer, har jo selvfølgelig været ligegyldigt. Et Bevis paa, hvor varsom man maa være med at slutte fra, at en Person hos Holberg taler Latin til, at en lignende Person i det virkelige Liv normalt var Student, foreligger i Hol-

bergs Henrik'er. Thi om end det sagtens ikke var saa ganske ualmindeligt den Gang, at en Person, der havde forladt den akademiske Løbebane, lod sig fæste som Tjener hos en fornem Mand, saa kan man dog ingenlunde opstille det som en Regel, at Tjenere var Studenter i Holbergs Tid. Den omtalte Effekt har Holberg naturligvis benyttet sig af, naar han kunde det, og navnlig naar det kunde gores saa let som ved at lade sine Procuratorer have været Studenter. Forovrigt var det virkelig i den Tid ikke saa helt uhørt, at man anvendte Latinen i det praktiske Liv, naar det gjaldt om at overbevise en ukyndig Underdommer om en uretfærdig Sags Retfærdighed⁴⁸.

Holbergs Procuratorer er imidlertid meget hovmodige af denne deres latinske Kundskab og juridiske Videnskabelighed. Tobias i «Gert Westphaler» erklærer i hvert Fald, at naar han rigtig giver sig til at tale juridisk, saa sidder Byfogden og gaber og forstaaer ikke et Ord af det hele, og navnlig naturligvis naar han taler Latin.

Foruden disse lærde Tendenser er Procuratorerne i Holbergs Komedier i Besiddelse af ganske de samme Egenskaber, som vi i det foregaaende har set, at de virkelige Procuratorer var berygtede for. Pengegriske, som de er, skyr de intet Middel for at tjene noget, og dette viser sig naturligvis navnlig deri, at de af yderste Evne søger at hidse Folk sammen og raade dem til at fore Proces. Tobias erklærer, at han altid søger at forlige fattige Folk, som ingen Midler har at søge Proces, medens det ellers er stor Uret at forlige Folk. Ikke bedre er Knud Procurator i «Den 11te Juni», som, da Studenstrup spørger ham, om han ikke nok tror, han kan slippe bort, uden Omsvøb svarer ham: «. . . Jeg skulde jo holdes for et Skarn af andre gamle Advokater, som vilde ærgre sig ihjel derover, at jeg som en ung Procurator begyndte alt at forlige Sager». Om det nogen Sinde i Virkeligheden er gaaet saa vidt som i «Gert Westphaler, hvor Tobias antager sig begge Parters Sag og paa den snedigste Maade bilder dem ind, at han af al Kraft har arbejdet for deres Sag, det turde dog maaske betvivles. Men han gør det

ogsaa kun efter først at have raadspurgt sin Samvittighed og underlægger sin Handlemaade saa ædle Motiver som, at han vil lade se, hvad han duer til, og tjene sin Næste; han gør det ikke for Vindingens Skyld. Den ovenfor S. 52 citerede Fdg. for Norge af 19. August 1735 tyder dog paa, at Tilfældet ikke har været saa helt utænkeligt endda.

Efter alt dette kan det ikke forekomme os særlig usandsynligt eller karrikeret, naar den ene af Procuratorerne i Barselstuen anbefaler sig overfor Corfitz ved at fortælle, at han den foregaaende Dag har vundet en Sag, som alle kunde tage og føle paa, at den var uretfærdig; og man forstaar til fulde Jeppes Ytring til sin Defensor: «Om Forladelse, Hr. Procurator, jeg havde ikke tænkt, at I Folk var saa ærlige.»

Foruden de i Komedierne fremstillede Procuratorer har Holberg endnu skildret os en Type i Peder Paars (2. Bog, 3. Sang). Det stemmer godt med de virkelige Forhold, at det her er en Sognefoged, der tillige agerer Procurator. Samme Jens Poulsen beskrives som en dygtig Mand,

. . . som kunde dreje Loven
saa vel som nogen Mand paa Øen fore Ploven.»

Det fortælles, at hans Hustru ogsaa med Held optraadte i samme Egenskab som Manden. Der lægges særlig Vægt paa hans store Ærlighed, som viste sig deri, at han aldrig lod sig bevæge til at tage sig nogen Sag paa, uden at man betalte ham godt derfor.

« En brav. retskaffen Mand
Til Hund for lidet Ben sig aldrig gøre kan.»

Men naar man betalte ham dygtigt, saa viste han sin «retskafne Nidkærhed» og satte alt til Side for at ride til Tinge.

«Slig Generosité man finder ej hos mange,
En anden tager jo alt, hvad han kan erlange.»

Holbergs Interesse for Procuratorstanden er imidlertid langt fra udtømt med disse danske Procuratorfigurer. Det er som sagt et Æmne, han idelig kommer tilbage til baade skæm-

tende og alvorligt. I Niels Klim beskriver han Abekattenes Land (Martinia) som et Land, hvor Procuratorerne holdtes højt i Ære for deres kløgtige Maade at disputere paa. «Der findes de, som ere saa snedige, at de ikke paatager sig uden mørke og uretfærdige Sager, for at vise, hvor dygtig de kan disputere, og hvor kunstig de kan gøre sort til hvidt. Der sættes endog saa stor Pris paa Procuratorernes Dygtighed, at Dommeren lader den Part vinde, hvis Sag er uretfærdig, naar den blot er kunstig forsvaret. Som Følge deraf er der Forskel i Prisen paa de Doctores, der lærer deres Scholarer at forsvare en ond Sag, og dem, som kun lærer at forsvare en god Sag. «Formaliteterne ere saa mange og saa store, at man ikke kan se Grunden af Lovene selv.»⁴⁹

Lige saa lidt smigrende er en Beskrivelse længere henne i Bogen ved det Land Mezendoria. Der er der tildelt de forskellige Dyr Livsstillinger, som passer til Dyrenes Karakter: Gæs er Højesteretsprocuratorer, Skader Procuratorer ved Underretterne⁵⁰. Et lignende Indfald har Holberg forøvrigt i sin Epistel 121, hvor han fremsætter den Tanke, at en Procurator er avlet af en Papegøje og en Skade. I Modsætning til disse Udfald mod Procuratorerne i Niels Klim priser han Idealstaten Potu, hvor der er givet den Lov, at det under Livsstraf er forbudt at gøre nogen Forklaring over en Lov, og det angives som Grund, at, naar nogen tager de offentlige Love i Tvivl, eller med sin Forklaring vil dreje dem til en anden Mening, da forstyrrer han Landet. Han priser ogsaa de korte Taler, Procuratorerne dér holder, naar de fører en Sag.⁵¹

Allermest giver Holberg sit Lune Tøjlen paa Procuratorernes Bekostning i sine «Moralske Tanker», hvor han opstiller en næsten onskabsfuld Sammenligning mellem en Procurator og en Regnemester⁵². Begges Embeder bestaar i at addere, subtrahere, multiplicere og dividere, og han forklarer sig nærmere saaledes: Ligesom en Regnemester lægger Tal til Tal, saaledes lægger en Procurator Dag til Dag, Stævning til Stævning, Indlæg til Indlæg, «og ved at svare, replicere, duplicere forvandler et' Ark Papir til et Ris og derved lægger Grund-

vold til de Regninger, som insinueres hans Principal til Bevis paa, hvad han haver til Gode. «Der er faa Sager, som vindes, hvoraf en habile Procurator jo véd per subtractionem at tilvejebringe sig en Broderlod . . . thi det hedder: den Summa, Contraparten betaler, beløber sig med Capital og Rente til 100 Pund, derfra subtraheres 60, som gaar til Salarium, bliver saa udi Behold 40 Pund, som Principalen tilstilles». Multiplikationen er ikke mindre vigtig; «thi den holdes for en slet Procurator, der bringer en Sag til Ting og gaar ikke med tvende derfra tilbage . . . Jeg haver kendt en Mand, der per artem multiplicandi eller ved at multiplicere Sagerne magede det saa, at de ikke alene holdt ham ud hans Livstid, men endogsaa gav sin Datter, som var forlovet med en Advocat, til Medgift 3 Kurve af onde og vel funderede Processer, saa at han med en vis Philosoph kunde sige: sevi arbores, quæ aliis profuerunt, det er: jeg haver plantet Træer, som andre have haft Nytte af.» Og endelig den fjerde Species, Divisionen, om den siger han, at den er «det kraftigste Middel til at hindre Barbaries og det juridiske Studii Undergang, som adskillige synes at arbejde paa. Thi der findes visse skadelige Mennesker, der stræbe at kvæle en Sag i sin Fødsel og at forlige Parterne, hvilket de anse som en Merite. Dette ved en habile Procurator per artem dividendi fortræffeligen at forekomme ved at sætte Mod udi Parterne og ved at opmuntre dem til ikke at lade deres Ret falde.» Ironisk tilføjer han saa, at det er ganske unyttigt, naar Docenterne forklare de Studerende de juridiske Forfattere og den romerske Ret; nej, det, som de først og fremmest skulde lære Ungdommen, det er den ædle Regnekunst. Holberg er imidlertid gammel, da han skriver dette, han har ikke Mod til at opvække en hel Stands Raseri imod sig, er bange for at være uretfærdig og for ikke at have vejet sine Ord nok; derfor tilføjer han en Note, som tager den værste Braad af hans haarde Ord: «Udi denne Materie maa gøres Exception, som udi den foregaaende, saasom der ere fundne og endnu findes retsindige Advocater, der heller søge at forlige end at multiplicere Sager. Sigtes derfor alene paa

Rabulister. Ved nøjere Betragtning gør denne Note nu ikke Sagen saa meget bedre, som man skulde synes; thi hans Udtalelse om de gode Procuratorer, som «ere fundne og endnu findes», er i den Grad forbeholden og betragter i den Grad disse Exemplarer som Undtagelser fra Hovedreglen, at der alligevel ikke bliver nogen Tvivl om, hvad hans egentlige Mening var.

Det vil af alt det foregaaende tydeligt nok fremgaa, hvor dybt indgroet et Had Holberg nærrede til Procuratorstanden; hele dette Procesvæsen med dets Spidsfindigheder og Chikane var hans retsindige Natur imod. Han hadede selv at føre Proces og lod sig gærne træde paa Tærne i mange Aar, før han lod det komme saa vidt. Allerbedst ser man dette, da han som ældre Mand, som Baron og Jordegodsejer, var kommen i en Stilling i Samfundet, der naturligt en Gang imellem maaatte føre ham i den Nødvendighed at føre Sager. Dette klager han over i sin 447de Epistel — Fortsættelsen af de 3 latinske Breve ad virum perillustrem, der indeholder hans Levnetsløb. Han siger, at Rolighed tjener ham bedst, men, naar man besidder Jordegods, saa er man aldrig sikker. Længe har han undgaaet Proces med sine Ridefogder, har afskediget den ene efter den anden for at slippe fri: men tilsidst har han dog anset det for nødvendigt at føre en Sag, fordi han ellers vil føle sig helt givet til Pris for Fogdernes Uærlighed. Samme Sag blev da ogsaa en Kilde til stor Ærgrelse for Holberg. Sagen behandlede af Kommissarier; men Holberg havde af Princip ikke villet vælge Kontrakommissarier, og det var altsaa kun Ridefogdens Venner, som havde den dømmende Magt i Hænde, hvoraf Følgen selvfølgelig blev, at Holberg tabte sin Sag, og det skønt Kommissionsdommerne, som han siger, i Præmisserne gav ham Ret i alle hans Paa-stande. Paa dette Sted klager han ogsaa over Modpartens Procurator. Navnlig udtaler han sig imod det «fordærlige argumentum ad hominem, som ofte har bedrøvelige Virkninger . . . nemlig Contrapartens slette Tilstand og Vilkaar, samt hans Kone og Børn», et Argument, som virkelig i de Tider var meget gængse, skønt det jo ikke havde meget

med det juridiske Spørgsmaal i Sagerne at gøre. Han fortsætter med Bitterhed: «Man kan være forsikret om, at saadant udi denne Sag har haft Virkning; thi det maatte paa den ene Side hedde: Den stakkels Mand, som paa 3die Aar har ingen Tjeneste kunnet søge og sidder med Hustru og 5 Børn; og paa den anden Side: Den gode Baron kan bedre taale en Forlis, han skænker dog sine Midler bort; thi saaledes hører jeg dagligen Folk at raisonnere»⁵³.

Saa ked af at føre Proces var Holberg blevet, at han betænkte sig paa at appellere denne Dom, der dog efter hans Mening var ganske uberettiget; men tilsidst lod han sig dog overtale til at føre Sagen ind for Højesteret. Her fik han den i sin Tid meget ansete Procurator Lowson til Modpart, der, hvorledes han end iøvrigt har været, i dette Tilfælde viste sig som en skarp og vittig Mand.⁵⁴) Han tog ikke i Betænkning at ærgre sin Modpart paa bedste Maade, og her havde han fundet et Middel, som sikkert ikke har forfejlet sin Virkning. Han anvendte nemlig de bekendte Replikker fra «Jeppe paa Bjærget», hvori Jeppe foreholder Ridefogden hans Slyngelagtighed: «Est du ikke Ridefoged? . . . Og du spørger endda, hvorfor du skal hænges»⁵⁴. Holberg har ikke selv udtalt sig om, hvorledes han optog denne Spas; men utvivlsomt er det jo nok, at det har ærgret den gamle Mand ganske ordentlig.

Forøvrigt maa Sagen alligevel ikke have været saa god, som Holberg mente; thi han tabte den ogsaa for Højesteret⁵⁵.

Nu vil man maaske hertil sige, at det jo kun var Løn som forskyldt, naar Procuratorerne søgte at ærgre ham: saadan som han i sit Liv havde harcelleret med Procuratorstanden, kunde han ikke vente sig, at dens Repræsentanter skulde se til ham med milde Øjne. Sandt nok! Han havde en Del paa sin

*) Der skrives om ham i 1640 (i «Et lille Erindrings-Lexicon over adskillige Personer af Ed. O. Schwartzkopf. Danske Saml. I. 4. S. 106) at han var et «fortræffeligt, men tillige flygtigt Hoved». . . . «Han er stærk in jure Danico, en flydende Pen og Mund. men tillige satyrisk; de cætero cum vulpibus vulpinatur».

Samvittighed i den Retning, og, hvad værre var, ogsaa i sine alvorlige Skrifter kommer han tilbage til dette Æmne og det i ret bidske Udfald, som naar han i Danmarks og Norges gejstlige og verdslige Stat⁵⁶ betegner Procuratorerne som «et Slags Gevæxt, som fremspirer af Chicaner og fødes og gødes af Formaliteter, ligesom Doctere af Sygdomme»⁵⁷); men paa den anden Side søger han stadig ligesom at gøre det godt igen, navnlig ved at fremhæve, at det ikke saa meget er Personerne, han vil til Livs og ser skævt til, som det er selve Virksomheden, han har imod. Denne forer naturligt og uundgaeligt med sig, at han maa gendrive den ene Dag, hvad han den anden har forsvaret, og han siger, at, hvis man hører om en, som skyder alle de Sager fra sig, som han ikke finder antagelige, maa man betragte ham som en Heros og prise ham højere end andre Embedsmænd, hvis Forretninger ikke saadanne Anfægtninger ere underkastede⁵⁷. Holberg viser sig her ikke blot som den store Satyricus, der revser, hvad han ser af slet omkring sig, men ogsaa som den kloge Mand, der ser til Bunds i Tingene og finder Undskyldning for det slette.

Andre Steder er det ligefrem tydeligt, hvorledes han selv synes, at han har vovet sig for langt ud, har paadraget sig Standens Uvilje i alt for høj Grad og derfor trækker i Land. Et Exempel herpaa har vi allerede set i Noten til de moralske Tanker. Endnu tydeligere er det et Sted i Epistlerne. Det er Epistel 301, der begynder saaledes: «Jeg takker min Herre for sin sidste Skrivelse og finder, at den Erindring, han derudi gør, er hel grundig. Han raader mig at holde Fred med Advocater. Det er ogsaa mit Forsæt, hvorføre jeg beder, at han ingen viser det Brev, hvorudi jeg haver givet mine

*) Det er ganske morsomt, at nøjagtig det samme aparte Udtryk, «fødes og gødes af Formaliteter», samt Sammenligningen med Lægerne ogsaa forekommer i Epistlerne (Ep. 387). Den nævnte Epistel er netop helliget Omtalen af Formaliteters Nødvendighed, og Forf. gør her den Bemærkning, at det at disputere mod Formaliteters Nødvendighed er ret at røre ham (sc. en Advokat) paa Bylden.

Tanker til Kende om samme Nation jeg kan nævne adskillige, der udi deres Actioner holde sig inden deres foresatte Grænser og alene søge grundigen at forsvare de Sager, som ere dem betroede, uden at betjene sig af Turlupnader og usømmelig Skæmt imod deres Contraparter, som heller tjene til at fordærve end at bestyrke deres Principalers Sager». Og han slutter med, at det dog er raadeligst at holde Fred med dem, thi, naar man vil disputere med en Advokat, er Partiet ikke lige, fordi denne ved idelig at færdes i Stridigheder tilsidst bliver saa hærdet, at intet bider paa ham.

Det er forøvrigt Holberg, der har fremsat den meget rigtige Tanke, at en Examen egentlig ikke er nogen tilfredsstillende Prøve for en Persons Dygtighed som Advokat; der maa hertil fordres, at der gives Ansøgeren Lejlighed til at procedere nogle Sager for en Ret⁵⁸, noget, som jo ogsaa for Højesteretsadvokaternes Vedkommende virkelig indførtes her i Landet. —

Hvad der kan plukkes ud af den øvrige samtidige, satiriske Digtning i Danmark, bliver kun ringe i Forhold til, hvad Holberg frembyder.

Naar Falster i «Den uforsvarlige Rekommodation» skriver:

«Et Procuratorhaandværk var
Maaske saa godt som noget.
Dog nej! — Jeg ikke Hoved har
Til ret at gøre kroget,
Jeg ikke let med Vidners Ed
Og Lovens Bogstav spøger.
Jeg i en god Samvittighed
Min Ro langt heller søger»⁵⁹.

saa er det i den Grad overensstemmende med, hvad en forøvrigt ikke synderlig bekendt Digter ved Navn Vilhelm Helt synger om Procuratorstanden:

«Ja, at du havde lært til Tings at gaa i Rette,
Paa Tingstuds faure Vis et Indlæg at opsætte
Og gøre ret af krumt og Landsens Lov til Men
En Sag, som skiden er, med Tungen gøre ren»⁶⁰.

at man absolut maa komme til at tro paa en ganske direkte Forbindelse mellem disse to Forfatteres Vers. Og Holbergs.

«Det falskt og kroget er at gøre ret og lige».

ligger heller ikke fjærnt. Undersøgelsen af, hvem af de tre Forfattere, der først har brugt dette Billede med at gøre det krumme lige, har ikke forekommet mig interessant nok til, at jeg har villet gøre mig nogen Anstrængelse i den Retning, da de vel snarest alle har haft det fra samme endnu ældre Kilde. Efter et flygtigt Skøn er jeg nærmest kommen til at tilkende Vilhelm Helt den ældste Ret; saa kom Holberg i Peder Paars, efter ham Falster og den fælles Kilde ligger vel blot i det almindelige billedlige Udtryk at «boje Retten». Ved Træk som dette belyses det 18de Aarhundredes Satire skarpt.

Medens jeg ikke har fundet Procuratorerne som selvstændig Genstand for nogen af Datidens versificerede Satirer — hvormed det dog ingenlunde skal være sagt, at der ikke maaske et eller andet Sted findes en saadan Satire skjult — er der ikke saa faa Behandlinger af Æmnet i prosaiske Skrifter fra den Tid, dels af udelukkende satirisk Art, dels almindelige Betragtninger over det vanskelige Procuratorhverv og den deraf følgende slette Procuratorbestand.

Den haardeste Medfart faar Procuratorerne vistnok af Forfatteren Jørgen Riis i det af ham udgivne satiriske Tidsskrift «Den danske Spectator»^{o)}, der udkom i Aarene 1744—45, hvori han efterhaanden gennemgaar alle sin Tids Samfundsklasser og fremhæver deres Laster. At gengive hans Afhandling⁶¹ i dens Helhed vilde blive alt for vidtløftigt, da den fylder ikke mindre end 8 temmelig tæt trykte Kvartsider og tilmed ikke er særlig morsom. Nogle enkelte Citater maa være tilstrækkeligt til at angive Tonen. Han skriver blandt andet: «Redelige Procuratorer, omend de ere som rare Fugle, findes dog . . . Jeg vil i disse mine Blade alene drage dem

^{o)} Se om Forfatteren ovenfor S. 67—68.

for Lyset, der aldeles sætte deres Pligter til Side, der anse Domhusene for Skuepladse, og sig selv som privilegerede Acteurs, der have Frihed til at spille en Komædie efter en anden og ved andres Tragedier at forandre deres egen Scene til det bedste. Procuratores ere nogle sælsomme Folk, og deres Kunstgreb ere saa mange, at jeg næppe finder mig i Stand til at anføre dem alle. De give sig ud for Uskyldigheds Beskyttere og føre Navne af de forurettedes Talsmænd; men deres sædvanlige Messures lære os, at de selv anse deres Constitutioner som Fejdebrev eller saadanne Patenter, der give dem Frihed til at forstyrre den almindelige Fred og være det menneskelige Køn paa Halsen. En Dommer, der elsker Retfærdighed, faar disse til Fjender, og naar Dommersædet beklædes af Vankundighed, gør de Retten til et fuldkommen Skuespil.» De søger af al Magt at hindre Forlig, «saae Uenigheds Sæd blandt Menneskene for siden at fiske med Fordel i rørte Vande. Det Ord Forlig er et Tordenskrald i deres Øren.» Han udvikler saa, hvorledes de bagefter, naar de har pint deres Modpart tilstrækkelig længe og høstet al den Fordel, de med Rimelighed kunde vente, af Processen, fremkommer med Forligstilbud for at kunne henvise dertil i Tilfælde af, at nogen skulde bebrejde dem deres Færd. Længere nede følger saa den blandt andet fra Holberg kendte Sammenligning mellem en Procurator og en Læge, der begge ernære sig af andre Folks Ulykker, og henimod Slutningen en Anekdote om, hvorledes Jupiter en Gang var bleven grebet i Utroskab af sin Hustru; denne vilde anklage ham ved en Tamperret og truede i den Anledning med at ville henvende sig til en Procurator; men Gudernes Herre og Fader blev herover saa bestyrtet, at han øjeblikkelig lovede Bod og Bedring, for at ikke disse slette Mennesker skulde ødelægge det gode Forhold i Himlen, saaledes som de alt havde gjort det paa Jorden.

Det er andetsteds omtalt, at Forfatteren senere selv blev Højesteretsprocurator, og det tør vel antages, at han, der havde et saa aabent Øje for Sletheden af den Stand, han

traadte ind i, ved sin Handlemaade har gjort sit til at hæve den.

Af en noget anden Karakter end denne Riis's Satire er et lille Skrift, som udgaves i Kjøbenhavn Aar 1737 under Titlen: «Meditationer over Procuratorprofessionen». Dets Forfatter er den andetsteds omtalte Friderich Horn, som i Aaret 1740 blev Procurator ved Højesteret, senere Politimester i Kjøbenhavn og tilsidst Assessor i Højesteret, og hvis fuldstændige Hæderlighed ogsaa i Udøvelsen af sit Procuratorhverv vistnok staaar udenfor al Tvivl; om denne findes der ogsaa andre Vidnesbyrd⁶² fra Samtiden foruden den Bog, som bringer os til at mindes ham her. Naar man bortser fra hele det vidtløftige, filosofiske Tilsnit, som denne Bog efter Tidens Skik har, saa indeholder den mange fornuftige Betragtninger over Procuratorhvervet og de Vanskeligheder, der klæber ved det. Han begynder med at fremhæve, hvorledes det netop burde være de allerfortræffeligste Mennesker, der var Procuratorer, «de skikkeligste, klogeste, redeligste og mest veltalende Folk». Men, fortsætter han saa, dette er «moraliter umuligt». Thi disse udmærkede Mennesker vil aldeles ikke paatage sig dette Hverv og det af to Grunde; for det første fordi det i sig selv er alt andet end behageligt, for det andet fordi Standen ikke er anset. Hvad den første Grund angaar, fremhæver han ganske de sædvanlige Anker mod Procuratorhvervet: Man skal leve af andre Menneskers Skade og Tort, man tjener sine Penge ved Processer og kan altsaa ikke fraraade dem, og mindst af alt kan man som Procurator vente sig en rolig Tilværelse. Hertil kommer saa den anden Grund, at Procuratorerne anses med «skjæle Øjne»: «Efterdi ved en Misbrug (som efter mine ringe Tanker ikke haver været muligt at forekomme, ikke heller saa lettelig kan afskaffes eller ophæves) Procuratorprofessionen haver været forvaltet i blandt andre af gemene, liderlige, trættekære og med et Ord onde Mennesker, hvis største, om ikke ganske Conduite i Henseende til Professionen bestaar i en Del paa Pratique grundede, forensiske Formaliteter, brocardiske Citationer og dumdristige Intriger . . . følger heraf den Ide, at denne Profession er

væsentlig gemen, og at dens Essentiale er Intrige, Chicane, Forførelse, Sandheds og Rettens Fordrejelse . . . enhver, som antager samme Profession, bliver anset som den, der antager en gemen og alene paa Intrige, Chicane, Forførelse, Sandheds og Rettens Fordrejelse grundet Profession, og par conséquent maa have Folk excuserede, at de ikke kan anse ham, som han ønsker, og de selv ønsker. De Ord, han her udtaler om Procuratorstanden og den Anseelse, den var Genstand for, er desværre ingenlunde for haarde.

Lejlighedsvis kan her anføres et Par Udtalelser om Procuratorstanden fra omtrent samme Tid, der fremkommer i Skrifter, hvis Hovedemne er et ganske andet. Det ene er Edvardsen Friis's «Underretning om Skelskør», der udkom i 1759. Forfatteren roser de forrige Tiders Simpelhed paa Bekostning af hans egen Tid: «Nu stiger Kunsten langt højere, og en Proces afgøres ikke med 10—12 Linier, alting skal spækkes og broderes som Griffenfeldts Act med et ex quocunque capite vel causa, med et præcluso et perpetuo silentio: slige Talemaader gøre strax en Auditor og Procurator. Mundus vult decipi, det juridiske Studium er voxen til sin højeste Spids, at vi med Cartesio selv dubiterer og med Pilato snart spørger, hvad er Sandhed? Hver Ride- og Ladefoged er nu Jurist, retfærdige Sager kan tabes. Deres Majestæt har Ret, sagde en vis Procurator til sin Konge, men soer derhos en stor Ed, formedelst Formaliteten i Sagen taber Deres Majestæt visselig.»⁶³

Testrups «Relation om Tingene og Tingstederne samt Rettens Betjening i fordums Tid», der udkom i Flensborg 1747, har heller ikke mange gode Ord til overs for Samtidens Procuratorer. Ogsaa her roses Processernes Simpelhed og Kort-hed i gamle Dage paa Samtidens Bekostning, og Fader til disse Vidtløftigheder er fornemmelig det Slags Folk, som man kalder Procuratorer ved Underretterne «og andre deslige sindede Mennesker». Og saa meget værre er dette, da det er ved Underretterne, at Fundamentet til Processerne egentlig skal lægges. Der søger de «ved megen Vidtløftighed og mange Udflugter at udføre Sagerne, hvorved de gemenlig har tvende

Øjemed, nemlig: at fordreje, fordunkle og forvirre Sandheden, saa og paafølgelig at fortjene desmere Salarium». De agter det ikke for nogen Ros at vinde en retfærdig Sag, «men deres største Konst og Ros bestaar udi ved megen Vidtløftighed, Udflugter og Forevendinger at forvilde Dommerne og derved vinde en uretvis Sag»⁶⁴.

Senere hen i Tiden mangler det ikke paa Skrifter, hvori det fremstilles, hvorledes Procuratorerne bor være, vidtløftige Fremstillinger af de Evner, han maa være i Besiddelse af, og Advarsler mod at falde for de Fristelser, Hvervet fører med sig. Det er navnlig den frugtbare juridiske Skribent Christian Ditlev Hedegaard, som med Iver tager sig af Procuratorstandens Belæring. Forst tager han fat paa Æmnet i sine juridiske Dissertationer, hvoraf to omhandler Procuratorerne. Den ene indeholder en Gennemgang af alle de Forbud, som i Chr. V.s Lov 1—9—10 indskærpes Procuratorerne, med Forklaringer af, hvad de indeholder. Den anden omhandler de saakaldte «Procuratorstreger» og undersøger, hvorvidt forskellige Kneb, der kunde tænkes at frembyde sig, maa betegnes som tilladelige eller ej. I 1777 udgav denne samme Hedegaard under Pseudonymet «Ærlig Mand» en hel Bog om Procuratorernes Forhold, betitlet: «Den retskafne Advocat som en rigtig Copi efter Originalen», indeholdende i det væsentlige en betydelig udvidet Gengivelse af hans ovenfor omtalte første juridiske Dissertation om Procuratorer, ledsaget af en vidtløftig Redegørelse for Procuratorers Pligt overfor Delinkvent-sager. Disse Hedegaards Skrifter har imidlertid ikke forekommet mig at have tilstrækkelig Interesse til, at det skulde være nødvendigt at skænke dem en mere indgaaende Omtale, navnlig da de fremkommer efter den Tid, som vi her beskæftiger os med.

Et Værk er der imidlertid, som vi her ikke kan lade ligge, skønt det endda er endnu noget senere, lige op mod Aarhundredets Slutning, nemlig Olufsens «Gulddaasen». Det indeholder nemlig som bekendt en Procuratorstype, og denne frembyder endogsaa ganske særlig Interesse, fordi Literaturens Syn paa Procuratorerne hermed er traadt ind i en ny Fase

af sin Udvikling: man ser nu paa Procuratorerne som Mennesker; en hel Del af det tidligere konventionelle er borte, og Lys og Skygge er mere retfærdigt fordelt. Vel er der meget af de gamle Træk tilbage endnu, som f. Ex. naar Faldsmaal aabenhjærtigt fortæller, hvorledes en Procurator altid laver sig to Udtog af en og samme Sag, det ene kort og tydeligt til sit eget Brug, det andet vidtløftigt og forvirret for at forplumre Modparten og Dommeren; men alt i alt er Faldsmaal i Gulddaasen dog ganske anderledes et Menneske end de Procuratorer, Holberg fremstiller. Holberg i Komedieme og Peder Paars ser kun det latterlige og ryggesløse i sin Tids Procuratorer og fremstiller det grelt, Olufsen søger at forklare os Faldsmaals Karakter og hans Handlinger som Udslag af de Forhold, han lever i. I Bunden er han god, og naar han i Stykket viser sig som alt andet, saa gør han det af pure Nød — for Hustrus og Børns Skyld — som han idelig fremhæver. Han er bleven gift og har faaet en Del Børn, uden at hans Stilling har gjort ham det muligt at ernære dem, er kommen ind paa Forbryderbanen, bleven afsat fra sit Birkeskriverembede og ernærer sig nu som Procurator: han tjener den, som betaler ham bedst, og naar han har paataget sig en slet Sag, undskylder han sig med, at det er en Sag, og dem er det, han skal leve af med Kone og Børn. kort sagt nærmest en Slags Skriverhanstype. Naturligvis ligger den væsentligste Aarsag til Forskellen mellem Holbergs Procuratorer og Faldsmaal i det Spand af Tid, der var hengaaet imellem dem, og den Svingning, Aandsretningen havde gjort netop i den Tid, og Forskellen i sig selv har nærmest literærhistorisk Interesse; men derfor tør vi ogsaa trøstigt tage Faldsmaal til Indtægt for vore Undersøgelser i den ældre Tid. Vi kan af ham lære, hvorledes de Procuratorer, vi har skildret i det foregaaende, saa ud indvendig. Selvfølgelig gjorde de ikke alle deres Intriger og Chikaner for deres Fornøjelses Skyld, hvilket man ofte kan faa Indtryk af ved Betragtning af Samtidens Kilder. De gjorde alle disse Krumspring, fordi de var Mennesker, der skulde leve som alle andre, men Livet havde for dem ført med sig, at de maatte tjene deres Brød paa

en mindre hæderlig Maade. Naar man ikke ser det, saa hilder man sig selv i ganske den samme Fordom, som baade Datidens almindelige Mening og dens Literatur er behæftet med.

Holberg var ingenlunde blind for det virkelige Forhold; naar han i sine Epistler skriver, at det ikke saa meget var Procuratorerne selv som deres Hverv, han havde noget imod, saa er det i Virkeligheden ganske det samme, som Olufsen mener, blot noget mere akademisk udtrykt. Men sligt kan man ikke forlange, at den store Hob skal se, naar den kun har de slette Handlinger for Øje. Derfor finder vi ogsaa i de Udtalelser, som have deres Udspring direkte fra denne Kilde, det skarpeste Udtryk for Uviljen mod Sagførerstanden, og naar vi vil søge at samle alle Literaturens Udsagn om denne Stand i Sætninger, der skal angive de væsentligste Træk, som Procuratortypen forlenes med, saa kan vi ikke gøre det paa nogen bedre Maade end ved at henvende os til de gamle danske Ordsprog. I dem finder vi en endnu ældre Tilkendegivelse om Procuratorstandens Anseelse end den, Literaturen byder os, og uden i mindste Maade at være mildnet ved Betragtninger af nogensomhelst Art og befriet for enhver Mulighed for Paavirkning fra fremmed Literatur viser de os selve Folkets ældgamle Had til de Folk, der tilbød deres Bistand med Sagførelse. De taler et tydeligere Sprog end mange snirklede Rim og vidtstvævende Betragtninger, og ofte synes Satirikernes Billeder netop at være laant fra dem. De henstilles bedst uden nogensomhelst forklarende Tilsætning:

Tingstud fejer Tasken ud ⁶⁵.

Trætte gør Tingstud fed og Parterne magre ⁶⁵.

Har man end Trætten stukket i Sækken, saa stjæler dog Tingstuden Baandet dertil ⁶⁵.

De, som føde sig af Trætte, arbejde paa Djævelens Værksted ⁶⁶.

⁶⁵) Molbech (S. 231) har: «Den trives sjælden, som føder sig af Trætte.»

Lovkjøn⁶⁷⁾ og Maler kan snart gøre hvidt til sort og sort til hvidt⁶⁷.

Lovkjøn og Badskær have Gavn af andres Skade⁶⁸.

Man gaar til Ting med én Sag og kommer hjem med to⁶⁹.

Loven haver ej Mund, kan ej klage sig, hvor hun vrides, vendes og plages⁷⁰.

Netop denne samme Stemning er det, Kingo har givet Udtryk for i et Vers, der sammen med en Del andre prydede Tingstuen paa Kjøbenhavns Raadhus⁶⁶⁾ i den Tid, som vi her har beskæftiget os med:

I soren Lov-Mænd, I, som skal i Sager tale
Og Sandhed, Ret og Skæl med ægte Farve male,
I, som for Sandhed og for Retten fægte vil,
Man Ære, Lov og Tak bør Eder lægge til,
Men I, som Retten vil med Uret overdække
Og Sandheds Kraft med en løgnagtig Tunge svække,
I er ret Helveds Pak og Satans egne Born,
Der burde strikkes op for Krage, Ravn og Ørn⁷¹.

IX.

Hvor megen Forskel der end maatte være paa Nutidens ansete Sagførerstand og Datidens elendige Lovtrækkere og Lommeprocurore, saa har disse elendige Forhold i det 17de og 18de Aarh. dog stadig deres Interesse — ikke blot som en historisk Kuriositet, ikke blot ved den uvillige Stemning hos Menigmand overfor Procuratorer i al Almindelighed, som de har skabt, men ogsaa fordi de har sat dybe Spor i hele vort Lands Proceslovgivning, idet en ganske væsentlig Del af de endnu gældende processuelle Regler maa søge deres Udspring i disse Forhold. Ofte er det kun smaa Ubetydeligheder, et eller andet endnu bestaaende Forbud, der bærer

⁷¹⁾ Lovkyndig.

⁶⁶⁾ Det samme Vers fandtes forovrigt ogsaa paa Raadhuset i Nakskov (Friis: Mindeblade om Nakskovs Fortid, S. 111).

Mindet om de slette Procuratorer ned til vore Dage; men mange Gange maa man ogsaa søge Begrundelsen af de største processuelle Principper i vor nugældende Proceslovgivning i de samme Forhold, Principper, hvis Rigtighed i enhver Rettergangsordning, der er beskaffen som vor, maa staa som uomtvistelig, men hvis Iklædning i Lovsform Procuratorernes onde Hensigter har givet Anledning til. Der maa her netop sondres imellem Lovgrunden og Anledningen til Lovens Givelse; det, som Retsvidenskaben har Interesse for, er de Grunde, som nu kan — eller kunde — føre til en given Regel, det almindelige Princip, som Reglen er et Udslag af; men man faar her ved ikke Øje for, hvor rent specielle de Forhold ofte er, som har bevirket, at Lovgiveren har opdaget Reglens Nødvendighed. En saadan Paaminder har de ældre Tidens slette Procuratorstand netop været: ofte maa vi næsten være disse Folk taknemmelige, fordi de har beriget vor Proceslovgivning med en ny og nyttig Regel og indirekte har modvirket den Langsomhed i Rettergangen, hvortil de selv havde været med at lægge Spiren. At vor Rettergang dog er bleven saa langsom som maaske kun faa andre Steder, skyldes vistnok nærmest, at de givne Regler aldrig er blevene overholdte i Praxis, og saa fremfor alt den udelukkende Skriflighed.

Til at paavise dette Forhold mellem de slette Procuratorer og den endnu gældende Proceslovgivning fra det 18de og tildels det 17de Aarh. giver Datidens Lovgivning os i ikke ringe Grad Midlerne i Hænde ved sine udførlige Lovpræmisses, der i deres barnlige, men veltalende Sprog røber os dybe Indblik i Lovgiverens Betragtninger. Der er saaledes Reglen i Fdg. af 17. Maj 1690 om, at de Kendelser, som afsiges under Processens Gang, ikke maa gives særskilt beskrevne — og som Følge deraf ikke særskilt appelleres — for at Processen ikke skal sinkes derved. En Regel som denne kan selvfølgelig med fuld Ret hævdes i enhver Proceslovgivning; men, ser vi paa Forordningens Præmisses, viser det sig, hvorledes det er et bestaaende Misbrug, der søges hævet ved dens Indførelse: «Skønt Loven tilholder baade Dommerne, at de Processerne det meste muligt skal forkorte, og Procuratorerne, at de ikke

med Krogløve eller Forhalinger Sagerne skal opholde, saa fornemmes dog, at . . . naar Underdommerne . . . maa sige Parterne imellem, før Dom i Hovedsagen er gaaet, en Del Procuratores og især de, som have paataget sig vrang Sager at udføre, ikke med Dommernes Afskeder eller Interlocutoria vil lade sig nøje, men for at forhale Tiden og udmatte Vederparten begære samme beskrevne og . . . lade dem for Overretten indstævne.» Det fremgaar tydeligt, hvorledes den beskrevne Fremgangsmaade har været brugt til at trække Sagerne i Langdrag, naturligvis i Forbindelse med den Tilbøjelighed, vi andensteds har set, til at benytte Formalitetsindsigelser i dette Øjemed: med en saadan Appel af en Formalitetskendelse kunde der jo ogsaa hengaa en rum Tid.

Ligesom denne Forordning er et Led i Bestræbelsen for Processernes hurtige Tilendebringelse, saaledes er det i det hele taget væsentlig paa dette Punkt, at Procuratorerne har haft Indflydelse paa Rettergangsreglerne. «Anstandslovgivningen» — som den kaldes — er saa at sige skabt af Procuratorernes Rænker. Et Vidnesbyrd herom er Generalprokurør Colbjørnsens Udtalelse i hans Betænkning om Rettens vedbørlige og hurtige Pleje fra 1796⁷², det Forslag, som affødte Fdg. af 3. Juni 1796 om samme Æmne. Han siger: «Kilderne, fra hvilke jeg vil hente dem (de nærmere Bestemmelser, som han ønsker gjorde til Lov) er især de Kunstgreb til Rettens Spilde, som Erfaring nu viser at krydse i Lovens Vej til Trods for dens Bud» . . . Rabulister have utrætteligen «arbejdet paa at opfinde nye Rænker, igennem hvilke de snedigen have søgt at tilintetgøre Lovenes velgørende Hensigt og unddrage sig fra deres Forskrifter». Under Omtalen af de Opsættelser, som Parterne begære, fortsætter han længere nede: «Misbrugene af disse ere virkelig almindelige, og de øves dels af trættekære Parter selv eller med deres Samtykke i det Øjemærke at forvolde Modparten unyttige Omkostninger og hindre ham fra at nyde sin Ret, dels af egennyttige Sagførere uden Parternes Minde for at kunne beregne saa meget større Salarium i Forhold af Mødernes Antal og Sagens Vidtløftighed.» Dommerne kan undskyldes, naar de bevilger en Udsættelse, som i sig selv ikke

har været nødvendig, fordi de ofte kan have Vanskelighed ved at afgøre, om der virkelig er Grund til Udsættelsen eller ej, og i saa Tilfælde maa de hellere bevilge end nægte den, fordi det oftest er til større Skade for en Part at forhindres i at foretage et nødvendigt processuelt Skridt, end det er for Modparten at taale Ophold. Dommernes Virksomhed bør derfor understøttes ved faste Regler, for at de kan handle med Tryghed og Fasthed.

Hvorledes de Regler, som han saaledes ønsker fastsatte, formes i hans Udkast til en Forordning, den endnu gældende Forordning af 3. Juni 1796, behøver her ikke at fremstilles i det enkelte. Der skal kun gøres opmærksom paa, hvorledes enkelte Anstandsgrunde trækkes særlig frem, fordi de i Praxis er blevne brugte til at forhale Sagerne med, og at dette altsaa er Grunden til enkelte ganske specielle Regler, som Forordningen indeholder. Som et saadant særlig benyttet Kneb omtaler han det, at en Part, «som har fundet en ond Glæde i at udmatte sin Vederpart ved at udtrække Processen», har ladet sin Sagfører erklære, at han havde frasagt sig Sagen. I den Anledning har Parten saa faaet Udsættelse; den nye Sagfører, som derefter indtraadte, har da ogsaa faaet Udsættelse for at gøre sig bekendt med Sagen, men atter frasagt sig at føre den o. s. v. Som Følge heraf foreslaas det, at en Sagfører ikke skal have Lov til at erklære til Protokollen, at han frasiger sig Sagen; han skal i Tide herom give sin Mandant Underretning, saa at Sagens Gang ikke standses. Som andre Maader, hvorpaa Sagerne bliver trukne ud, nævner han, dels at Parten forlanger Udsættelse, fordi han har indgivet Ansøgning om beneficium paupertatis, hvorfor der foreslaas givet den Regel, at den paa-gældende forud skal sikre sig Bevis for Rigtigheden af sit Foregivende herom, da der ellers ikke bør gives ham Udsættelse af den Grund, dels det Forhold, at det i Loven er foreskrevet, at den, som er «uden Riget», skal stævnes med et Aars Varsel, hvilket afstedkommer ikke ringe Ophold, naar den ene Part bor i Norge, den anden i Danmark, og der udtages Kontrastævning af Indstævnte, eller naar blot den ene

Part ønsker at føre Vidner i det andet af Rigerne, selv om de begge bor sammesteds. Det foreslaas derfor, at Lovens Regel om et Aars Varsel kun skal gælde, naar den ene af Parterne virkelig bor i Udlandet, medens der for Varsel fra Danmark til Norge og omvendt fastsættes en kortere Tid.

Det er i det hele taget ikke vanskeligt at paapege de Lovbestemmelser i det 18de Aarhundrede, til hvilke bestaaende processuelle Misbrug, navnlig naturligvis fra Procuratorernes Side, have givet Stødet. Fremfor alt er der selvfølgelig den andensteds udførligt omtalte Forordning af 23. December 1735, som alene paa Grund af sin Titel ikke lader nogen Tvivl tilbage. Saa er der Forordningen af 3. Marts 1741 om Vidneførsel, der retter sine Bestemmelser mere mod Parterne, som ser deres Interesse i at trække Vidnesagerne ud, end mod de modvillig udeblivende Vidner, og som søger at hindre dette ved at gøre Parterne ansvarlige for Halvdelen af de Vidnet paalagte Faldsmaalbøder, naar han har vist Forsømmelighed med disses Inddrivelse; der trues endvidere med Mulkt og Procesomkostninger, naar en Part alene for at trække Hovedsagen ud har begært Udsættelse i denne under Foregivende af at ville føre Vidner — kort sagt, alle de Maader, hvorpaa en Sag kan trækkes i Langdrag i Tilfælde af Vidneførsel, er forudsete og saa vidt muligt forhindrede.

Til en ganske anden Art hører Reglen i Plakaten af 13. August 1766 om Indførelsen af den skriftlige Procedure ved Indlæg, der skulde træde i Stedet for de tidligere brugelige Protokollationer, hvorved Rettens Tid spildtes i en aldeles uforholdsmæssig Grad paa Grund af Procuratorernes vidtløftige Protokollationer; men naar denne samme Plakat foruden denne Regel tillige indeholder en hel Del Regler, der sigter til Processens hurtigere Tilendebringelse — bl. a. en Del, der er Kilde til de senere Regler i Fdg. 3. Juni 1796 — saa kan det jo ikke nægtes, at den ved Indførelsen af de skriftlige Indlæg som nødvendig Form for Proceduren i allerhøjeste Grad modvirkede sine øvrige Formaal, idet der herved først rigtig lagdes Grunden til den Langsomhed og Tunghed i Proceduren, som

vi senere kom til at lide under, og som vi først i den aller-seneste Tid har faaet noget Haab om at komme bort fra.

Endnu skal kun nævnes Reglen i Fdg. 10. Juli 1795 om, at Procuratorerne ikke maa have Lov at møde for Forligskommissionerne. Selvfølgelig kan der ogsaa bortset fra den slette Procuratorstand angives Grunde for en Regel som denne: en Person, som stadig færdes i Retsager, anser ikke en saadan for saa stor en Ulykke, at han skulde gøre sig nogen videre Ulejlighed for at undgaa den; men rent praktisk set, d. v. s. efter en historisk Betragtning, var Grunden til Reglen, da den gaves, ene den, at Procuratorerne i 1795 endnu ikke var saaledes beskafne, at man turde lade dem faa en Haand med i de Forligsforhandlinger, hvis Fortræffelighed til at hindre Processer man var overbevist om. Naar man lod dem møde for Forligskommissionerne, kunde det let være blevet skæbnesvangert for det nye System, idet Procuratorerne kun havde Interesse i at hindre Forlig i Stedet for at fremme dem og ikke kunde anses for hæderlige nok til at ville handle imod deres egen Interesse, fordi Samfundets Interesse krævede det. —

I sin ovenfor citerede Betænkning om Retsplejens Ordning siger Colbjørnsen mod Slutningen: «Efterat jeg nu, saavidt mine indskrænkede Evner formaa, har afhandlet og foreslaaet de Bestemmelser, ved Hjælp af hvilke Rettergangen kunde ventes at blive ført med vedbørlig Hurtighed og Orden, kan jeg ikke forbigaa til Slutning at gøre den Anmærkning, at det med Hensyn til Øjemærkets fuldkomne Opnaaelse bliver en vigtig Genstand for Regeringens Omhu, at Mænd, der besidde Kundskaber, Talenter og Retskaffenhed, kunde opmuntres til at paatage sig det besværlige Kald at tjene som Procurator. — Naar en Advocat eller Procurator er det, han bør være, med faa Ord: Talsmand for Medborgeres Ret ved Domstolene, Lovens Tolk, naar denne opfordrer til at straffe dens Buds Overtrædere, disses Forsvar, at de ej skulle forurettes, Fattiges og offentlige Stiftelsers Sagfører uden nogen Betaling, naar han, siger jeg, er alt dette, saaledes som han bør, og

han med Flid og Redelighed har opfyldt alle disse Pligter i nogle Aar uden at nyde mindste Løn af Staten, synes mig, at en saadan Procurator bør have fortrinlig Adgang til videre Befordring i Deres Majestæts Tjeneste. Uheldigvis hædre de ikke alle deres Kald ved Handlinger, som svare til deres Bestemmelse; men dette kan ikke heller ventes, med mindre der bruges megen Varsomhed i Henseende til Valget af dem, der beskikkes til Procuratorer, og dette Valg kan ikke gøres, med mindre sikkert Haab om Befordring fremvinker unge Videnskabsmænd til at træde frem paa denne Bane for igennem denne Vej at gøre sig værdige til at betros bedre Embeder efter at have ved Sagførelsen givet Prøver paa, at de fortjener det. Paa denne Maade kunne Lovens Fordrejere blive bortjagede fra Domstolene og dens sande Dyrkere komme til at indtage deres Plads.»

Disse Betragtninger, der indeholder paa en Gang et Hjertesuk over Forholdene, som de var, og en lys Fremstilling af, hvorledes de burde være, fører Forfatteren til Affattelsen af de sidste Paragraffer i Lovforslaget: Kravet om Bestaaelse af den juridiske Examen, en Prøvetid af to Aar, førend der meddeles Bevilling til at være Procurator, samt Løftet om Befordring, der jo kun er en Genganger allerede fra Fdg. af 9. September 1638. Men det skulde dog vare en rum Tid, før de lyse Forhaabninger fuldt ud blev til Virkelighed. Noget har det vel nok hjulpet, da Fdg. af 4. September 1810 gjorde Sagførerstanden til en egentlig Embedsstand. Sagførerne skulde forsynes med Embedsbestallinger og gøre Indskud i Enkekassen til Pension for deres eventuelle Enker. Der opnaaedes dog vel herved noget større Kontrol med, hvem der blev antagne som Procuratorer. Men dog klages der endnu i Bang og Larsens Proces⁷³ over den sjældne Oplindsomhed, hvormed enkelte Sagførere ere udrustede, «naar det gælder at fremkalle saadanne nye Midler til at erholde Udsættelser, hvorpaa Lovgivningens positive Forskrifter i det mindste ikke ligefrem ere anvendelige». Alligevel er Tonen nu blevet en helt anden. Nu er det kun «enkelte Sagførere», der klages over. Og sikkert maa man den Gang som nu give Procesmaanden den

væsentligste Del af Skylden, naar Sagerne skride langsomt frem.

Og dog — selv nu, da vi har en anset Sagførerstand, kan man ikke frakende Sagførerne en endog temmelig betydelig Del af Skylden for dette Forhold, men rigtignok af ganske de modsatte Grunde af dem, som i tidligere Tid førte Sagførerne til at trække Sagerne ud. Nu er det ikke, fordi de tjener ved at gøre det, men fordi Sagerne er for dem af saa ringe Betydning, den Fortjeneste, de kan give, overskygges saa ganske af, hvad de andre Forretninger indbringer, at de helt bliver skudt til Side og ofte kommer til at henligge sorgelig længe, førend de bliver fremmede.

Der er den uendelige Forskel, at, naar Sagerne nu ofte bliver forhalede i en aldeles utilladelig Grad, saa er det af Grunde, der ikke sætter nogen Plet paa Standens Hæderlighed, og de fleste Sagførere vil vist meget have sig frabedt en Sammenligning med det 17de og 18de Aarhundredes Lovtrækkere. Kanske vil det endogsaa være med et vist Ubehag, en Nutids-sagfører erfarer, hvad det er for Folk, hans Stand nedstammer fra.

Men saa maa han erindre, at der dog har været en Dag i hans Liv, hvor Bevidstheden herom burde have været ham levende, rigtignok en Dag, hvor han ikke havde Sans for sligt: den Dag, da han bestod sin juridiske Examen. Efter at han havde gennemgaaet hele Spændingen, som er forbunden med at tage en Examen, blev han paany kaldt ind i Universitetsauditoriet. Der var en af Professorerne til Stede, og han lykønskede, fordi han nu havde overstaaet sin Examen; men saa tilføjede han nogle Ord, som Kandidaten ikke rigtig husker mere; de gled ham forbi. Professoren rakte ham Haanden, og han slap fri. Men det, som Professoren sagde, var, at han opfordrede ham til aldrig vidende at vige fra Ret og Retfærdighed, ikke raade nogen til uforholdne Processer og ej heller med Raad eller i andre Maader at befordre nogen uretvis Sag eller Intention. Og naar han faar sit Examensbevis, ser han, at det har han givet Professoren Haandslag paa.

Men der er faa, der tænker paa, at den Skik stammer fra den juridiske Examens allerførste Tid her i Landet — Ordene findes allerede i Forordningen af 10. Februar 1736 — og endnu færre, der tænker paa, hvor nødvendigt det den Gang havde været at kræve et saadant Løfte.

Det er den smalle Bro, der er tilbage mellem Fortiden og Nutiden.

KILDEHENVISNINGER

(For Forordningers og Reskripters Vedkommende henvises til Schous og Fogtmanns Samlinger, forsaavidt der ikke findes andet angivet i nedenstaaende Henvisninger.)

S. 1—101.

- 1 Baade dette og det foregaaende Værk findes citerede i Bethmann-Hollwegens: Der Civilprocess des gemeinen Rechts in geschichtlicher Entwicklung. VI. Bind. Bonn 1874. S. 148—159.
- 2 Bethmann-Hollwegens: Anf. St. S. 148.
- 3 Maurer: Geschichte des oeffentlich-mündlichen Gerichtsverfahrens. S. 24—25.
- 4 Forsaavidt ingen anden Kilde i det følgende af dette Afsnit er angivet, henvises til Maurers Fremstilling i det ovenanførte Værk, S. 123—35.
- 5 Planck: Das deutsche Gerichtsverfahren im Mittelalter. I. S. 200—201.
- 6 Planck: Anf. V. S. 206.
- 7 Maurer: Anf. V. S. 253.
- 8 Note i Rosenvinges Udgave af Lovene. S. 82.
- 9 Matzens Rethistorie, Tingsretten. S. 79 og 81.
- 10 Matzen: Anf. St. S. 80—81, hvor ogsaa de i Texten citerede Kildesteder findes anførte.
- 11 A. Petersen: Koge Bys Historie. S. 106.
- 12 Troels Lund: Danm. Hist. 14. Bind. S. 7.
- 13 Næstved Bytingsbog for 1597.
- 14 Næstved Bytingsbog ²⁰/₁ 1640.
- 15 Kinch: Ribe Bys Historie. II. S. 635.
- 16 Kinch: Anf. St. S. 682.
- 17 Engelstoft: Odense Bys Historie. 2. Udg. S. 256.
- 18 Anders Petersen: Koge Bys Historie. S. 96.
- 19 Jfr. herom foruden de tidligere anførte Steder i Ribe Bys Historie endvidere Edwardsen Friis: Skelskørs Beskrivelse. S. 140 og 161.
- 20 2. Del. Tit. 5. — Michelsen und Johannsen: Sammlung.
- 21 Stemann: Geschichte des öffentlichen und Privatrechts des Herzogtums Schleswig. II. S. 165. Se om Advokater og Procuratorer i Slesvig i det hele taget det nævnte Værk II. S. 209—11.

- 22 1. Del. Tit. XV. Art. 1. — Corpus statutorum slesvicensium. II. S. 573—75.
- 23 Se herom Munch: Købstadstyrelsen i Danmark. I. S. 96—99.
- 24 D. L. 1—9—10.
- 25 Secher og Stöchel: Forarb. t. Chr. V.s Lov. II. S. 304.
- 26 Kjøbenhavns Diplomatarium. III. S. 627. — Vedel: Højesterets Historie. S. 57.
- 27 Kbh. Dipl. VII. S. 167.
- 28 Kbh. Dipl. III. S. 541 og 627.
- 29 1—9—7 og 15.
- 30 Stampes Erklæringer. III. S. 627 o. ff.
- 31 Indlæg til fynsk Miss. Nr. 97. $\frac{9}{12}$ 1735.
- 32 I. S. 485.
- 33 Laalandsfar Landstingsprotokol under $\frac{23}{10}$ 1672. Se ogsaa Indl. t. sæll. Miss. Nr. 163. $\frac{23}{3}$ 1691, som omtales i Texten S. 86—89.
- 34 Vidnesbyrd herom haves i den ovfr. cit. Fortegnelse over Proc. i Fyns Stift 1732. Indl. t. f. Miss. Nr. 97. $\frac{9}{12}$ 1735.
- 35 Henholdsvis $\frac{7}{3}$, $\frac{25}{4}$ og $\frac{3}{5}$ 1682.
- 36 Rostgaards Betænkning tilligemed de øvrige den Sag vedrørende Dokumenter findes i Rigsarkivet som Indl. t. sæll. Miss. Nr. 87—88. $\frac{20}{2}$ 1720.
- 37 Hübertz: Aktstykker vedk. Staden og Stiftet Aarhus. III. S. 101—2.
- 38 Indl. t. sæll. Miss. Nr. 430. $\frac{31}{10}$ 1732.
- 39 Indl. t. fynsk Miss. Nr. 97. $\frac{9}{12}$ 1735.
- 40 Krag: Christian III.s Historie: Additamentum. S. 103.
- 41 Matzen: Kjøbenhavns Universitets Retshistorie. S. 88.
- 42 Kvartudgaven af Fdg.
- 43 Norsk historisk Tidsskrift. I. R. 3. B. S. 171.
- 44 Falsters Landstingsprotokol. $\frac{9}{1}$ 1678.
- 45 Bang: Præstegaardsliv. S. 186.
- 46 Anf. St. S. 155, se ogsaa S. 170.
- 47 Reskr. $\frac{24}{10}$ 1696.
- 48 Munch: Købstadstyrelsen i Danm. I. S. 101—2.
- 49 N. V. Nielsen: Præstø. S. 277—78.
- 50 Se ogsaa Rasmussen: Oplysn. betr. Rudkøbing. S. 185.
- 51 Hübertz: Aktst. vedk. Aarhus. III. S. 401—2.
- 52 Anf. St. S. 273.
- 53 Se f. Ex. Frost: Ringkøbings Beskrivelse. S. 70 og 34.
- 54 Kbh. Dipl. VIII. S. 410.
- 55 A. Petersen: Køge Bys Hist. S. 86.
- 56 Bang: Præstegaardsliv. S. 203—4.
- 57 Hübertz: Aktst. vedk. Aarhus. III. S. 47.
- 58 Nielsen: Præstø. S. 226.
- 59 Se f. Ex. Rasmussen: Rudkøbing. S. 185.
- 60 Severin Kjær: Kulturbilleder. I. S. 176.
- 61 II. S. 302.
- 62 Erkl. II. S. 298 o. ff.

- 63 Kbh. Dipl. VII. S. 192.
- 64 G. L. Baden: Den danske og norske Lovkyndigheds Historie. S. 93, Noten.
- 65 O. Nielsen: Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse. V. S. 407.
- 66 Stiftamtmand Schestedes Betænkning af ¹⁴/₈ 1732. Indlæg t. fynsk Miss. Nr. 97. ⁹/₁₂ 1735. Se ovfr. S. 45—47.
- 67 Indl. til. sæll. Miss. Nr. 108. ³/₃ 1752.
- 68 Stolpe: Dagspressen i Danmark. IV. S. 178.
- 69 Se herom: Severin Kjær: Kulturbilleder, flere Steder.
- 70 Kbh. Dipl. III. S. 541.
- 71 Indl. t. sæll. Miss. Nr. 718. ⁹/₁₂ 1667.
- 72 Instrux for Pol. & Komm. Koll. ²²/₃ 1708 § 6.
- 73 Pol. & Komm. Koll. Domprotokol.
- 74 Se om denne Sag: Stampedes Erklæringer. I. S. 274 o. ff. og Indl. t. sæll. Miss. Nr. 426. ¹⁹/₆ 1754.
- 75 Fdg. af ²⁷/₁ 1736.
- 76 Reskr. ¹⁴/₇ 1727.
- 77 Reskr. ²³/₈ 1754.
- 78 For Danmarks Vedkommende Reskr. ¹⁴/₁₁ 1740, for Norges Reskr. ²/₄ 1749.
- 79 Reskr. ³⁰/₈ 1743.
- 80 Kbh. Dipl. III. S. 661—757.
- 81 Deuntzer: Højesteret i 1683. S. 29.
- 82 Efterretninger om Ribe af Adler. III. Del. Bilag. S. 28—35.
- 83 Se Nellemanns Fremstilling i «Den ordinære civile Procesmaade». S. 88 m. Note.
- 84 Reskr. ²³/₁ 1739 § 10.
- 85 Plakat ²⁹/₆ 1781.
- 86 Indl. t. sæll. Miss. Nr. 163. ²³/₃ 1691.
- 87 Fdg. af ⁷/₆ 1736.
- 88 Adler: Eft. ang. Ribe. V. 1836. Bilag. S. 69 o. ff.
- 89 Genpart af Regningen findes i Rigsarkivet som Indl. t. f. Miss. Nr. 97. ⁹/₁₂ 1735.
- 90 Falsters Landstingsprotokol under ⁸/₆ 1675.
- 91 Kvartudg. af Fdg.
- 92 Jfr. Fdg. ⁹/₁₂ 1712 (Kvartudg. af Fdg.)
- 93 Hübertz: Aktstykker vedk. Aarhus. III. S. 67—68.
- 94 Reskripter af ¹⁰/₃ og ²³/₇ 1734, samt ²³/₁₂ 1735.
- 95 Reskr. ¹/₁₀ 1734.
- 96 Se Fogtmanns Reskriptsaml. ved Reskr. af ¹/₁₀ 1734 og angaaende denne Sag iøvrigt Forarbejderne til dette Reskr. samt Reskr. ²³/₆ 1735 sammesteds.
- 97 Indlæg t. sæll. aabne Breve Nr. 296. ¹¹/₁₀ 1737.
- 98 Indlæg t. sæll. Miss. Nr. 228—31. ²⁷/₄ 1739.
- 99 Reskr. ²⁷/₄ 1739, jfr. ogsaa Fdg. ²¹/₃ 1751 § 8.
- 100 Fogtmanns Reskriptsaml. v. Reskr. ¹⁷/₁ 1738.

S. 101—165.

- 1 Nielsen: Præsto. S. 140—41.
- 2 Anf. V. S. 151.
- 3 O. Nielsen: Kbh. Hist. og Beskr. III. S. 251.
- 4 O. Nielsen: Skodborg og Vandfuld Herreder. S. 4—5.
- 5 Rothes Reskriptsaml. II. S. 416—17.
- 6 Sæll. Tegnelser. XXIX. 225.
- 7 Økonomisk Magasin. III. S. 174.
- 8 Reskr. ²⁵/₇ 1755 (Præmisserne).
- 9 Ostersson Weyles Glossarium under Behandlingen af Ordet «Tingstud», Edwardsen Friis: Skelskors Hist. og Beskr. S. 161. Videnskaberne Selskabs Danske Ordbog.
- 10 Se om denne Sag Severin Kjær: Kulturbilleder. I. S. 139.
- 11 Indl. t. sæll. Miss. Nr. 287. ²⁰/₈ 1738.
- 12 Laalandsfar Landstingsprotokol under ³⁰/₁₀ 1673.
- 13 Politi- & Kommercekollegiets Domprotokol 1715.
- 14 Nellemann: Procesmaaden. S. 827.
- 15 Indl. t. sæll. Miss. Nr. 536. ¹³/₁₁ 1744. For denne Oplysning takker jeg Hr. cand. polit. Schiott.
- 16 Under ²⁰/₄ 1700.
- 17 Næstved Bytingsbog ²⁴/₈ 1700.
- 18 Samme Sted ⁸/₁₁ og ¹⁵/₁₁ s. A.
- 19 Kollegiets Domprotokol.
- 20 Kollegiets Domprotokol.
- 21 Økonomisk Magasin. III. S. 174.
- 22 Indl. t. sæll. Miss. Nr. 96. ⁹/₄ 1717; se ogsaa Vedel: Højesterets Historie. S. 174—76.
- 23 Rothes Reskriptsaml. I. S. 132—37.
- 24 Kvartudg af Fdg.
- 25 D. L. 1—5—25.
- 26 Pontoppidan: Annales ecclesie danicæ. III. S. 551.
- 27 Kinch: Ribe Bys Hist. II. S. 125.
- 28 D. L. 1—12—2.
- 29 O. Nielsen: Kbh. Hist. V. S. 406.
- 30 Næstved Bytingsbog under ⁸/₁₁ 1700.
- 31 Falsters Landstingsprotokol. ⁹/₁₂ 1674.
- 32 Rhode: Samlinger til Laalands' og Falsters Historie. Udg. af Friis. S. 97.
- 33 Jydsk Miss. Nr. 17.
- 34 Se f. Ex. hos Vedel: Højesteret under Enevælden. S. 57—58.
- 35 Anf. V. S. 113.
- 36 Reskr. ¹³/₈ 1688. — Se Vedel. S. 149.
- 37 Reskr. ²⁷/₈ 1700. — Rothes Reskriptsaml. I. S. 131—32.
- 38 Se navnlig Instr. ²³/₃ 1731 i Suhm: Nye Samlinger. IV b. S. 140—44.
- 39 Indl. t. sæll. Miss. Nr. 108. ³/₃ 1752.
- 40 Vedel: Anf. V. S. 247.

- 41 Hans Sachs: Ernstliche Trauerspiele u. s. w. Herausgegeben von Dr. J. G. Büsching. II. S. 52 o. ff.
- 42 Anf. St. S. 38.
- 43 Reyneke Voss. Rostock 1592. S. CLXXVII—VIII og CLXXXIX.
- 44 Gherardi: Théâtre italien. I. S. 15—50.
- 45 Harlequin Protée. Anf. V. I. S. 71—108.
- 46 Ésope. Anf. V. III. S. 155—235.
- 47 Holbergs Komedier. Udg. af Martensen. III. S. 142, Note 3.
- 48 Stampes Erklæringer. V. S. 79 o. ff.
- 49 Niels Klim. Oversættelse 1745. S. 206—7.
- 50 Anf. St. S. 238.
- 51 Anf. St. S. 87. 22.
- 52 Moralske Tanker 1756. S. 572—77.
- 53 Se om denne Sag Note til Holbergs 447de Epistel i Bruuns Udgave af Epistlerne. V. S. 302—5.
- 54 Daac: Nogle Holbergske Analekter i Norsk historisk Tidsskr. I. R. 3. B. S. 86—87.
- 55 G. L. Baden i Athene. I. S. 17.
- 56 2. Udg. S. 450.
- 57 Epistel 298.
- 58 Epistel 159.
- 59 Falsters Satirer. Udg. af Thaarup. S. 90.
- 60 Vilhelm Helt: Poetiske Skrifter. S. 174.
- 61 Jorgen Riis: Den danske Spectator. S. 213—21.
- 62 Hübertz: Aktstykker vedk. Aarhus. III. S. 305.
- 63 Edvardsen Friis: Underretning om Skelskar. S. 161.
- 64 Testrup: Relation om Tingene og Tingstederne. S. 47—48.
- 65 Molbechs Ordsprog. S. 231—32.
- 66 Peder Syvs Ordsprog. I. S. 451.
- 67 Molbechs Ordsprog. S. 138.
- 68 Hedegaard: Ordquæder. S. 127.
- 69 Molbechs Ordsprog. S. 189.
- 70 Peder Syvs Ordsprog. I. S. 279.
- 71 O. Nielsen: Kjøbenhavn paa Holbergs Tid. S. 357.
- 72 Astræa. I S. 1—51.
- 73 II. S. 320.